

ROSSICA OLOMUCENSIA

XLV

(ZA ROK 2006)

Ročenka katedry slavistiky
na Filozofické fakultě
Univerzity Palackého

Olomouc 2007

Za jazykovou a stylistickou správnost odpovídají autoři.

© Zdeněk Pechal, 2007
ISBN 978-80-244-1765-3
ISSN 0139-9268

OBSAH

Prof. PhDr. Heleně Flídrové, CSc., k životnímu jubileu.	5
<i>Zdeňka Vychodilová</i>	
Doc. PhDr. Zdeňka Vychodilová, CSc. jubilující	7
<i>Helena Flídrová, Eva Vysloužilová</i>	
Prof. PhDr. Miroslav Zahrádka, DrSc.	11
<i>Zdeněk Pechal</i>	
Symposium k nedožitým 80. narozeninám prof. Rudolfa Zimka	13
Z vystoupení:	
<i>Zdeňky Vychodilové, Jána Svetlíka, Oldřicha Richtera a Evy Vysloužilové. . . . .</i>	<i>15</i>
A. LINGVISTIKA	27
K praktickému využití teorie funkční gramatiky	29
<i>Aleš Brandner</i>	
Na okraj kategorie imperativnosti	35
<i>Helena Flídrová</i>	
Shodný přívlstek v ruských ustálených verbonominálních spojeních z hlediska frekvence výskytu (na materiálu ruského publicistického stylu).	43
<i>Jan Gregor</i>	
Frazeodidaktika ruštiny a příprava budoucích rusistů	61
<i>Milada Jankovičová</i>	
Několik poznámek ke zdrojům a vývoji kognitivní lingvistiky	67
<i>Jindřiška Pilátová</i>	
K modelování sémantické báze.	75
<i>Jana Sokolová</i>	

К понятию общий жаргон в современном русском языке	79
<i>Людмила Степанова</i>	
Úvaha o syntaktických zvláštnostiach modlitieb u Slovanov	87
<i>Pavel Šima</i>	
Формирование межкультурной компетентности через использование пословиц	91
<i>Л. Н. Ваулина</i>	
К jazykovému vyjádření kauzality v ruštině a češtině (z hlediska syntaktické sémantiky)	97
<i>Ladislav Vobořil</i>	
Několik poznámek k výpovědím se slovesem быть / být v ruštině a v češtině	107
<i>Stanislav Žaža</i>	
Паремии в русской повествовательной прозе XIX–XX веков	115
<i>Мадина Фокина</i>	
B. LITERATURA	119
Tvůrce, nebo nástroj? Status umělce v Kyjevsko-pečerském pateriku	121
<i>Jitka Komendová</i>	
Экранизация литературного произведения: проблематика перевода и феномен непереводаемости	129
<i>Екатерина Микешова</i>	
Román Doktor Živago a jeho „druhý hlas“	135
<i>Zdeněk Pechal</i>	
Charakter názvů Buninových próz	145
<i>Miroslav Zahrádka</i>	
C. KRONIKA	169
D. KRONIKA III. OLOMOUCKÉHO SYMPOZIA UKRAJINISTŮ	193

Prof. PhDr. HELENĚ FLÍDROVÉ, CSc., k životnímu jubileu

31. července oslavila životní jubileum naše dlouholetá kolegyně paní profesorka PhDr. Helena Flídrová, CSc. Údaje z profesní biografie H. Flídrové obsahují jubilejní stati z minulých let (viz *Rossica Olomucensia* XXIX, 1991 a XL, 2002), jubilantka i čtenáři mi snad tedy prominou, že si v těchto řádcích dovolím zůstat v rovině osobních vztahů a akcentovat lidskou dimenzi jubilantčiny osobnosti.

Při hledání univerzálního rysu charakterizujícího výraz osobnosti profesorky Flídrové se mi jako nejpříznačnější jeví pojem *jistota*.

V osobě Heleny Flídrové nacházíme především *jistotu* kontinuální tradice toho nejlepšího, čeho bylo v olomoucké lingvistické rusistice v průběhu její historie dosaženo. Jako aspirantka Rudolfa Zimka reprezentuje Helena Flídrová třetí generaci představitelů moderního strukturálně-funkčního přístupu k výzkumu ruského jazyka, jehož základy v Olomouci položil Alexander Isačenko a jež pak rozpracoval Isačenkův žák a pokračovatel Rudolf Zimek. Helena Flídrová tuto linii dále rozvíjí a předává dalším generacím – studentům, doktorandům i nám, mladším kolegům, kteří všichni máme tu čest považovat se za její žáky. Rok životního výročí je zároveň neuvěřitelným 45. rokem jubilantčina nepřetržitého vědeckopedagogického působení na olomouckém univerzitním pracovišti.

Přestože profesorka Flídrová dosáhla nejvyšších akademických met, nikdy se neocitla v zajetí univerzitního akademismu odtrženého od reálné praxe. Dokázala se přizpůsobit požadavkům, které klade na obor dnešní pragmaticky orientovaná doba, a to jak aktivním podílem na tvorbě skript a učebních textů pro výuku studentů oboru ruština pro hospodářskou praxi, tak také částečným posunem zaměření své vědeckobadatelské činnosti na výzkum textů odborného stylu.

Helenka Flídrová je pro nás taktéž zosobněním *jistoty* v rovině mezilidských vztahů: víme, že ať za ní přijdeme s jakýmkoli odborným problémem, pomoc nikdy neodmítne, i kdyby byla sebevíc zaneprázdněna. A v případě potřeby informaci sama obětavě vyhledá. Ovládá také umění naslouchat, vžít se do problémů jiných. Všichni máme *jistotu*, že u ní najdeme pochopení i pro své osobní starosti a strasti, upřímnou snahu poradit, pomoci nebo alespoň účastně vyslechnout.

Totéž platí ve vztahu ke studentům nebo k doktorandům, kterých prof. Flídrová již několik vychovala. Obětavě se věnuje nejen svěřencům svým, pro radu a pomoc si k ní chodí také doktorandi a studenti jiných oborů. Nevnímají ji ale pouze jako autoritu, vysokoškolskou profesorku, vidí v ní především člověka, v něhož mají důvěru též v rovině lidské. Neváhají pak využívat nevšední ochoty paní profesorky konzultovat diplomové práce třeba i o dovolené na chatě či v době její dlouhodobé nemoci dokonce i u ní doma.

V neposlední řadě je Helenka obrovskou *jistotou* pro svou rodinu, pro niž vytváří harmonickou atmosféru v dobách šťastných, a již dokáže být oporou v období těžkých životních zkoušek.

My všichni kolegové a žáci přejeme paní profesorce do dalších let hodně zdraví, sil a badatelského nadšení, v osobním životě pak co nejméně starostí, co nejvíce hezkých chvil v rodinném kruhu, potěšení z vnoučat a hodně příležitostí k aktivnímu odpočinku na milované chatě. Sami sobě pak přejeme, ať ji ještě dlouho můžeme potkávat vždy elegantní, milou a usměvavou, jež svou přítomností přispívá k naší *jistotě*, že na své pracoviště chodíme rádi.

Zdeňka Vychodilová

Doc. PhDr. ZDENĚKA VYCHODILOVÁ, CSc. JUBILUJÍCÍ

Dne 6. dubna 2006 oslavila své padesátiny lingvistka a překladatelka doc. PhDr. Zdeňka Vychodilová, CSc., členka rusistické sekce katedry slavistiky FF UP. Připadá nám to neuvěřitelné a překvapující, protože si ji pamatujeme ještě jako studentku, která se později stala naší kolegyní a blízkou spolupracovnicí. Na katedře slavistiky (dříve rusistiky) působí už více než čtvrt století a je její neodmyslitelnou součástí jak pro nás, své kolegy, tak pro bývalé i současné studenty.

Doc. Vychodilová je olomoucká rodačka, pochází z učitelské rodiny, má ještě dva mladší sourozence. Po maturitě na Slovanském gymnáziu studovala v letech 1975–80 na Filozofické fakultě UP obor němčina – ruština (odborné studium). Během studia prokazovala výborné výsledky a po absolvování nastoupila na katedře rusistiky nejprve na dvouletou stáž, pak byla přijata do interní aspirantury pro obor současný ruský jazyk. V r. 1981 získala titul PhDr. v oboru moderní filologie a současně si rozšířila kvalifikaci z odborného směru na učitelství. V r. 1985 se stala odbornou asistentkou a od r. 2005 je docentkou v oboru srovnávací slovanská jazykověda. Je členkou Jazykovědného sdružení ČAV, Jednoty tlumočnicků a překladatelů, České asociace rusistů i členkou odborných i zkušebních komisí na FF UP i mimo ni. Vede řadu diplomových prací, školí doktorandy.

Za léta svého působení na katedře rusistiky absolvovala kolegyně Vychodilová řadu studijních pobytů v zahraničí, jichž využila kromě zdokonalení jazykových dovedností a teoretických znalostí také k navázání řady odborných kontaktů s tamními rusistickými pracovišti. Byly to zejména dvoutměsíční studijní pobyty na Moskevské státní univerzitě v letech 1982, 1985, 1988, tříměsíční pobyt na Institutu ruského jazyka AV SSSR v r. 1987, dále pobyty na univerzitách v Sankt-Peterburgu (2002) a ve Vídni (2003). V poslední době v rámci přednáškových pobytů navštívila univerzitu v Grazu (Rakousko), v Udine (Itálie), ve Vratislavi (Polsko), v Greifswaldu (Německo). Kromě toho je doc. Vychodilová aktivní účastnicí nejrůznějších domácích i mezinárodních konferencí a symposií, skoro pravidelně se např. účastní mezinárodních slavistických konferencí ve Vratislavi nebo v Prešově, jezdí na symposia do Nitry, do Banské Bystrice aj., a to vždy s kvalitními referáty.

Dosavadní odborná činnost Z. Vychodilové v oblasti lingvistiky je věnována dvěma odlišným a teoreticky náročným tematickým okruhům, které byly před-

mětem zkoumání v jejích dvou stěžejních pracích – v kandidátské disertační práci a v habilitační práci, a k nimž byla také napsána řada dílčích statí.

Tématem kandidátské disertace, zpracované pod odborným vedením školitele prof. PhDr. Rudolfa Zimka, DrSc. a obhájené v r. 1990 na FF MU v Brně, byla „Elipsa jako jeden ze způsobů neexplicitního vyjadřování obsahových prvků v jazyce (na materiálu současné ruštiny v porovnání s češtinou)“. Autorka v této práci podala mnohostrannou analýzu tzv. syntaktické elipsy a příbuzných jevů jak v rovině teoretické, tak v rovině aplikace teoretických poznatků na konkrétní jazykový materiál současné ruštiny, češtiny a částečně také slovenštiny. Elipsa je chápána jako jev z oblasti parole a je důsledně odlišována od tzv. nulové formy syntaktického znaku, patřící do oblasti langue. Práce současně přispěla k pojmovému a terminologickému zpřesnění v této tematické oblasti.

Pro habilitační práci (habilitovala se před vědeckou radou FF UP v únoru r. 2005) si Z. Vychodilová vybrala téma z textové lingvistiky, a to „Výrazové prostředky textové soudržnosti v češtině v porovnání s ruštinou (na materiálu zájmených lexémů „ten/etot“, „to/eto“ a jejich funkčních ekvivalentů)“. Na česko-ruském a rusko-českém jazykovém materiálu zde řešila zajímavé, aktuální a přitom neotřelé téma z široké a teoreticky náročné problematiky výrazových prostředků textové soudržnosti. Fungování zájmených lexémů „ten/etot“ a „to/eto“ detailně zpracovala z hlediska textového i mimotextového odkazování. Správně přitom upozorňovala na nejistoty a pochybnosti provázející mnohé získané poznatky, vyhýbala se kategorickým tvrzením, neboť si uvědomovala vágnost práce s neomezeným konkrétním jazykovým materiálem. Tuto práci a odborné statí věnované této problematice lze pokládat zatím za vyvrcholení badatelského úsilí doc. Vychodilové.

V poslední době se dostávají do popředí jubilantčina odborného zájmu současné vývojové tendence v ruském lexiku (od konce 80. let 20. století) ve srovnání se situací v češtině (sr. její habilitační přednášku, hlavní referát na Olomouckých dnech rusistů v r. 2005 nebo přednášku ve Vratislavi).

Druhou oblastí odborné činnosti doc. Vychodilové je překladatelství. Kromě toho, že vede pro studenty praktická cvičení překladatelská a seminář k uměleckému překladu, má již na svém kontě knižně vydané překlady (např. N. V. Gogol: Rozjímání o božské liturgii, V. Solovjov: Obecný smysl umění a Smysl lásky), pro Českou televizi pak přeložila scénář ruské pohádky „O vile Ledušce“. Záliba v uměleckém překladu je jí vlastní již od studentských let.

Co se týče produkce učebních textů pro studenty, je třeba připomenout zejména dvoje skripta napsaná ve spoluautorství s L. Stěpanovou, a to Ruské pravoslavné reálie (1998) a Zeměpisné a politické reálie současného Ruska (2000, 2. vyd 2002), kromě toho je členkou autorského kolektivu zpracovávajícího několikadílnou Cvičebnici překladu pro rusistiy.

Pro doc. Vychodilovou je příznačná šíře jejích zájmů. Třebaže se specializuje na lingvistiku a translatologii, není jí cizí ani problematika slavistická, literárněvědná nebo kulturologická. Aktivně se účastní kulturního života Olomouce a nestojí stranou také v mimovyučovacím životě katedry. Iniciativně a obětavě pomáhá zajišťovat nejrůznější akce, organizuje turistické výslapy aj., to vše bez ohledu na svůj čas nebo pohodlí.

Je kolegiální, skromná a charakterní, v jednání jemná a taktní. Doma pečuje o dvě nyní již dospívající děti, starost o ně ležela a leží převážně na ní, protože její manžel je zaměstnán v Praze. Děti jí však její lásku a péči po všech stránkách vracejí, má v nich krásné zázemí.

Je příjemné a radostné pozorovat, jak naše někdejší nenápadná a skromná studentka postupně vyvrála ve váženou paní docentku a perspektivní profesorku.

Přejme tedy naší milé kolegyni Zdeničce, jak jí zde odedávna říkáme, do mnoha dalších let pevné zdraví, neutuchající pracovní elán a hodně osobního štěstí. Jsme rádi, že ji máme.

Helena Flidrová, Eva Vysloužilová

Prof. PhDr. MIROSLAV ZAHŘÁDKA, DrSc.

24. května 2006 oslavil prof. PhDr. Miroslav Zahrádka, DrSc., dlouholetý vedoucí Katedry rusistiky, své sedmdesáté páté narozeniny. Blahopřejeme.

Zdeněk Pechal

SYMPOZIUM K NEDOŽITÝM 80. NAROZENINÁM prof. RUDOLFA ZIMKA

Dne 20. října 2005 uspořádala sekce rusistiky Katedry slavistiky FF UP symposium k nedožitým 80. narozeninám svého dlouholetého člena, lingvisty mezinárodního významu, prof. PhDr. Rudolfa Zimka, DrSc. Sympozia se zúčastnili blízcí přátelé a spolupracovníci R. Zimka, lingvisté nejen z českých a moravských univerzit, ale také z vysokoškolských pracovišť na Slovensku. Část tohoto sborníku je proto věnována vystoupením, která tam zazněla.

Z VYSTOUPENÍ ZDEŇKY VYCHODILOVÉ

Vážená paní doktorko, vážení hosté, milí kolegové,

všichni, kdo jste profesora Rudolfa Zimka znali, mi jistě dáte za pravdu, že představit jeho mnohostrannou osobnost byť jen v relativní úplnosti je v určitém čase téměř nemožné. Pokusím se tedy alespoň nastínit portrét Rudolfa Zimka jako lingvisty i jako člověka a doufám, že v odpolední části našeho zasedání zazní také vzpomínky jeho generačních přátel a kolegů...

Nejdříve si dovoluji připomenout základní bibliografické údaje ze života Rudolfa Zimka, zejména pro nejmladší kolegy, kteří už pana profesora osobně nepoznali.

Rudolf Zimek se narodil 11. července 1925 v Košicích v rodině průvodčího vlaků. V Košicích vychodil národní školu a studoval tam na slovenském gymnáziu až do záboru Košic Maďary v listopadu 1938. Po vyhlášení Slovenského štátu musela rodina Slovensko opustit a usadila se v Přerově, kde Rudolf v roce 1943 absolvoval reálné gymnázium. Do konce války byl pak totálně nasazen nejprve v Moravských železárnách v Olomouci, potom v Optikotechně v Přerově.

Po osvobození v červnu 1945 odešel nakrátko do Prahy studovat obor ruština – angličtina na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Odtud brzy přešel na Filozofickou fakultu obnovené Univerzity Palackého v Olomouci, na níž svá studia v březnu 1949 dokončil. Během následujících čtyř let absolvoval vojenskou službu a vystřídal několik učitelských působišť.

Vědeckopedagogickou dráhu vysokoškolského učitele zahájil Rudolf Zimek v r. 1953, kdy na vyzvání prof. Isačenka nastoupil jako odborný asistent na Katedru slovanské filologie tehdejší Vysoké školy pedagogické v Olomouci. V roce 1954 se stal externím aspirantem nejprve prof. Leontije Vasiljeviče Kopeckého, poté prof. Alexandra Vasiljeviče Isačenka, ke kterému se celý život hlásil jako ke svému vědeckému učiteli (mimořádně letošní rok je i jeho jubilejním rokem – 8. prosince vzpomeneleme nedožitého 95. narozenin prof. Isačenka). V roce 1964 obhájil Rudolf Zimek vědeckou hodnost kandidáta filologických věd, v roce 1963 se habilitoval, v lednu roku 1984 obhájil doktorskou disertační práci a získal hodnost doktora filologických věd a v červnu 1984 byl jmenován

profesorem. Na přelomu 60. a 70. let přednášel také dva roky v Austrálii na univerzitách v Melbourne a v Canbeře a půl roku na Katedře slovanské filologie Moskevské státní univerzity. Několik let vedl Katedru rusistiky a později Katedru germánské a anglické filologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého. Byl členem prestižních mezinárodních organizací jako např. Societas Linguistica Europaea, International Society of Phonetic Sciences a jiných, pracoval v redakčních radách časopisů Československá rusistika, Slavia a Slavica Slovaca.

Rudolf Zimek je v mezinárodním lingvistickém světě uznáván jako výjimečná tvůrčí osobnost, jako rusista se širokým slavistickým a obecnělingvistickým záběrem, jako jeden z posledních polyhistorů české jazykovědné rusistiky. Badatelsky i pedagogicky zasáhl do všech oblastí jazyka. V prvním desetiletí jeho tvůrčí činnosti se jeho pozornost soustředovala zejména na ruskou morfologii a syntax. Vyvrcholením této tvůrčí etapy byla v roce 1963 monografie *Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou*, asi nejčastěji citovaná Zimkova práce, které si i on sám ze svého vědeckého díla cenil nejvíce. Autor v ní v rusko-českém porovnávacím pohledu řeší obtížné otázky statusu a vymezení spony a sponových sloves a problémy s tím spojené. Ve druhé polovině 60. let prof. Zimek ve svých statích hlouběji rozpracovává dílčí aspekty transformační syntaxe. Jeho zájem o hloubkovou strukturu věty, jenž se datuje od 70. let, ústí v r. 1980 ve vydání druhé monografie (která byla zároveň autorovou doktorskou disertační prací) *Sémantická výstavba věty*, v níž podává obraz současného stavu bádání o syntaktické sémantice. Na základě kritického přehledu nejvýznamnějších prací z této oblasti v anglosaské, sovětské a české lingvistice systematizuje různá chápání poměru syntaxe a sémantiky a ústřední pojmy větné sémantiky a nastiňuje svou vlastní koncepci sémantické výstavby věty. V posledním dvacetiletí převládá v odborném zájmu Rudolfa Zimka funkční gramatika a sémantika a lingvistika textu. Spektrum jeho tvůrčího záběru však bylo mnohem širší, R. Zimek zasahoval svými pracemi do sociolingvistiky, psycholingvistiky a etnopsycholingvistiky, do kulturologického bádání, do dějin lingvistiky i do didaktiky oboru; byl to nejen vysoce erudovaný lingvista, ale i vynikající učitel. Odborná bibliografie Rudolfa Zimka čítá kolem 250 položek, jeho články, studie, učební texty a vysokoškolské učebnice vynikají nejen vysokou teoretickou úrovní, ale zároveň přístupnou formou podání, příznačnou také pro způsob výkladu Zimkových vysokoškolských přednášek a seminářů.

I když byl profesor Zimek svým školením i vědeckým přesvědčením v podstatě strukturalista, byl ochoten diskutovat a respektovat i odlišné názory představitelů jiných lingvistických směrů. Až do konce života byl otevřený všemu

novému, co soudobá lingvistika přináší; měl obdivuhodný přehled o lingvistické literatuře české i zahraniční provenience.

Profesor Zimek vychoval 7 aspirantů, ale všichni lingvisté tady na katedře se v jistém smyslu mohou považovat za jeho žáky. I když prof. Zimek již fyzicky není mezi námi, jeho odkaz, a neříkám to jako frázi, v nás stále žije, a my se jej snažíme předávat dalším pokolením. Troufám si říci, že existuje jakási Zimkova škola, pěstovaná nejen na půdě tohoto olomouckého rusistického pracoviště, ale šířená jeho žáky a vědeckými aspiranty také v Ostravě, Brně, Praze, Vyškově, v Hradci Králové a v jiných místech České republiky a dokonce i v zahraničí.

Profesor Zimek měl osobní přátele v lingvistických kruzích doslova po celém světě, jeho jméno otevíralo dveře k velikánům prestižních odborných institucí. Vzpomínám si, jak, vybavena doporučujícími osobními dopisy od prof. Zimka, svého tehdejšího školitele, jsem měla za svého pobytu v Moskvě v polovině 80. let možnost konzultovat s takovými koryfeji ruské jazykovědy, jako jsou Galina Alexandrovna Zolotova, Nina Davidovna Arutjunova, Jelena Andrejevna Zemskaja, Jevgenij Nikolajevič Širjajev a další pracovníci Institutu ruského jazyka a Institutu jazykovědy Akademie věd, kteří všichni byli Zimkovými osobními přáteli.

Světové uznání profesora Zimka těšilo, avšak jeho přáním také bylo, aby byl stejně uznáván i mateřskou fakultou, které zasvětil 37 let svého aktivního života. V roce 1990, kdy byl v plné tvůrčí síle, byl však nucen z olomouckého pracoviště odejít do důchodu. Zaměstnání mu ale okamžitě nabídly jiné vysoké školy, pro které přítomnost vědce jeho formátu byla ctí a zvyšovala jejich prestiž. Prakticky až do své smrti dojížděl profesor Zimek do Ostravy, do Prešova a na jiná rusistická pracoviště v České a Slovenské republice, která pomáhal budovat. Na olomoucké kolegy a žáky však nezanevřel a až do konce života nám obětavě pomáhal, upozorňoval na novinky v odborné literatuře, vozil nám knihy, četl naše práce, psal různé posudky a hodnocení, sledoval náš odborný růst a erudovaně a nezištně nám radil. Právě upřímnost a přímost jednání, obětavost, ochotu nezištně pomáhat druhým, a také schopnost uznat vlastní omyl vidím jako nejcharakterističtější osobnostní vlastnosti profesora Rudolfa Zimka.

Pan profesor nám stále citelně chybí, chybí nám jistota, že si k němu kdykoli můžeme přijít pro odbornou radu, pro pomoc, jistota, že knížka, která není nikde k sehnání, leží právě v jeho bohaté, milované knihovně a on nám

ji ochotně půjčí, jistota, že nablízku je vědecká autorita, která nás podpoří, kdykoli to budeme potřebovat. Za všechno, čím pro nás profesor Zimek byl a čím pro nás zůstává, mu upřímně děkujeme.

Z VYSTOUPENÍ JÁNA SVETLÍKA

Vážené kolegyne-kolegovia, priatelia,

na dnešné stretnutie slavistov – rusistov venované 80. výročiu narodenia – nedožitého narodenín váženého kolegu a priateľa profesora Rudolfa Zimka – som prišiel bez odpovede na pozvanie vašej Katedry slavistiky. Nebol som si istý, či mi môj zdravotný stav umožní prísť k vám do Olomouca, kam som chodil ako aspirant nášho spoločného školiteľa profesora Alexandra Vasiljeviča Isačenka na konzultácie a semináre, ale aj na stretnutia rusistov-slavistov z Čiech a Moravy.

Predsa som prekonal obavy a pri čiastočnom zlepšení svojho zdravotného stavu som prišiel, hoci neohlásene, ale rád, vzdať poctu vzácnemu priateľovi-kolegovi Rudolfovi Zimkovi a úprimne pozdraviť jeho vdovu, váženú kolegyňu doktorku L. Zimkovú.

Srdečná vďaka za možnosť vystúpiť mimo programu a pozdraviť vás prítomných aj neprítomných moravských a českých rusistov.

Nemám pripravený referát, a preto krátko o spoločných záujmoch a diskusiách s kolegom Zimkom o problematike, ktorej sme venovali svoje kandidátske dizertácie v rokoch 1955 až 1960: Spona a doplnok (doplněk) v ruštine, slovenčine a v češtine. Ja som sa snažil dokázať, čo nie je spona a sponové slovesá, a Rudolf sa venoval vymedzeniu problematiky spony v ruštine a češtine. Vo vzájomných rozhovoroch nám išlo o určenie hranice medzi zloženým slovesno-menným (sponovo-menným) prísudkom a rozvíjacím vetným členom tradične označovaným v českej a slovenskej syntaktickej teórii ako doplněk – doplnok.

Výsledky svojho bádania o sponě R. Zimek rozpracoval vo svojej kandidátskej dizertácii: Problematika spony v ruštine v porovnaní s češtinou, uverejnenej v roku 1963 („Problematika spony v ruštině v porovnaní s češtinou“ Acta Universitatis Palackianae Olomouensis. Facultas philosophica 17, Philosophica IX, Praha 1963.)

Ja vo svojej kandidátskej práci „Присказуемое как второстепенный член предложения в русском и словацком языках“ – „Doplnok ako vedľajší vetný člen v ruštine a slovenčine“ (1958 v rukopise) som uviedol výpočet sloviess,

ktoré nemožno označiť za spony – sponové slovesá ani v slovenčine, ani v ruštine (češtine). Sú to plnovýznamové slovesá – pohybu, stavu, konkrétnej činnosti, vnímania, hovorenia a myslenia, prechodu z jedného stavu do druhého ako aj slovesno-menné spojenia s funkciou **prísudku**, pri ktorých vystupuje приказуемое (приказуемый член) – doplnok (doplněk) ako **druhotný** predikatívny člen – s významom sprievodného stavu s dvojítým vzťahom v modálnej a časovej rovine s plnohodnotným slovesným alebo slovesno-menným prísudkom a súčasne s podmetom alebo predmetom – (publikované v knihách : Ruská skladba v porovnaní so slovenskou, SPN Bratislava 1966; Syntax ruštiny v porovnaní so slovenskou, SPN Bratislava 1970 a 1979; porovnaj : J. Svetlík, Doplnok v slovenčine, Jazykovedné štúdie SAV IV. 1958).

V treťom vydaní mojej Syntaxe (Синтаксис 1979) som uviedol termín „предикативный атрибут“ s možnosťou označenia tohoto vetného člena v ruštine a slovenčine termínom „predikatívny duplexív“. Ide o modifikovaný termín L. D. Česnokovovej, ktorá termínom „duplexív“ označila osobitný typ vedľajších vetných členov, ktoré označujú príznak predmetu súčasne činnosťou, a preto sú určitým príznakom tejto činnosti. (L. D. Česnokovová: «Семантические типы членов предложения с двойными отношениями», Ростов на Дону 1973, 4).

V poslednej učebnici ruskej skladby pre študentov rusistiky, vydanej za účasti prof. R. Zimka, českí kolegovia použili termín duplexívny L. D. Česnokovovej, ako ekvivalent českého a slovenského doplněk – doplnok.

Ján Kačala definoval doplnok ako „vetný člen, ktorý sa vzťahuje ... na dva vetné členy zároveň, a to na podmet a prísudok alebo predmet a prísudok... Doplnok je neplnohodnotný, resp. druhotný prísudok“. A ďalej ... „Pre svoj dvojitý vzťah má doplnok medzi ostatnými vetnými členmi osobitné postavenie.“ (J. Kačala Doplnok v slovenčine. Vydavateľstvo SAV Bratislava 1971, str. 54). Práve pre tento dvojitý vzťah by sa najlepšie hodilo označenie tohoto vetného člena termínom „duplexív“ nielen pre ruštinu, pretože nič „nedoplňa“, ale „druhotne predikuje“.

Týmto svojím príspevkom pri nedožitých osemdesiatinách vyslovujem Rudolfovi Zimkovi úprimné poďakovanie za priateľstvo a dlhoročnú spoluprácu.

Z VYSTOUPENÍ OLDŘICHA RICHTERKA

Prof. PhDr. Rudolf Zimek, DrSc., očima bývalého studenta

Třebaže míváme ve zvyku vzdálenější minulost nahlížet při retrospektivních ohlédnutích shovívavě a s poněkud optimalizující nadsázkou, mohu říci, že osobní vzpomínka na mého vysokoškolského učitele, předního českého a mezinárodně uznávaného lingvistu **prof. PhDr. Rudolfa Zimka, DrSc.**, si takovéto „kosmetické“ korektivy nevyžaduje. Je pravda, že naše první setkání proběhlo bezmála už před půlstoletím, když jsem na podzim roku 1957 (v plném rozpu-ku puberty – maturovali jsme totiž na nově vzniklých „jedenáctiletkách“ v sedm-nácti letech!) vkročil na akademickou půdu olomoucké „alma mater“ (tehdy ještě na Vysokou školu pedagogickou, jejíž zpětné začlenění do Univerzity Palackého, spojené se znovuvytvořením filozofické fakulty a fakulty přírodních věd, proběhlo až během našeho studia). Osobnost v té době ještě odborného asistenta – pana doktora Zimka – se však pro nás stala přitažlivou od prvních dnů, které jsme v posluchárnách fakulty trávili. A nebylo to rozhodně jen proto, že náš vyučující „kouřil“, a my jsme vychutnávali možnost o přestávce debatovat s ním na chodbě. Zaujal nás především velice seriózním přístupem a perfektní připraveností na výuku; o pár měsíců později jsme pochopili, že stejně seriózně přistupuje i ke zkouškám a prověřování našich dovedností: přátelský přístup rozhodně neznamenal promíjení nedostatku a lajdáctví; neslučovalo se totiž v jeho pohledu ani se statutem vysokoškolského studenta, ani s učitelským povoláním, které jsme si studiem zvolili.

Absolvovali jsme s ním postupně *praktická jazyková cvičení*, přednášky jedné z pilířových disciplín studia lingvistiky – *morfologie*, poté ještě i část *lexikologie*, kterou převzal za profesora A. V. Isačenka po jeho odchodu do Berlína. Třebaže jsem se celou svou pozdější učitelskou dráhou upínal ke své „celoživotní lásce“ – literatuře, je přirozené, že se ve svých vzpomínkách vracím k osobnosti lingvisty. Nejen sedmnáctiletá praxe na střední škole, ale i dnes už více jak pětadvacetiletá zkušenost vysokoškolského učitele mi potvrzují, že není možné pronikat do problematiky cizojazyčné literatury bez hlubší znalosti jejího jazyka, kultury, historie i reálií. A byla to především ona „nadhledová“ komplexnost, tj. vidění studovaného oboru v širších souvislostech, kterou nám pan profesor (druhým oborem anglista) soustavně vštěpoval. Vzpomínám si,

jak nám například nabídl někdy ve druhém ročníku k výhodné koupi výkladový slovník ruského jazyka (podařilo se mu sehnat několik exemplářů; zasvěceným je jméno autora jeho nesčetných reedici – S. I. Ožegova – dobře povědomé). Knihu jsem tenkrát koupil s dychtivostí venkovského chlapce, který si zakládal knihovnu a bral do ní všechno, co se při levných a dotovaných knihách dalo sehnat. Teprve po letech jsem tento slovník ocenil, a přiznávám se, že i dnes (třebaže i on už poněkud také „zestárnul“) je mi například při mém zájmu o problematiku stylistické ekvivalence uměleckého překladu velmi cenným pomocníkem.

Profesor Zimek mi mj. anticipovaně předznamenal onu obrácenou stranu vzájemného působení „učitele a žáka“, k níž jsem sám dozrál až po mnoha letech praxe. Mám na mysli onu nejkrásnější součást učitelské profese, v níž se celý život tak trošku „rozdáváme“ a zanecháváme „kousek sebe“ ve svých žácích. Zjišťujeme to zpravidla až na konci učitelské dráhy, když nás počet přibývajících let nepozorovaně přivádí k prvním životně bilančním ohlédnutím. Ačkoliv jsem se vydal po cestách literární vědy a historie, zjistil jsem, že pan profesor-lingvista mne nikdy nepřestal sledovat a věděl o všech mých publikačních počinech i úspěších. Lhal bych, kdybych zapíral, že mne uvedené zjištění těšilo, nicméně teprve časem jsem začal chápat, jak cenná deviza oboustranné komunikace učitele a žáka je v něm utajena.

Naše vzájemná setkání byla relativně sporadická. Kromě pravidelné výměny vánočně-novoročních pozdravů jsme se zpravidla setkávali jen nahodile při mých návštěvách Olomouce (většinou v souvislosti s aspirantským seminářem u profesora M. Zahrádky, jehož jsem se v 80. letech minulého století zúčastňoval, a během konání mezinárodních konferencí *Olomoucké dny rusistů*, které jsem – s jednou výjimkou – všechny „absolvoval“). Přesto jsem registroval, že pan profesor Zimek se trvale zajímal i o mou „opožděnou“ vysokoškolskou učitelskou dráhu a neopomenul mi nikdy gratulovat k jejím úspěšným fázím. Potkávali jsme se pak i jinde (několikrát na FF OU v Ostravě, kde také působil).

Ze všech setkání mi však v paměti utkvěly chvíle, které se objevily jakoby nahodile ve vzdáleném Prešově na sklonku léta v roce 1996. Na pozvání tamních přátel z Univerzity P. J. Šafaříka jsem se zúčastnil mezinárodní vědecké konference „*Русский язык и литература в Словакии после 1918 года*“. Ačkoliv jsem něco málo věděl nejen o východoslovenských genetických kořenech pana profesora, ale i o tom, že v dané době v Prešově rovněž přednáší, byl jsem mile překvapen a velmi potěšen, když jsme se při zahájení konference setkali. Stal se

jedním z mých průvodců po univerzitě i po městě, v němž jsem se já – s jistým údivem – ocitl asi po 25 letech. Setkání kulminovalo večerním společným posezením (pro Čechy typicky „nad sklenicí piva“) a tam se po počáteční debatě o všemožných aktuálních univerzitních, kulturních i společenských problémech pan profesor upřímně rozpovídal. Hovořil o svých rodičích, o své východoslovenské mamince a chvilích, které on i jeho rodiče v tomto kraji prožili, o práci na fakultě, o našich společných vzpomínkách na titánskou postavu poválečné olomoucké rusistiky profesora A. V. Isačenka, o své rodině, manželce, dětech i milované vnučce Kamilce...

Hovořil nejen s nadhledem člověka, jemuž životní i profesní zkušenosti už právem dovolily onen vzpomenuý lehce bilanční tón, ale rovněž i s tehdy sotva postřehnutelnou krásou (s odstupem let si to uvědomuji mnohem zřetelněji) vyvrálé osobnosti. Pochopil jsem to už cestou ve vlaku z Prešova a krátce poté, když pan profesor Zimek přijal pozvání naší katedry a přijel do Hradce Králové s přednáškou pro studenty, učitele i další zájemce o nových trendech v současné ruské i slovanské lingvistice. Oba jsme na naše setkání v Prešově vzpomínali a mne – jako nelingvistu – při této příležitosti mj. velmi oslovila pasáž jeho přednášky věnovaná právě aktuálnímu mezinárodnímu uznání „kodifikace“ rusínského spisovného jazyka.

Následovalo ještě několik náhodných setkání v Ostravě a Olomouci, poté nejistá informace o jeho těžké nemoci, která byla vzápětí potvrzena dopisní obálkou se zprávou o nečekaném odchodu. Když dnes vzpomínám na vzácnou osobnost pana profesora, uvědomuji si s jistým pocitem sklíčenosti, jak dnešní uspěchaná a krajně haštěřivá forma společenského života nezřídka nevěnuje pozornost lidem dozrávajícím do živého zosobnění nejen naší nedávné minulosti, ale i nadhledového vidění jejích hektických vývojových etap. Ztrácejí se nám tak často jednak představy o skutečných životních hodnotách, jednak ale i o těch hodnotách, které tvoří už po celá staletí jakýsi etický a ontologický etalon toho, co se snažíme nazývat lidskou kulturou. Jsem přesvědčen, že (nejen) v mé osobní hierarchii hodnot zůstane trvalou součástí onoho „etalonu“ i vzpomínka na pana profesora Zimka.

Z VYSTOUPENÍ EVY VYSLOUŽILOVÉ

Profesor Zimek lingvodidaktik (zavzpominání studentky a později kolegyně).

Jsou lidé, které jejich potenciality, tj. jejich psychické bohatství, ne-
přehlédnutelný osobní půvab v harmonii s celkovou výraznou mentální vy-
baveností přímo předurčují být osobnostmi, a to osobnostmi výjimečnými.
V každodenním kontaktu s nimi si jedinec zpravidla neuvědomuje, že hovoří
s mimořádným člověkem, protože obyčejná lidská skromnost v jednání, která
je jim bytostně vlastní, proniká celým chováním a brání jakémukoli vyvyšování
se nad spolupartnera. Schopnost naslouchat cizím problémům, třeba je i vtipně
zaglosovat, ale snažit se neshazovat či poradit – tak jsme vnímali profesora
(tehdy ještě docenta) Zimka za svých vysokoškolských studií. Čekávali jsme
v nabitě posluchárně na jeho přednášky z morfologie s napětím. Od první chví-
le, kdy do místnosti přímo vběhl (a tehdejší stupínky před tabulí byly velkou
překážkou pro jeho rozevlátost), až po poslední minutu výkladu bylo zřejmé,
že před námi stojí odborník, který je skutečným mistrem svého oboru a dokáže
i z jazykového systému ruštiny udělat předmět pro budoucí učitele nejen důle-
žitý, ale i navýsost zábavný a záživný... A když jsem po letech, již jako mladší
Zimkova kolegyně, byla požádána, abych své záznamy jeho přednášek půjčila
dalším kolegům, měla jsem možnost znovu se ponořit do atmosféry promyšleně
prezentované odbornosti, kterou „zlidšťovaly“ trefné glosy k probíraným jevům,
hojně plnicí okraje mých záznamů. Zimek je uměl, díky svému ozvláštněnému
pohledu na svět, vymýšlet v míře nepřeborné, proto si nikdy nemusel stěžovat
na nezáměr o své hodiny. Profesoru Zimkovi vděčím za solidní teoretickou
lingvistickou průpravu a své profesionální zaměření.

Spojení jména profesora Zimka s označením „lingvodidaktik“ může u ně-
kterých čtenářů vyvolat údiv, u jiných snad úsměv a s ním spojené odmítnutí
mé snahy údajně si přivlastňovat tohoto významného světového slavistu i pro
svůj obor. Není tomu tak. Nicméně mohu dnes, po absolvování vysokoškolských
Zimkových přednášek a pak následně po řadě let strávených na katedře
slovanské filologie, kde byl profesor Zimek mým kolegou, vedoucím a i neo-
ficiálním obětavým školitelem, zcela odpovědně prohlásit, že spojení Zimek
lingvodidaktik má své opodstatnění, jak se pokusím ukázat dále.

Nebývá zcela časté, aby se u význačných filologů světového významu hovořilo podrobněji o kvalitách jejich pedagogického působení a už vůbec ne o jejich lingvodidaktickém profilu. Mnohými lingvisty je naopak lingvodidaktika (nebo metodika jazyka, jak zněla dřívější terminologie) považována dokonce za něco podřadnějšího, co vlastně ani nemusí být předmětem studia a dalších bádání, protože jde jen o jakousi aplikovanou lingvistiku, jak kdysi tvrdil profesor Ščerba. Zmínění odborníci jsou totiž skálopevně přesvědčeni, že dovednost učit si osvojíme jakoby zcela mimovolně, v průběhu univerzitního studia, současně se studiem filologie, nemusí být předmětem řízeného osvojování.

A přesto si troufáme tvrdit, že mnozí filologové-rusisté byli i předními lingvodidaktiky, kteří na své lingvodidaktické odbornosti systematicky pracovali po celý svůj život. Byli nejen vzorem pedagogického mistrovství pro své studenty, z nichž se mnozí připravovali na celoživotní dráhu učitele cizího jazyka, ale dokázali své odborné pedagogické zkušenosti publikovat v odborných člancích, či prezentovat na nejrůznějších konferencích, v nejrůznějších příručkách, slovnících, učebnicích ruštiny jako cizího jazyka, byli pravidelnými erudovanými přispěvateli časopisů pro učitele ruského jazyka (časopis Ruský jazyk), kde v oddíle Jazyk a literatura a Metodika kultivovali teoretické vědomosti učitelů ruštiny, obohacovali je o mnohé nejnovější poznatky z nejrůznějších oblastí, odpovídali na jejich dotazy apod. Vytvořili tak v české lingvodidaktice ruštiny jako cizího nicméně blízkého naší mateřštině jazyka tradici srovnávacího zkoumání didaktických problémů, která vycházela z teoretických zásad srovnávacího studia jazykových jevů.

Na Zimkových přednáškách např. z morfologie ruštiny byly samozřejmostí jak induktivní, tak deduktivní metoda osvojování gramatického materiálu, předpokládala se aktivní účast celého auditoria na vyvozování zobecňujících závěrů. Zimek nás učil lingvisticky myslet, pěstoval v nás cit pro jazyk.

Později, když se lingvodidaktika na dlouhou dobu stala mým profesním zaměřením, jsem se začala hlouběji zamýšlet nad tím, proč byl Zimek, ač věhlasný lingvista, také výborným a oblíbeným pedagogem. Za jeden ze zdrojů jeho úspěchů lze bezesporu považovat vzor jeho učitele – profesora A. V. Isačenka. Isačenkova praktická cvičení působila jako malé „mistrovské kousky“, v nichž byly intenzivně využity všechny části struktury hodiny. To, co se navenek jevílo jako samozřejmé, bylo dílem hluboce promyšleným, vystavěným na detailně zpracovaném projektu vyučovací jednotky s ústřední komunikativní interakcí „profesor-student“. Isačenko se nebál kombinací různých vyučovacích metod a postupů, ať už frontálních audio-orálních nácviků, nebo střídání ústních

a písemných forem práce, či funkčního využívání induktivních a deduktivních metod při demonstraci nového materiálu a jeho primární fixaci. Spojení teorie s praxí bylo pro jeho práci se studenty nepsanou zásadou, a to jak pro kontaktní výuku v posluchárně, tak i pro cílenou domácí přípravu. Zimek tyto Isačenkovy přednosti doplnil citlivým osobnostním přístupem ke svým studentům a stal se výrazným typem demokratického vysokoškolského učitele. Znal Isačenkovy učebnice, jejichž zpracování autor zcela podřídil cílovému konzumentovi – studentovi střední či vysoké školy – dokázal s nimi pracovat, ne však nekriticky. Sám přicházel s řadou doporučení a nikdy neustoupil od zásady přísné odbornosti. Ta byla jednou ze základních, když jsme coby mladí odborní asistenti psali pod Zimkovým vedením první komplexní skripta z ruské morfologie, známé „plnovýznamové slovní druhy“, podle nichž se studenti připravují dosud.

Zimek žil aktuálními problémy oboru, jako erudovaný vědec dokázal mnohé z nich předjímat a přicházet s promyšleným řešením. Máme zato, že lingvodidaktika ruštiny vděčí Zimkovi za precizaci jednoho z opěrných termínů, který se zejména v poslední době stal ústředním při zpracování curriкулí. Je to pojetí „kompetence“, jehož vymezení se věnoval již v 70.–80. letech minulého století, tedy v době, kdy se orientace na komplexní pojetí profesní kompetence a její struktury teprve jakoby připravovala. Zimkovo vyčlenění samostatné kompetence lingvistické vedle kompetenci jazykové a řečové dovolilo zejména ve vysokoškolské přípravě studentů vymežit poznatkovou teoretickou základnu jako předpoklad systémově funkčního osvojování ruštiny (v porovnávacím plánu) a současně i zdroj následné tvorby řečových dovedností a příslušných návyků. V současné době našlo zmíněné pojetí kompetenci své teoretické rozvíjení a doprecizování v např. v pracích L. Rejmánkové, R. Choděry aj., nakonec i v našich článcích.

Po Zimkově smrti se pedagogická realita velmi změnila. Od transmisivně orientovaného vzdělávání se v našem XXI. století přechází k jeho pojetí osobnostnímu, které bude umožňovat daleko hlubší kultivování studentovy osobnosti. Víme, že by v něm Zimek obstál, protože celý jeho osobní i profesionální život byl veden v duchu chápání studenta jako tvořivého partnera, osobnosti!

Čtenáři, kteří na tomto místě očekávali ryze odbornou stať, jistě prominou osobně laděný záměr autorky, kterým chtěla vyjádřit dík velkému vědci a člověku, jenž předurčil její dráhu vysokoškolského pedagoga a byl jí v mnohém vzorem.

A. LINGVISTIKA

K PRAKTICKÉMU VYUŽITÍ TEORIE FUNKČNÍ GRAMATIKY

Aleš Brandner, Česká republika, Brno

Funkční gramatika se stala jedním z vůdčích směrů současné jazykovědy. Do popředí vystupuje sémantika. Jazyk se zkoumá jako komplex prostředků, který tuto sémantiku vyjadřuje. Vnitřní stavba jazyka se chápe spíše jako funkčně-sémantická stavba, nikoli jako struktura. Problémy funkční gramatiky rozebírá rozsáhlá vědecká a studijní literatura, v níž se odrážejí různé přístupy k funkčnímu popisu jazyka. Avšak všem funkčním gramatikám je společné chápání jazyka jako systému jazykových prostředků, které slouží k dosažení určitých cílů řečové komunikace (srov. Шелякин, 2001, 3).

Principy funkční gramatiky lze úspěšně využít zejména při výuce cizích jazyků, v případě ruštiny při výuce ruštiny jako cizího jazyka. Zesnulý jubilat profesor R. Zimek, známý u nás jako čelný představitel české rusistiky, dlouholetý profesor olomoucké univerzity a odborník především na skladbu současné ruštiny, se zabýval též otázkou zkvalitňování jazykové přípravy studentů ruštiny (srov. Zimek, 988/89; Зимек – Фоминых, 1990; Zimek, 1994). Byl si vědom toho, že gramatika zaujímá důležité místo při přípravě budoucích filologů-rusistů. Uplatňován je přitom systémový přístup, který v praxi vypadá tak, že předmět gramatiky se rozpadá na jednotlivé roviny (tvarosloví, slovtvorbu, skladbu) a v rámci těchto rovin se samostatně studují odpovídající jednotky. Je pravda, že systémový přístup ke studiu gramatiky má své zdůvodnění. Takový popis jazyka je však spojen s určitými omezeními: analýza významu se koncentruje v mezích jednotlivých jazykových disciplín. Praxe ukazuje, že takto tradičně pojatá výuka ruské gramatiky nepřináší uspokojivé výsledky v úrovni znalostí u absolventů vysokoškolského studia ruštiny. Je třeba najít takovou koncepci prezentace jazykových jevů, které by nevedly jen k teoretickým znalostem o jazyku, ale především k aktivnímu zvládnutí jazyka (srov. Rykovská, 2000). Takto pojatou koncepci může splnit gramatika orientovaná na komunikativní kompetenci studentů. Nové formy výuky vedou k tomu, že vedle systémového přístupu ke studiu mluvnice nutno rozpracovat a aplikovat funkční

přístup, který spojuje všechny jazykové prostředky (morfologické, syntaktické, slovotvorné a lexikální) na základě jejich funkcí.

Takto pojatá funkční gramatika nemůže být vyloženě zaměřena k jednostrannému přístupu „od obsahu k formě“, i když tento přístup musí mít prioritní postavení, ale také „od formy k obsahu“, což je diktováno systémovým charakterem jazyka a samotné podstaty komunikace, v níž se střídají úlohy mluvčího a adresáta; tento princip, nehledě na dlouhou jeho tradici při studiu jazyka, se nevyčerpal a je nutnou etapou pro uskutečnění funkčního popisu jazyka. Předmětem výzkumu a popisu se stává jednotka, která má funkční základ. Takovými jednotkami jsou funkčně-sémantické pole a řečové jednotky vyššího řádu, v nichž tato funkčně-sémantická pole vystupují, tj. typové významy vět (výpovědi).

V současné době jazykověda v některých svých směrech aktivně rozpracovává komunikativně-funkční aspekt a praxe vyučování ruštině jako cizího jazyka získalo bohaté zkušenosti. Nabízí se proto možnost využít teoretických výsledků lingvistiky a výsledků při výuce ruštiny k nalezení efektivní cesty popisu jazyka pro didaktické účely.

Myšlenka, že vedle popisné taxativní gramatiky jazyka, dávající přehled klasifikovaných systémových prostředků jazyka (v dílčích případech s komentáři o jejich fungování), tedy výklad směřující od formy k významu, je potřebná (zejména pro didaktické účely) prakticky orientovaná gramatika vycházející ze sdělovacích potřeb uživatele jazyka, je v jazykovědě a lingvodidaktice poměrně stará – nejméně od 20.–30. let 20. století. Funkční přístup k výkladu mluvnických jevů nacházíme v tezích *Pražského lingvistického kroužku*, hlavně v myšlenkách jeho zakladatele profesora anglického jazyka a literatury Viléma Mathesia, který měl na paměti praktické sdělovací potřeby českého studenta studujícího angličtinu. To se teprve později aplikovalo na jiné dvojice „mateřský jazyk – cizí jazyk“. Představitelé Pražské školy zdůrazňovali dvě důležité zásady: 1) jazykovědec musí zkoumat fungování jazykových prostředků, nikoli jejich formu, 2) za hlavní funkci jazyka je třeba považovat jeho komunikativní funkci.

V ruské jazykovědě byl průkopníkem praktické, funkční gramatiky L. V. Ščerba hledající optimální způsoby, jak učit Rusy francouzštině (srov. Шерба, 1974). Jeho ideje však nebyly v dalších desetiletích příliš využívány pro výuku ruštiny jako cizího jazyka. Teprve asi počátkem 70. let se znovu připomíná Ščerbova idea aktivní gramatiky v souvislosti s nastolením a rozvojem tzv. funkčně-komunikativního přístupu k výuce cizích jazyků a k popisu jazyka

mateřského. Hlavní příčinou bylo především to, že komunikativní přístup, který v 60. a 70. letech 20. století byl zdůrazňován v metodice vyučování cizím jazykům, silně redukoval gramatiku. A právě komunikativní zaměření výuky nutilo badatele hledat novou prakticky zaměřenou gramatiku, která by dokázala vysvětlit, jak fungují v řeči jazykové jednotky a proč fungují tak a ne jinak. Druhá příčina spočívala v tom, že v samotné lingvistice sílilo funkční zaměření, byly prezentovány různé cesty takto pojatého výzkumu. Z vědeckých monografií zde můžeme připomenout několik knih A. V. Bondarka (srov. Бондарко, 1983; 1984; 1987) nebo publikace G. A. Zolotovové (srov. Золотова, 1973; 1982; Золотова – Онипенко – Сидорова, 2004). Z novějších prací to může být například gramatika M. A. Šeljakina (srov. Шелякин, 2001). Z prakticky zaměřených gramatik sem můžeme zařadit kolektivní dílo moskevských rusistů, které vzniklo pod vedením N. A. Mets (srov. Метс, 1988).

Takový typ gramatiky lze zdůvodnit nejen logikou vývoje lingvistické teorie, která se obrací k smyslovým jednotkám, ale i k potřebám praxe aktivního zvládnutí jazyka. Člověk, který se učí jakýkoli jazyk, musí dostat informaci o tom, jakými prostředky se vyjadřují v daném jazyce určité sémantické významy, které ve své mysli zformuloval v mateřském jazyce, jako například délka času, určité místo v prostoru, příčina, podmínka, kvalita nebo kvantita předmětů, možnost, nutnost, záměr apod. Proto takový přístup musí být základem aktivního studia a vyučování ruštině jako cizímu jazyku.

Funkční a komunikativní princip se stal ústředním tématem mnoha ruských konferencí, sympozií či kongresů. Souvisí to s obecným trendem ve světové lingvistice a didaktice, s odklonem od taxonomického popisu k teorii řečové činnosti. Nedostatkem v oblasti vyučování ruštině jako cizího jazyka bylo, že chyběly aplikace této metody na určité konkrétní dvojice jazyků, v nichž první jazyk je jazyk mateřský a druhým jazykem je ruština jako jazyk cizí, popř. v opačném směru. V Rusku zůstávala tato myšlenka z pochopitelných důvodů rozpracována jen na ruštině samotné, tedy ne konfrontačně. V 80. letech minulého století vyšly v Sovětském svazu některé praktické gramatiky. Autoři v nich popsali jednoznačně běžné způsoby ruského vyjadřování základních sémantických struktur nejčastěji používaných v komunikaci.

Takový zdařilý nástin můžeme najít v již citované praktické gramatice ruštiny vydané moskevskými rusity (srov. Метс, 1985). Zde jsou prezentovány způsoby vyjadřování následujících obsahových struktur a jejich komponentů: 1) vyjadřování neaktivnosti nositelele příznaku, 2) vyjadřování neurčitosti osoby, předmětu, jevu, 3) vyjadřování bytí, výskytu, přítomnosti na určitém místě,

4) vyjadřování záporu, 5) vyjádření stavu, 6) aspektuální charakteristika děje, 7) kvantitativní charakteristika, 8) vyjádření modálnosti. Ve druhém oddílu této publikace se popisuje vyjadřování srovnání, času, podmínky, příčiny a důsledku, účelu, přípustky, prostorových vztahů, jakož vztahů mezi jevy – jejich shodnost či protikladnost. Jak patrně, jde o vybrané, nejtypičtější sémantické kategorie, poněkud ne zcela logicky uspořádané. Nicméně tato publikace může dobře posloužit jako jeden z pramenů pro ucelenou sémanticky orientovanou gramatiku ruštiny pro Čechy, stejně jako další publikace vydaná v Moskvě přibližně ve stejném období: jde například o stručnou praktickou gramatiku ruštiny, jejímž autorem je I. G. Miloslavskij (srov. Милославский, 1987). V ní je však pohledu od významu k výrazu věnován až druhý oddíl, kdežto obsáhlejší první oddíl popisuje slovní druhy a jejich funkce. Dalo by se říci, že uvedené příručky odpovídají představám pro sestavení funkční gramatiky ruštiny pro Čechy. Bude však třeba postavit celou učebnici na bázi česko-ruského porovnání.

První pokus o vytvoření praktické funkční gramatiky ruštiny pro Čechy představuje studijní příručka (skriptum), kterou v roce 1998 vydala Ostravská univerzita pod názvem *Практическая функциональная грамматика русского языка (для студентов бакалавров)*. Autorkou je docentka katedry slavistiky Filozofické fakulty Ostravské univerzity B. Rudincová. Skriptum je určeno především posluchačům bakalářského studia ruštiny v komerční a průvodcovské sféře. Proto v centru jazykové pozornosti je člověk (mluvčí a adresát), jeho osoba, vlastnosti, povolání, zájmy, jeho činnost, myšlení, hodnocení jevů apod. Okolní svět je natolik různorodý a bohatý, že v jedné příručce nelze popsat vyčerpávajícím způsobem veškeré možné situace. V této souvislosti bylo do skripta zařazeno osm základních komunikativních okruhů: *seznámení, stáří člověka, povolání, zevnějšek člověka, povahové rysy člověka, časová určení, prostorové vztahy*. Základním principem výkladu materiálu je zde funkčně komunikativní princip, tj. od sdělovacích potřeb mluvčího k jejich vyjádření v češtině a ruštině.

Autorka zmíněného skripta předpokládá, že jeho uživatelé budou mít předběžné systémové znalosti mluvnické. Jinými slovy vyučování funkční gramatiky si nepředstavuje bez získání základních informací o morfologických, slovtvorných a syntaktických prostředcích ruštiny (tradiční popis od formy k funkci), aby bylo možné získat a rozvíjet znalosti o lexikálně-gramatickém výrazu různých sémantických situací (popis od funkce k formě). Cílem zmíněné praktické funkční gramatiky je dosažení automatizace v užívání jednotlivých

modelů v procesu komunikace. Jde o aktivní gramatiku, která má sloužit jako základ aktivního tvoření obsahově ucelených textů v ruštině.

Na stejném principu vzniklo v Ostravě později další skriptum (*Vybrané kapitoly z funkční stylistiky a z funkční gramatiky*. Ostravská univerzita, Ostrava 2003; autorky Z. Nedomová a B. Rudincová). Je to studijní příručka pro distanční kurs Ruština pro učitele základních a středních škol, překladatele a tlumočníky. Jak vyplývá z názvu, učební text je rozdělen do dvou částí: v první se zdokonalují dovednosti při práci s texty tří funkčních stylů – odborného, jednacího, hovorového, jichž bude frekventant v praxi nejvíce užívat; druhá část je zaměřena na zautomatizování větných modelů se slovesy pohybu, která bývají častým zdrojem interference a komunikačních bariér: zvláště se probírají slovesa pohybu bez předpon, s předponami, nakonec jsou vytčeny obtížné případy konstrukcí se slovesy pohybu s předponami. Cílem zmíněného učebního textu je zdokonalit u frekventantů celoživotního vzdělávání dovednost písemného a ústního vyjadřování v ruštině a schopnost překládat z ruštiny do češtiny a naopak.

Úkolem funkční gramatiky obecně, především gramatiky pro potřeby studia cizího jazyka, jednoho z důležitých směrů funkční gramatiky, je jeho interpretace, v našem případě interpretace ruštiny, vyložení jejího specifika, toho, co ji odlišuje od jiných jazyků. Proto výběr formy zprostředkovává specifická sémantická interpretace (srov. Апрефьева, 2000).

Použitá literatura

- Nedomová, Z. – Rudincová, B.: *Vybrané kapitoly z funkční stylistiky a z funkční gramatiky ruštiny*. Skriptum. Ostravská univerzita, Ostrava 2003.
- Rudincová, B.: *Практическая функциональная грамматика русского языка (для студентов-бакалавров)*. Skriptum. Ostravská univerzita, Ostrava 1998.
- Rykovská, M.: *Состояние функциональной грамматики на современном этапе*. In: Gramatika v současné lingvodidaktice. Nakladatelství Fraus, Plzeň 2000, s. 51–55.
- Zimek, R.: *Функционально-стилистическая направленность описания языка для целей преподавания русского языка как иностранного*. RJ 39 (1988/89), s. 451–454.
- Zimek, R.: *Projekt funkční sémanticky orientované praktické učebnice syntaxe pro bakalářské studium*. Rossica Ostraviensia (lingua rossica in sphaera mercaturae). Ostrava 1994, s. 10–19.
- Апрефьева, Т. Л.: *Функционально-грамматические исследования русского языка. Лингвистический и методический аспекты*. In: Gramatika v současné lingvodidaktice. Nakladatelství Fraus, Plzeň 2000, s. 24–31.
- Бондарко, А. В.: *Принципы функциональной грамматики*. Ленинград, „Наука“, 1983.

- Бондарко, А. В.: *Функциональная грамматика*. Ленинград, „Наука“, 1984.
- Бондарко, А. В.: *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*. Ленинград, „Наука“, 1987.
- Зимек, Р. – Фоминых, Б. И.: *Теоретическая и практическая функциональная грамматика как основа подготовки русистов*. *Rossica Olomucensia XXVIII (za rok 1989)*. Olomouc 1990, с. 56–62.
- Золотова, Г. А.: *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Москва, „Наука“, 1973.
- Золотова, Г. А.: *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва, „Наука“, 1982.
- Золотова, Г. А. – Онипенко, Н. К. – Сидорова, М. Ю.: *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва, Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 2004.
- Метс, Н. А. (ред.): *Практическая грамматика русского языка (для зарубежных преподавателей-русистов)*. Москва, „Русский язык“, 1985.
- Милославский, И. Г.: *Краткая практическая грамматика русского языка*. Москва, „Русский язык“, 1987.
- Шелякин, М. А.: *Функциональная грамматика русского языка*. Москва, „Русский язык“, 2001.
- Щерба, Л. В.: *Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики*. Издание второе. Москва, „Высшая школа“, 1974.

Key words:

functional grammar, grammatical system of Russian, practical textbook of Russian, functional communicative aspect, language system, comparison Russian with Czech, describe a foreign language, semantic and structural function

Summary

The author pleads for the necessity to describe a foreign language in a functional communicative aspect from the function (communicative needs) to the form (the linguistic means of expression of an idea). This approach is preceded necessarily by a brief survey of the language system in the direction from the form to its function. Then he presents a possible ideas how a practical university textbook of ideographic Russian grammar for Czech students.

NA OKRAJ KATEGORIE IMPERATIVNOSTI

Helena Flídrová, Česká republika, Olomouc

Letos v květnu uplynulo právě 30 let od doby, kdy jsem v Brně na FF UJEP obhájila svou kandidátskou disertaci vypracovanou pod moudrým a laskavým vedením prof. Zimka. Především jemu vděčím za svou lingvistickou průpravu a vždy se ráda hlásím k tomu, že jsem byla jedna ze dvou prvních aspirantek, které pan profesor vyškolil. Kromě mne to byla E. Kučerová-Mrhačová z Ostravy, později však dovedl k obhajobě dalších pět aspirantek.

Zpracovala jsem tehdy téma „Imperativnost a rozkazovací věty v ruštině (v částečné konfrontaci s češtinou)“, kde jsem se pokusila ukázat, že ne každá věta mající rozkazovací význam, tj. vyjadřující imperativnost, je rozkazovací i z hlediska gramatického. Při analýze rozkazovacích vět jsem uplatňovala také sociolingvistický aspekt, a to zejména v souvislosti s vymezováním různých sémantických odstínů imperativnosti, jako jsou např. prosba, přesvědčování, rada, doporučení, dovození, rozkaz, zákaz, nařízení, povel, varování, výstraha a mnoho dalších¹.

V tomto příspěvku se chci vrátit k sémantickým odstínům imperativnosti, avšak zaměřím se pouze na ty, které jsou pro imperativnost méně typické, neboť stojí na jejím okraji a mají blízko k oznámení (někteří lingvisté je proto z rozkazovacích významů vylučují). Jsou to pokyn, předpis, instrukce nebo poučení. Jedná se o významově velmi blízké termíny, které spadají pod radu nebo doporučení v širokém smyslu a které lze v případě závazné posloupnosti několika úkonů považovat za návod². Řada pokynů tam bývá mnohdy ukončena dalšími sémantickými odstíny imperativnosti, a to upozorněním nebo výstrahou, jejichž cílem je nepřipustit nežádoucí výsledek a ušetřit adresáta neblahých následků. Sr. např. *Uchovávejte mimo dosah dětí! Берець от дітей!*

Aby bylo možno tyto okrajové významy imperativnosti blíže charakterizovat, je třeba přiblížit kritéria pro vymezení a charakteristiku typických sémantických odstínů imperativnosti. Jsou to zejména nejružnější aspekty vztahu mezi

¹ J. Brym (1979) hovoří o specifických významech imperativu, jichž se v lingvistické literatuře uvádí víc než třicet. V terminologii M. Grepla (1979) jde o dílčí hodnoty v rámci imperativního komunikativně intencního postoje.

² Sr. také J. Světlá (2000).

sdělovačem a adresátem. Přichází v úvahu především závislost sdělovače na adresáti nebo naopak, vyplývající hlavně ze sociálních rolí, které sdělovač i adresát zaujmají, dále stupeň zainteresovanosti sdělovače nebo adresáta na realizaci požadovaného děje i jejich vzájemný osobní vztah. Podle toho, zda závisí adresát na vůli mluvčího, nebo mluvčí na vůli adresáta, či mezi nimi žádná závislost není, lze vydělit kategorické výzvy, mírné a neutrální výzvy³.

Ukážeme to na příkladu prosby. Prosba jakožto jeden z typických sémantických odstínů imperativnosti patří do skupiny mírných výzev, kdy je sdělovač závislý na adresáti, a proto nepřikazuje, ale prosí. Jeho závislost je dána buď adresátovou vyšší sociální rolí, nebo věkem, nebo tím, že sdělovači příliš záleží na realizaci požadovaného děje, a tím se dostává do závislého postavení na adresáti. Sdělovač je zainteresován na požadovaném ději a uvědomuje si, že adresát může, ale také nemusí jeho prosbě vyhovět.

Na rozdíl od typických sémantických odstínů imperativnosti, které se realizují v interpersonální komunikaci, tj. v dialogické komunikační situaci, jež je imperativnosti vlastní, je primární sférou pokynu, předpisu, instrukce nebo poučení masová komunikace, nejčastěji v psané podobě.

V masové komunikaci můžeme z hlediska vztahu sdělovače a adresáta u těchto významů imperativnosti konstatovat absenci jakékoliv závislosti; sdělovač bývá anonymní, neosobní, adresát všeobecný a potenciální. Stává se jím pouze zájemce o daný návod, jenž je pak zainteresován na realizaci doporučeného postupu, aby dosáhl příslušného efektu.

Obsah těchto pokynů, předpisů a instrukcí je velmi široký a týká se nejrozličnějších oblastí lidské činnosti, od konkrétních krátkých textů s pokyny, jak instalovat některé předměty nebo s nimi zacházet, přes pravidelné rubriky v časopisech pro čtenáře zabývající se různými zájmovými činnostmi, až k nejrozličnějším příručkám v knižní podobě.

Třebaže jsou tyto sémantické odstíny imperativnosti příznačné především pro masovou komunikaci, můžeme se s nimi setkat také v interpersonální komunikaci, tj. v duopersonální nebo skupinové komunikaci. Většinou se jedná o návod, jak realizovat nějaký složitější děj. Např. instruktor dává pokyny a instrukce účastníkům lyžařského výcviku, mistr poučuje dělníka nebo dělníky o bezpečnosti práce, otec syna o způsobech slušného chování atp.

---

³ J. Svetlík (1977) zdůrazňuje také požadavek pozitivní nebo negativní reakce adresáta, podle čehož pak vyděluje škálu jednotlivých významů imperativních vět na obě strany od hranice pozitivnost - negativnost.

Zde se již dá hovořit o určité závislosti mezi účastníky komunikačního procesu, a to o závislosti adresáta nebo adresátů na sdělovateli, která plyne ze sdělovatelových hlubších teoretických nebo praktických znalostí nebo z jeho větších zkušeností. Sdělovatel může, ale nemusí být na realizaci svých pokynů zainteresován. Např. lyžařskému instruktorovi může být jedno, zda pomocí svých instrukcí svěřence něčemu naučí nebo ne. Rozhodující je jednak vztah sdělovatele k adresátovi, jednak jistý pocit zodpovědnosti, který činí sdělovatele na realizaci děje zainteresovaným.

Některým pokynům a instrukcím může předcházet výzva. Např. partner A. vyzve partnera B.: *Ukažte mi cestu k nádraží. Nauč mě háčkovat. Nauč mě plavat.* Partner B. se pak stává sdělovatelem a realizuje tuto výzvu pomocí pokynů a instrukcí.

Co se týče reakcí adresáta nebo adresátů na sdělovatelovy pokyny, můžeme pozorovat, že záleží opět na vztahu ke sdělovateli: čím více je na něm adresát závislý, tím horlivěji plní jeho pokyny. Dále je důležitý charakter pokynů a instrukcí, tj. zda jsou lehce nebo hůře uskutečnitelné. Ochotně pak jsou plněny především ty pokyny, které vedou k realizaci děje, k jehož uskutečnění adresát v roli sdělovatele sám vyzýval.

Jednotlivé sémantické odstíny imperativnosti mohou být formálně různě ztvárněny. Všechny lze vyjádřit imperativem, kromě toho však i řadou dalších prostředků verbálních i prostředky neverbálními.

Podívejme se nyní na nejtypičtější výrazové prostředky sledovaných okrajových významů imperativnosti v ruštině i v češtině.

V ruštině je v masové komunikaci příznačné pro vyjádření pokynů, předpisů nebo instrukcí užití samostatného infinitivu. Důraz je zde kladen nikoliv na kategoričnost výzvy, ale především na neosobnost, všeobecnost adresáta a stručnost. Infinitiv je běžný např. v kuchařských receptech nebo receptech z oblasti léčitelství.

Напр.: *Рыба по-монастырски.*

*Рыбу **обвалять** в муке, смешанной с солью, и **обжарить** с обеих сторон. Картофель **нарезать** кружочками, **обвалять** в муке, **обжарить**, **посолить** ...*

От кровотечения из носу.

***Держать** голову прямо, **быть спокойным**, **втягивать** в нос холодную воду, в которой растворен уксус ...*

Pokud se jedná o kratší praktické rady nebo poučení, vyskytuje se v nich nejčastěji infinitiv ve spojení s predikativu.

Напр.: *Полезные советы.*

*Перед тем как жарить нарезанный лук, **надо обвалить** его в муке. Тогда он не так быстро подгорает и становится золотисто-желтым.*

***Соли**ть фасоль и горох **нужно** в самом конце варки: в соленой воде они развариваются медленно.*

Kromě infinitivu je častý také imperativ 2. os. pl., příp. v kombinaci s infinitivem.

Sr. příklad z předpisu k pletení:

*Спинку и перед **вяжите** по выкройке снизу вверх. **Сшейте** готовые детали.*

*Для образца поперечной резинки **наберите** произвольное число петель, например 25.*

1-й и 4-й ряды - изнаночные петли.

2-й и 3-й ряды - лицевые петли.

*5-й ряд - узор **повторять** с 1-ого ряда.*

Dalším výrazovým prostředkem je tvar 3. os. pl. indikativu přítomného, který se mnohdy kombinuje s imperativem.

Sr. příklad z pokynů při stolování:

*Суп **едят** тихо, бесшумно, ложку **подносят** ко рту левым широким краем. **Не перемешивайте** суп ложкой, **подождите**, пока он немного остынет.*

V rámci jednoho textu však často dochází k výskytu všech uvedených výrazových prostředků, tedy infinitivu, imperativu i tvaru 3. os. pl. indikativu přítomného. Jazykový úzus těchto ruských textů nevyžaduje tedy výběr a dodržování jednoho prostředku, ale připouští řazení vedle sebe různých výrazových prostředků.

Sr. např.:

Лепешки из грибов.

Отварите белые грибы и мелко их **порубите**, **прибавьте** сметану, растопленное сливочное масло, яйца, перец, измельченный на терке лук и столько молотых сухарей, чтобы можно было скатать шарики или сделать лепешку. **Дать** им постоять, чтобы сухари набухли, **обвалять** в сухарях и **жарить** на масле. Такие лепешки **подают** со сметаной или к грибному бульону.

V češtině slouží k vyjadřování pokynů, předpisů nebo instrukcí především tvary 1. os. pl. indikativu přítomnosti. Jsou rozšířeny zejména v kuchařských receptech, ale i v návodech k úkonům v jiných oblastech činnosti.

Např.: *Celerový salát s jablky.*

*Celer i jablko **nastrouháme** a **přidáme** dvě lžíce nastrouhaného křenu a zálivku. Vše **promícháme** a **necháme** v ledničce vychladit.*

Z renovace nábytku:

*Celou židli **obrousíme** smirkovým papírem, aby nový nátěr dobře držel. **Namícháme** si barvu a kostru židle **natřeme** postupně dvěma nátěry.*

V poslední době se však v češtině stále častěji objevují také tvary imperativu pro 2. os. pl. Setkáváme se s nimi např. v návodech na obalech potravinářského zboží, kde je text obvykle kombinován s obrázkem, i v některých kuchařských receptech (tam však stále převládají tvary 1. os. pl. indikativu) a v mnoha dalších návodových textech.

Např.: *Hrášková instantní polévka Vitana.*

*Obsah sáčku **vsypte** do hrnečku. **Přidejte** 0,2 l vroucí vody. Dobře **rozmíchejte**. Před podáváním **nechte** 1-2 minuty stát.*

*Maso **osolte**, **opepřete** a **obalte** v mouce. V horkém oleji **opékejte** roštěnky asi 6 minut, až zhnědnou. Několikrát je **obraťte**. **Přidejte** máslo, vývar a **duste** na mírném ohni.*

Z pokynů k údržbě nádobí.

Eventuální zbytky připáleného jídla neodstraňujte ostrými předměty. Nechte je odstát potřebnou dobu ve vodě či roztoku saponátu, dokud nejdou snadno umýt.

Dalším, méně častým výrazovým prostředkem v současné češtině je neosobní vyjádření pomocí zvrtných slovesných tvarů ve 3. os. sg. nebo pl.

Sr. příklad z diety při cukrovce:

*Polévky se **podávají** hlavně řídké, někdy luštěninové. **Zahušťují se** co nejméně a polévka se raději **doplňuje** např. malým množstvím lisované zeleniny. **Tuku se dává** na jednu porci pouze 5 g.*

Porovnáme-li tedy ruské a české texty s pokyny, předpisy nebo instrukcemi, můžeme konstatovat, že v ruštině je v rámci jednoho textu možné a běžné užití infinitivu, imperativu i 3. os. pl. indikativu přítomného, tedy různých výrazových prostředků. Čeština naproti tomu zachovává jednotu výrazových prostředků, tzn. že celý text obsahuje pouze infinitiv, nebo pouze imperativ, příp. pouze zvrtné tvary 3. os. sg. nebo pl.

Uváděné příklady ukazují, že i v této okrajové oblasti imperativnosti se stále nabízejí další možnosti a hlediska pro zpracování bohatého a neustále se rozšiřujícího a pozměňujícího ruského i českého jazykového materiálu.

Literatura

- Brym, J.: *Ruský imperativ z hlediska významového*. Autoreferát kand. disertační práce. UJEP, Brno 1979.
- Flidrová, H.: *Rozkazovací věty z hlediska sémantického*. In: Slavica Lublinensia et Olomucensia, Lublin 1977, s. 149–157.
- Grepl, M.: *Imperativní postoje a imperativ*. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, XXVIII, řada jazykovědná (A) č. 27, UJEP, Brno 1979, s. 165–174.
- Světlá, J.: *Prolínání odborného a publicistického stylu v textech návodových*. In: Termina 2000, Galén, Praha 2001, s. 295–303.
- Svetlík, J.: *O strukturálních typech imperativních předložení v rusštině a slovenské jazyce*. In: Zborník Katedry ruského jazyka a literatury FF UK, Univerzita Komenského, Bratislava 1977, s. 5–34.

Key words:

Category of imperativeness, peripheral meanings of imperativeness, directive, regulation, instruction, guidance, mass communication in written form, instructional text, means of expression

Summary**On Some Peripheral Phenomena in Category of Imperativeness**

Attention is paid to the peripheral meanings of category of imperativeness, namely to directive, regulation, instruction, guidance which are particularly characteristic of mass communication in written form. Following the general characteristics of the phenomena, comparison of the formal means of expression in Russian and Czech is presented. It is concluded that within a single instructional text sequence of different formal types of means of expression (e. g. verbal infinitive and 2nd pl. imperative) is a common practice in Russian whereas within a Czech text only one type of formal means is allowed for (e. g. only 1st pl. present indicative).

SHODNÝ PŘÍVLASTEK V RUSKÝCH USTÁLENÝCH VERBONOMINÁLNÍCH SPOJENÍCH Z HLEDISKA FREKVENCE VÝSKYTU

(na materiálu ruského publicistického stylu)

Jan Gregor, Česká republika, Olomouc

Na své bývalé kolegy a učitele vzpomínají v akademickém prostředí zejména na spolupracovníci, žáci a jiní lidé jim blízcí. Váží si jich obvykle pro jejich vědecké, učitelské a jiné přednosti a současně jako lidí svým způsobem výjimečných.

S *panem profesorem R. Zimkem* jsem se nikdy nesetkal, neboť zemřel dva roky před mým příchodem do Olomouce. Přesto mohu upřímně potvrdit, že si *pana profesora* nevážím o nic méně než jeho současníci. V Olomouci totiž odkaz *pana profesora*, jak se ustavičně přesvědčuji, stále žije a žít bude, neboť je v mnoha ohledech nadčasový. Lákalo mě dozvědět se o něm více. A tak postupně během posledních tří let na základě různých (třebaže zprostředkovaných, nicméně hodnověrných) informací z vyprávění, článků o něm a v neposlední řadě z nejrůznějších jeho odborných prací, ať už jde o bezpočet článků či obě monografie, jsem si o něm mohl vytvořit poměrně komplexní a ucelenou představu.

To již samo o sobě stačilo k tomu, abych dokonale pochopil, že *pan profesor* byl vědcem nesmírně odborně erudovaným, autorem prací fundamentálních, záběru širokého, věhlasu světového, učitelem respektovaným a oblíbeným a člověkem dobrosrdečným, vždy kolegiálním a ochotným pomoci. Postřehl jsem rovněž, že měl blahodárny vliv na činnost celé katedry a v jejich členech zanechal nesmazatelnou stopu. O to více mě mrzí, že jsme se nikdy neviděli, neboť bychom si nepochybně i přes téměř třígenerační rozdíl dobře rozuměli. Troufám si totiž tvrdit, že mě s *panem profesorem* obecně spojuje zvláště pozitivní vztah k cizím jazykům i češtině, zájem o všestrannou problematiku našeho oboru, tedy lingvistiky a zejména rusistiky, a jeho další rozvíjení, a v neposlední řadě přátelský vztah ke spolupracovníkům-učitelům a studentům. Jeho příklad

je hodný následování, jeho památce tedy velmi rád věnuji alespoň tento syntakticky laděný článek.

Přívlastek patří nejen podle *pana prof. Zimka* mezi vedlejší větné členy. *Pan profesor* o nich stručně říká toto: „Они распространяют некоторый из главных членов или другой второстепенный член“¹. Tento obecně a za všech okolností platný, tradiční výrok však částečně pozbude platnosti, vezmeme-li v úvahu specifickou syntakticko-sémantickou povahu *ustálených verbonominálních spojení (VNS)* a současně i možnost rozvíjení jejich substantivního komponentu *shodným přívlastkem (ShPk)*. Základní komponenty těchto spojení, tj. sloveso + substantivum, totiž tvoří jedinou celistvou sémantickou jednotku plnící určitou syntaktickou funkci. Jde vlastně pouze o malou výjimku jen potvrzující uvedené pravidlo².

Nicméně i na tuto „syntaktickou anomálii“ *profesor Zimek* přece jen při svém širokém záběru nemohl nepamatovat a navíc ji na rozdíl od mnoha jiných lingvistů správně interpretoval. Jasně o tom svědčí jeho slova, že „такие устойчивые сочетания как *оказывать помощь*, *принимать участие* не следует рассматривать как конструкции с объектом“ (s. 27). Samotný přívlastek pak *pan profesor* výstižně charakterizuje jako „своего рода спутник существительного“ (s. 27). My se pokusíme nastínit, do jaké míry to platí o již zmíněné kategorii ustálených VNS.

Náš příspěvek si tedy klade za cíl seznámit čtenáře s užíváním *ShPku* v ruských ustálených VNS z frekvenčního hlediska. Jedná se např. o VNS typu *вступить* в *законную* *силу*, *проявлять* *особое* *внимание* apod. Na základě analýzy aktuálního ruského jazykového materiálu se nejprve zaměříme na rozbor obecného rozvrstvení širokého spektra těchto VNS podle míry užívání *ShPku*, a poté přistoupíme ke konkrétní charakteristice nejčastějších *ShPků* v rámci VNS. *Faktor frekvence ShPku ve VNS* dosud nebyl, pokud je nám známo, podrobněji prozkoumán. Nicméně výsledky, jež jsme získali sondou do našeho materiálového korpusu, jsou velice zajímavé a nanejvýš užitečné a přínosné, neboť je lze uplatnit nejen ve výuce ruštiny, nýbrž i při lexikografickém zpracování daných obrátů, do značné míry zautomatizovaných ve svém užívání.

¹ Viz Zimek, R.: *Introductory Course of Russian Syntax (Lecture Notes)*. Monash University (interní tisk). Melbourne 1966, s. 23.

² Větný člen rozvíjející substantivní komponent VNS však přesto kvalifikujeme jako shodný přívlastek, a to z hlediska čistě formálního – závislosti adjektiva (popř. jiných slovních druhů) na substantivu.

Celková frekvence výskytu ShPků různého typu³ před substantivním komponentem VNS je v našem materiálu poměrně vysoká: 463 případů z celkového počtu 1235 VNS, tj. přibližně 37,5 %. Takové množství lze vysvětlit jednak dosažením maximální přesnosti celého spojení při užití ShPku, jednak zachováním stručnosti a obsažnosti, tedy celkové kondenzovanosti vyjádření. Mluvčí či pisatel mimoto někdy dokonce nemá jinou možnost než užití VNS se ShPkem, nemá-li k dispozici jednoslovný výraz, tj. souvztažné sloveso, nebo nemůže-li příslušný význam vyjádřit pomocí souvztažného slovesa a příslovce (srov.: *принимать горячее участие* – *горячо участвовать). Další příčiny užívání ShPků ve VNS, týkající se samotných VNS, budou postupně osvětleny v tomto příspěvku.

Na základě našeho materiálu lze tedy dosti přesně stanovit frekvenci výskytu ShPku u jmenného členu VNS. Uvedeme dále několik skupin VNS, přičemž v úvahu je vzato nejen hledisko frekvence výskytu daného přívlastku, nýbrž i celkový počet VNS s příslušným slovesem⁴, z něhož dále v mnoha případech vycházíme⁵. Tento „postup od slovesa“ se opírá o 3 závažné důvody:

- možnost ukázat celkovou frekvenci výskytu ShPku u substantiv v rozsáhlém souboru VNS v určitých jejich podskupinách, jakož i u jednotlivých sloves;

³ K typologii ShPku ve VNS viz náš článek: Герер, Я.: *К характеру и типам согласованного определения в устойчивых глагольно-именных словосочетаниях (на материале публицистического стиля русского языка)*. In: *Rossica Olomucensia XLIV* (za rok 2005). Olomouc 2006, 111–120.

⁴ Tento poměr vyjadřujeme v procentech. Srov. např. rovnici $11/46 = 24\%$, jež většinou vyjadřuje, že podíl ShPku u substantiv ve VNS s daným slovesem na celkovém počtu případů užití VNS s tímto slovesem činí 24 %, popř. vyjadřuje tento poměr u jednotlivých VNS. Z obou hlavních členů VNS uvádíme zástupně nejdříve pouze slovesa (a výběrově i konkrétní (a tedy kompletní) VNS), později postupujeme „od substantiva“.

⁵ Celkový počet příkladů VNS v našem materiálu je sice vysoký, avšak většina dílčích, jednotlivých VNS se vyskytla pouze jedenkrát, jen v některých případech dvakrát a ojediněle vícekrát. Společným jmenovatelem součástí mnoha různých VNS je však slovesný komponent, kolem něhož se substantiva (se ShPky) shlukují. Rozsáhlejší soubor VNS tak lze strukturovat do omezeného počtu skupin (to platí i obráceně (doslova zprava) také pro substantiva, ovšem jen v omezené míře), tvořených VNS s tímž slovesem, s nímž se poji někdy velmi vysoký počet substantiv. Tímto způsobem lze poukázat na jisté obecně platné zákonitosti rozvíjení substantiv pomocí ShPku a v jejich rámci i na některé jednotlivé případy. Pro konkrétní bližší představu o ShPku prokládáme výklad vybranými příklady z našeho materiálu.

- v mnoha případech nepochybný vliv formálního slovesa (a i předložky), zvl. jeho syntakticko-sémantického sepětí se substantivem, ustálenost tohoto vztahu, na rozvíjení substantivní složky VNS (srov. např. VNS s tímž slovesem a různými substantivy a 0 % výskytem ShPku: *войти/входить в противоречие, силу, состав, число*); a
- současně převažující nemožnost stanovení jistých zákonitostí rozvíjení substantiva pomocí ShPku při „postupu od substantiva“ (srov. např. VNS *обратить внимание* (1krát z 18 případů užit ShPk) *х уделить внимание* (5/5); nebo rovněž např. VNS: *иметь место* (0/2), *отводить, отдать место*, srov. též: *отдать/отдавать предпочтение* (0/4) (ve všech těchto VNS se substantivum vyskytuje bez ShPku) *х занять/занимать [первое, второе, первенствующее, не последнее] место* (4/4)).

Zároveň je však třeba poznamenat, že velmi časté jsou rovněž případy variabilnosti v rámci téhož VNS: ShPk je buď přítomen, nebo absentuje (*найти [своё] отражение х найти отражение, внести [полную] ясность х внести ясность* apod.). U takových nevyhraněných případů je podle našeho názoru fakultativnost ShPku průvodním jevem jisté neustálenosti daných spojení. Jejich užívání není tak striktně vymezeno a připouští možnost užití ShPku a nezřídka i různé jeho variace. Tato větší volnost při výběru ShPků nutně vede i k obohacování významu příslušného spojení o nové sémantické odstíny neboli k jeho pestřejší specifikaci.

Z toho vyplývá, že zvolený „postup od slovesa“ je jednak spolehlivější, jednak má širší platnost. Často tedy lze již jen podle slovesa přesně předpovědět přítomnost či absenci ShPku u substantiva ve VNS. Tak je tomu u zcela vyhraněných případů, u obou krajních pólů širokého spektra daných obrátů. Mezi nimi se pak nachází jisté pásmo mnoha VNS „variabilních“.

Pro úplnost výkladu však současně upozorníme i na některé výrazné specifické případy, kdy se na užití ShPků ve VNS významně podílí substantivní komponent s oslabenou sémantikou. Hlavní informaci pak v takových případech nese právě ShPk (např. *иметь [дестабилизирующий] эффект, носить [локальный] характер* apod.). Tak bude opodstatněné a reprezentativně zastoupen i „postup od substantiva“.

I. Rozvrstvení VNS podle frekvence výskytu ShPku

A. POSTUP OD SLOVESA

1. V 1. skupině uvádíme formální slovesa z VNS s příliš nízkou celkovou četností výskytu (≤ 5) v našem materiálu, jež podle našeho názoru neumožňuje poskytnout v patřičné míře objektivní výsledky výzkumu. Do této skupiny patří VNS např. s těmito slovesy: *лечь, оставить/оставлять* (1/4 = 25 %), *возложить, выдать, одержать* [неожиданную победу], *потерпеть, причинить/причинять* [серьёзный ущерб] (1/3 = 33 %), *наделать, составлять* (1/2 = 50 %), *попасть/попадать* (2/3 = 67 %), *выпасть, наладить, обрушить* [ядерный удар], *объявить, перейти, проделать, пройти, установить* (1/1 = 100 %), *допустить* [ряд нарушений]/*допускать* [серьёзные ошибки], *приложить* [немало усилий]/*прилагать* [максимум усилий], *приобрести* [широкую известность, своё пристрастие], *сыграть* [ведущую, негативную роль] (2/2 = 100 %). Tyto dosti zajímavé výsledky by bylo třeba potvrdit či vyvrátit, vycházejíce z ještě početnějšího jazykového materiálu. Totéž se týká i VNS bez užitého ShPku u substantiv (0 %), s těmito slovesy: *возвести, воплощать, встретить, выводить, выдвигать, выпустить, доставлять, запустить, навлечь, наложить, нападать, отводить, преподнести, претерпеть, произносить, снять, удостоить* (0/1), *держатъ, извлечь, положить, послужить, пустить, уступить/уступать* (0/2), *уйти* (0/3), *поднять* [*вопрос* (2), *тревогу* (2)] (0/4).

2. Do další skupiny patří formální slovesa z VNS s celkovou frekvencí výskytu ≥ 5 a (v seznamu vzestupným) procentním podílem ShPků max. 40 %. Sem tedy patří: *взять/брать* [на идейное вооружение x интервью, плату apod.] (1/17 = 6 %), *обратить/обращать* внимание (1/18 = 6 %), *выйти/выходить* (1/12 = 8 %); *выразить/выражать* (2/17 = 12 %), *отдать/отдавать* (2/14 = 14 %), *заняться/заниматься* (1/6 = 17 %), *вести/вводить* [временный запрет, в научный оборот x в действие (4), в заблуждение, в состав] (2/11 = 18 %); *привлечь/привлекать* (2/9 = 22 %), *поставить/ставить* (9/40 = 23 %), *находиться* (4/17 = 24 %), *вести* (11/46 = 24 %), *прийти/приходить* (4/15 = 27 %), *принять/принимать* (26/91 = 29 %); *выступить/выступать* (6/20 = 30 %), *осуществить/осуществлять* (8/25 = 32 %), *найти/находить* [своё отражение, новое/окончательное решение x отражение, ответы, поддержку] (3/9 = 33 %), *пойти/идти, предоставить/предоставлять* (4/12 = 33 %), *привести/приводить*

(15/42 = 36 %). Substantiva ve VNS s uvedenými formálními slovesy nejsou ShPky rozvíjena tak často, avšak rozdíl jsou dosti velké.

3. Pro srovnání je velmi důležité a zajímavé uvést zde stejně jako výše rovněž spojení s celkovou frekvencí výskytu ≥ 5 bez rozvíjení pomocí ShPku (0 %). Konkrétně jde např. o tato VNS bez ShPku: **сдать/сдавать** (0/5): в аренду (3), экзамен aj.; **навести/наводить** (0/7): порядок (3), справки (2), чистоту aj.; **подвести** (0/11): баланс, итог/и (0/9), черту; **приступить/приступать** (0/13) к: выполнению, обсуждению, ремонту aj.; **подать/подавать** (0/15): жалобу, заявку (2), иск (2), надежду, в суд (0/8) aj.; **войти/входить** (0/16) в: курс дела, противоречие (2), силу, состав (0/4), число (0/8). Celkově jde o velmi frekventovaná VNS. I proto je nutné mít absenci ShPku stále na zřeteli. Tato fakta jsou (ostatně jako i výše a níže uvedená) významná především z hlediska spojovatelnosti, jejíž zkoumání je přínosné pro správné a efektivní osvojování různých VNS v neruské, tj. v tomto případě české, škole. Např. na základě posledních uvedených formálních sloves ve VNS bez ShPku lze vypracovat rozličná cvičení na jejich osvojování, užívání v různých kontextech apod.

Totéž ovšem jistě platí i pro některá VNS z již zmíněné 2. skupiny, zahrnující slovesa z VNS s celkovou velmi nízkou mírou užití ShPku v našem materiálu, jako např. **обратить/обращать** внимание, **ввести/вводить** в: действие (4), заблуждение, состав/строй apod. Není bez zajímavosti, že analogicky je třeba do této skupiny zahrnout i celou řadu dalších jednotlivých VNS. Jde vesměs o dosti často se vyskytující VNS, jež však podle slovesa patří v tomto případě nezřídka až do následující 4. skupiny s celkovou frekvencí ShPku vyšší a nejvyšší. Jedná se např. o VNS **дать/давать** [**новую/ещё одну**] возможность (2/14; ačkoli se spojení s tímto formálním slovesem a ShPkem u substantiva vyskytují v 43 % případů celkového užití VNS s tímto formálním slovesem); **иметь** [**законное, полное**] право/а (2/10; 48 %); **сделать/делать** [серьёзную] ставку (1/8; 46 %), **нести** [**главный груз о-и**] ответственность (1/8; 29 %); **поставить/ставить** под сомнение (0/6; 23 %); **иметь** в виду (0/5; 48 %), **дать/давать** ответ/ы (0/5; 43 %), **привести** в соответствие (0/5; 36 %); dále **прийти/приходить** на смену (0/4; 27 %), **привлечь/привлекать** внимание (0/4; 22 %), **ввести** в действие (0/4; 18 %), **отдать/отдавать** предпочтение (0/4; 14 %), **предпринять/предпринимать** [ещё **одну**] попытку (1/5; 50 %); **сделать/делать** выбор, исключение (0/3; 46 %), **получить/получать** возможность, разрешение/я (0/3; 45 %), **выступить**

с инициативой (0/3; 30 %), **прийти** на помощь (0/3; 27 %), **лечь** в основу (0/3; 25 %), **находиться** в стадии (0/3; 24 %), **выразить** надежду (0/3; 12 %) či парф. **иметь место** (0/2; 48 %), **поставить** в известность (0/2; 23 %) aj.

4. A nakonec do poslední skupiny s celkovou četností výskytu VNS s týmž formálním slovesem ≥ 5 a procentním podílem ShPku více než 40 % patří VNS s formálními slovesy: **понести/нести**, [**огромные потери**, **неизбежные/огромные финансовые убытки** x **ответственность**] (9/22 = 41 %), **принести/приносить** [**определённую прибыль**, **никакую пользу**, **большой ущерб** aj. x **вред**, **прибыль**, **успех** aj.] (5/12 = 42 %), **дать/давать** (38/89 = 43 %), **здать/задавать** **вопрос/ы**, **нанести/наносить** (4/9 = 44 %), **произвести/производить** (7/16 = 44 %), **совершить/совершать** (9/20 = 45 %), **получить/получать** (20/44 = 45 %), **подвергнуться/подвергаться** (6/13 = 46 %), **сделать/делать** (35/76 = 46 %), **иметь** (26/54 = 48 %); **предпринять/предпринимать** (5/10 = 50 %), **внести/вносить** [**свой скромный вклад**, **соответствующую поправку**, **полную ясность**, **свои коррективы** aj. x **дополнения**, **изменения**, **ясность** aj.] (8/16 = 50 %), **вызвать/вызывать** (14/28 = 50 %), **провести/проводить** (32/63 = 51 %), **предъявить/предъявлять** (6/11 = 55 %), **высказать/высказывать**, **проявить/проявлять** (8/14 = 57 %); **пользоваться** [**огромным авторитетом**, **огромной популярностью**, **особенным спросом** x **поддержкой**, **спросом**] (3/5 = 60 %), **представить/представлять** (6/10 = 60 %), **выполнить/выполнять**, **придать/придавать** (4/6 = 67 %), **вынести/выносить** (13/19 = 68 %); **испытать/испытывать** [**жесткую конкуренцию**, **истинную радость**, **мстительное наслаждение**, **новые ощущения**, **особые симпатии**, **беспричинный страх**, **тоску**, **тревогу** aj. x **проблемы**, **страх**, **страсть**, **трудности**] (13/17 = 77 %); **занять/занимать** (11/13 = 85 %), **оказать/оказывать** [**позитивное/существенное влияние**, **серьёзное психологическое/... воздействие**, **значительную материальную/должную медицинскую помощь**, **информационную поддержку**, **такой прессинг** aj. x **влияние** (2), **помощь**] (17/20 = 85 %).

Zcela pravidelně, tzn. **vždy** (100 %), jsou v našem materiálu pomocí ShPku rozvíjena substantiva pouze v těchto VNS: **уделить/уделять** [**немало места**, **главное/наибольшее/особое/... внимание**] (6/6 = 100 %), **носить** [**странный индекс**, **завершённый/интернациональный/локальный и кратковременный/непредсказуемый/более предметный/не приказной, а рекомендательный/сезонный/текущий характер**] (9/9 = 100 %).

V rámci této 4. skupiny, jistě nejdůležitější z hlediska vysoké a nejvyšší frekvence ShPku ve VNS, je možné uvést rovněž některá jednotlivá spojení, jejichž substantivum (vyžadující bližší specifikaci svého významu) je vždy či téměř vždy rozvíjeno tímto ShPkem, nicméně celkové procento užití ShPku u substantiv ve spojeních s daným formálním slovesem se vůbec neblíží stu procent. Sem tedy patří: *вынести/выносить* [соответствующее/такое/ие//это (2)/судебные] *решение/я* (6/7; 68 %), (не) *иметь* [очень косвенное/никакого (3)/ни малейшего/прямое] *отношение(я)* (6/7; 48 %), *дать/давать* [отрицательную/такую/самые высокие/чёткую юридическую] *оценку/и* (4/4; 43 %) nebo např. *произвести/производить* [очень хорошее/фантастическое] *впечатление* (2/2; 44 %) či *вызвать* [живой/повышенный] *интерес* (2/2; 50 %).

Všechny uvedené údaje jsou jistě zajímavé, leckdy nepochybně překvapivé a zároveň celkově velmi důležité a cenné mj. z hlediska (míry) нemožности, možности či nezbytnosti užití ShPku ve VNS různého druhu⁶, spojovatelnosti ShPku s příslušným substantivem a rovněž obou těchto složek VNS se slovesným komponentem daných obrátů.

B. POSTUP OD SUBSTANTIVA

V celém rozsáhlém souboru VNS se ovšem, jak jsme naznačili již v úvodu, vyskytují i takové jejich substantivní komponenty, které zejména v důsledku své sémantické oslabenosti již samy o sobě dopředu implikují nutnost rozvíjení. Substantiva tohoto typu pak ve větě vždy či téměř pravidelně vyžadují přesnější specifikaci svého neurčitého významu a potažmo i významu celého spojení. Jen tehdy se ShPk nezvykle stává nositelem stěžejní informace, již má VNS vyjádřit. Opačný případ představují substantiva ve VNS, která nejsou rozvíjena nikdy. Tyto dvě skupiny kontinuálně spojuje oblast případů přechodných.

L. K. (Жулинская 1972: 96) rozlišuje 2 typy VNS s obligatorním rozvíjením:

- 1) VNS se substantivy, vyjadřujícími děj vůbec s velmi širokým významem (podle této autorky např. *работа, действие, операция, дело*);
- 2) VNS obsahující terminologická spojení či spojení jim blízká ([первая] *помощь*, [бомбовый] *удар*).

V obou uvedených případech získává VNS podobu tříčlenné konstrukce, s třemi významově obligatorními komponenty. Užití takových substantiv je

⁶ Z tohoto hlediska lze podle našeho názoru opodstatněně hovořit o 3 typech VNS. To platí jak pro VNS s tímž formálním slovesem tak pro VNS jednotlivá.

opět omezeno buď na jedno, nebo více různých VNS. Vícenásobné uplatnění daných substantiv v průřezu celým korpusem VNS, tj. s různými slovesy, je vůbec příznačné a jen potvrzuje zvláštní sémantickou povahu příslušných substantiv.

V našem materiálu prokazatelně (a analogická spojení v češtině to směřs potvrzují) výše uvedené obligatorní přívlastkové rozvíjení 1. typu vždy (100 %) vyžadují tato 3 substantiva s velmi obecným významem: (již zmíněné) **роль** (viz výše A., sk. č. 1) a dále především synonymní dvojice **эффект/ы – воздействие**: не **давать** [обычных ... побочных] э-в, **иметь** [дестабилизирующий/парадоксальный] э-т, **приводить** к [желаемому] э-у, не **произвести** [никакого] э-а, a rovněž neshodný Pk: **вызвать** э-т «ДОМИНО» – **оказать** [серьезное психологическое] в-е, **оказывать** [благодарное/повышательное] в-е.

Jako příklady VNS s obligatorním rozvíjením 2. typu, tj. těch, která obsahují celistvá a tedy nedělitelná terminologická sousloví, lze uvést např.: **нанести** [бомбовые] удары, **оказать** [медицинскую] помощь, **сделать** [графологическую] экспертизу, **проводить** [технический] анализ/[ценовой] мониторинг ај.

Za kombinaci a splnutí obou typů lze patrně považovat např. VNS **вести** [боевые/следственные] действия.

Tříčlenná struktura spojení obou typů může být dále rozvíjena. Srov.: **занимать** [солидарную, противоположную им общую] позицию **сделать** [предварительный химический] анализ.

Významu celého VNS 1. typu (třebaže zejména významu ShPku) odpovídá někdy jak v ruštině, tak i v češtině jedno jediné slovo – souvztažné sloveso. Srov.: **иметь** [дестабилизирующий] эффект, **оказывать** [повышательное] воздействие → дестабилизировать, повышать.

Překvapivý a podstatný je rovněž fakt, že kromě obou zmíněných typů substantiv existují ještě další, která se také vyznačují 100 % pravděpodobností svého rozvíjení pomocí ShPku, ačkoli to jistě „nemají zapotřebí“. Patří k nim především tato 3: **шанс/ы** (7/7): (не) **дать/давать** [ещё один/ни малейшего/уникальный] ш-с(а), **иметь** [достаточно/определённые] ш-ы(в), **получить** [великолепнейший/реальный] ш-с; **согласие** (4/4): **дать** [принципиальное/своё] с-е, **получить** [личное] с-е, **прийти** к [обоюдному] с-ю; **подарок** (3/3): **сделать/делать** [такой/щедрый] п-к, **преподнести** [шикарный] п-к.

Vysokou, střední a nízkou pravděpodobnost svého rozvíjení pak vykazují tato substantiva často opět velmi širokého, obecného a neurčitého významu: **харак-**

тер (8/9 = 89 %): **носить** [завершённый/интернациональный/локальный и кратковременный/непредсказуемый/более предметный/не приказной, а рекомендательный/сезонный/текущий] *x-p* x **проявить** *x-p*; **позиция/и** (6/7 = 86 %): **заять/занимать** [высшую/неожиданную/первую/солидарную, противоположную ... общую/лидирующие/сильные] *n-ю/и* x **уступать** *n-и*; **ущерб** (5/6 = 83 %): **нанести** [большой невосполнимый/значительный] *y-б*, **понести** [наибольший] *y-б*, **приносить** [большой] *y-б*, **причинить** [серьёзный] *y-б* x **причинять** *y-б*; **впечатление** (4/5 = 80 %): **находиться** под [колоссальным] *в-м*, **оставить** [сильное] *в-е*, **произвести/производить** [очень хорошее/фантазмагорическое] *в-е* x **находиться** под *в-м*; **шаг/и** (9/12 = 75 %): **предпринять/предпринимать** [первые/весьма жёсткие/ряд практических] *ш-и(в)*, **сделать** [неожиданный/ещё один/первые/подобные] *ш-г/и*, **делать** [первый/несколько] *ш-г(в)* x **предпринять** *ш-и*, **сделать/делать** *ш-г*; **влияние** (4/6 = 67 %): (не) **оказывать** [никакого большого/позитивное/существенное/серьёзное] *в-е(я)* x **оказывать/оказывать** *в-е*; **значение** (2/3 = 67 %): (не) **иметь** [никакого/особое] *з-е(я)* x не **придать** *з-я*; **потеря/и** (3/5 = 60 %): **понести** (2) [самые большие]/**нести** [огромные] *n-и* x **нести** *n-и*, **привести** к *n-е*; **задача/и** (5/9 = 56 %): **поставить/ставить** [сложную/такую] (2) /**все/главные** *з-у/и* x **поставить** (3) /**ставить** *з-у*; **место** (5/10 = 50 %): **заять/занимать** [второе/первенствующее/первое/не последнее] *м-о*, **уделить** [немало] *м-а* x **иметь** (2) *м-о*, **отводить, отдать, уступить** *м-о*; **помощь** (4/8 = 50 %): **оказывать/оказывать** [должную медицинскую/значительную материальную/различную] *n-щь*, **предоставлять** [финансовую] *n-щь* x **оказывать** *n-щь*, **прийти** (3) на *n-щь*; **убыток/и** (2/4 = 50 %): **понести/нести** [неизбежные/огромные финансовые] *у-и* x **понести/нести** *у-и*; **сила** (3/10 = 30 %): **вступить** в *с-у*, **иметь** (2) [законную] *с-у* x **входить** в *с-у*, **вступить** (4) /**вступать** (2) в *с-у*; **попытка/и** (1/6 = 17 %): **предпринимать** [ещё одну] *n-у* x **предпринять** *n-у* (3) /*n-и*, **делать** *n-у*.

Na druhé straně pomyslné osy stojí substantiva, jež pomocí ShPku nejsou rozvíjena vůbec (0 %). Jde o tato abstrakta: **след** (0/5): **брать, оставить** *с-д*, **выйти** (2) на, **нападать** на *с-д*; **состав** (0/5): **ввести** в *с-в*, **войти** в/**входить** (3) в *с-в*; **порядок** (0/4): **навести** (2) /**наводить** *n-к*, **привести** в *n-к*; **ход** (0/4): **дать** *х-д*, **пойти** (2) в, **пустить** в *х-д*; **вред** (0/3): **наносить, приносить, причинить** *в-д*; **строй** (0/3): **вводить** в, **вступить** в *с-й*, **выводить** из *с-я*.

Nyní ještě několik poznámek k výše vyjmenovaným substantivům s obligatorním rozvíjením pomocí ShPku, uváděným L. K. (*právo, dějství*,

операция, дело). Situace u nich totiž není zdaleka tak jednoznačná, soudě alespoň opět podle našeho aktuálního materiálu.

Substantivum *работа/ы* se skutečně v mnoha případech pojí v rámci VNS se ShPky, srov. *вести* [активную] р-у, *провести* [воспитательную/научную] р-у, *проделать* [титаническую] р-у, *сделать* [колоссальную] р-у. Na druhé straně se však spojení *вести работы* (4) zřejmě natolik ustálilo, že ve všech čtyřech případech chybí ShPk, stejně tak u VNS *приступить* к работе. Analogická je situace u substantiva *действие/я*, srov. *оказывать* [благотворное/хорошее] д-е, *вести* [боевые/следственные] д-я х *вести* в д-е (4), a rovněž u substantiv *операция/и*, srov. *сделать* [онкологическую] о-ю, *провести* [серию/совместные] о-и(й) х *вести* о-и, *выполнять, сделать, провести/проводить* о-ю, а *дело*, srov. *сделать/делать* [главное/ещё одно доброе/нефтяное/своё] д-о х *сделать* д-о, *взяться* за д-о, *заняться* д-м, *иметь* д-о, *запустить, пойти* в, *пустить* в д-о.

Jak je vidět, hovořit zde o zcela pravidelném užívání ShPku nelze⁷, neboť praktický materiál to ve všech případech vcelku spolehlivě vyvrací.

II. Častěji a nejčastěji užívané ShPky před substantivní složkou VNS

C. POSTUP OD ADJEKTIVA

V pozici (funkci) ShPku před substantivem VNS se nejčastěji objevují adjektiva⁸. Vzhledem k jejich klíčovému významu (ve srovnání s ostatními možnými ShPky) se dále věnujeme právě jim. Bez ohledu na specifikum všech těchto ShPků a tudíž na jejich mimořádnou rozmanitost existuje nemálo těchto přívlasků, jež se v témž VNS opakují ještě jednou. Různých spojení, jež se vyskytují ve zcela totožné tříčlenné struktuře (formální *sloveso* + *shodný přívlastek* + *abstraktum*) dvakrát, máme v našem materiálu celkově devět (18/391 = 4,5 %): *вступить* в законную силу; *дать* эксклюзивное интервью; *дать/давать* неожиданный/е результат/ы; *получить* тяжёлые ранения; *понести* самые большие потери; *принять/принимать* окончательное решение; *принять* соломоново решение; *проявлять* особое внимание; *уделить/уделять* особое

⁷ Za zmínku zde stojí jistě také to, že všem čtyřem uvedeným substantivům je společný obecný význam činnosti; jsou tedy v širokém smyslu slova synonymní.

⁸ Pokud jde o celkové druhové složení, jsou nejpočetněji zastoupena adjektiva (přibl. 70 %), následují zájmena (17 %), číslovky (7 %) a přídavná jména slovesná (3 %) (více o tom viz náš článek (Гергер 2006)).

внимание. Případy opakovaného užívání těchto tříčlenných spojení svědčí o jejich vysoké automatizovanosti a reprodukovatelnosti v téměř složení.

Avšak identických či analogických ShPků, pojících se se substantivem v různých VNS, je poměrně mnoho (199/391 = 51 %). Lze tedy nalézt stejně ShPků ve:

- dvou různých spojení, např.: *вести* техническое переоснащение – *проводить* технический анализ; *поставить* в прямую зависимость – *иметь* прямое отношение; *оказать* должную медицинскую помощь – *провести* углублённое медицинское обследование; *испытывать* всё более агрессивный напор – *принять* более агрессивную маркетинговую политику, *дать* самые высокие оценки – *занять* высшую позицию a mn. j. Celkem se v našem materiálu vyskytuje 31 takových adjektiv (dále např. конкретный, любой, налоговый, негативный, непосредственный, обычный, основной, различный, точный, тяжкий, финансовый). Tato adjektiva tedy zastávají syntaktickou funkci ShPků ve dvou různých spojení, tj. 62/195 = 31 % ze všech opakujících se adjektiv a 62/391 = 16 % ze všech adjektiv před substantivem ve VNS.

Někdy se vyskytují ShPků významově blízké či zcela synonymní: *провести* успешное наступление – *сделать* удачный навес;

- třech různých spojení, např.: *приводить* сенсационное заявление – *сделать* ещё одну сенсационную находку – *сделать* сенсационное открытие; *получить* официальное приглашение – *предъявить* официальное обвинение – не *получать* никакого официального обращения; *испытать* жёсткую конкуренцию – *вести* жёсткие разговоры – *предпринимать* весьма жёсткие шаги; *получить* тяжёлые ранения (2) – *испытывать* тяжёлые чувства; не *давать* ни малейшего шанса – не *оказать* ни малейшего сопротивления – не *иметь* ни малейшего отношения aj.; (11; настоящий, оправдательный, постоянный, резкий, совместный, хороший; 16,5 %; 8,5 %).

I zde lze někdy najít významově blízká či synonymní adjektiva: *иметь* различное толкование – *оказывать* различную помощь – *придавать* разную форму;

- čtyřech různých spojení, např.: *совершить* полный круг – *иметь* полное право – *получить* полное право – *внести* полную ясность; *вести* в научный оборот – *лечь* в научный отчёт – *провести* научную работу – *дать* более или менее научное объяснение; *вступить*

в законную силу (2) – иметь законное право – иметь законную силу; возложить дополнительные обязанности на себя – принять дополнительные меры – проводить дополнительную подготовку – проводить дополнительные экспертизы ај.; (10; главный, определённый, подобный, последний, следующий, широкий; 20 %; 10 %);

- рѣти рůzných srojeních, např.: занять неожиданную позицию – одержать неожиданную победу – сделать неожиданный шаг – давать такой неожиданный результат – дать весьма неожиданные результаты; внести соответствующую поправку – принять соответствующее постановление – вынести соответствующее решение – принять соответствующие меры – сделать соответствующее предложение; (3; окончательный; 7,5 %; 4 %).

I zde lze někdy najít adjektiva významově blízká či synonymní: предъявлять подобные иски – проводить подобные эксперименты – сделать подобные расчёты – сделать подобные шаги – сделать аналогичные выводы;

- šesti рůzných srojeních, např.: вызвать огромный резонанс – иметь огромный вес – нести огромные потери – пользоваться огромным авторитетом – пользоваться огромной популярностью – понести огромные финансовые убытки; (2; значительный; 6 %; 3 %);
- sedmi рůzných srojeních: дать новую возможность – давать новый толчок – испытать новые ощущения – найти новое решение – нести новое налоговое бремя – получить новое название – совершить новое тяжкое преступление; (1; 3,5 %; 2 %);
- osmi рůzných srojeních: вести серьёзную подготовку – делать серьёзную ставку – допускать серьёзные ошибки – испытывать серьёзные трудности – оказывать серьёзное психологическое воздействие – оказывать серьёзное влияние – представлять серьёзную опасность – причинить серьёзный ущерб; (1; 4 %; 2 %);
- devíti рůzných srojeních: иметь особое значение – испытывать особые симпатии – обратить особое внимание – попасть под особый контроль – представлять особую ценность – проявлять особое внимание (2) – уделить/уделять особое внимание; (1; 4,5 %; 2,5 %); synonymním je zde adjektivum ve VNS пользоваться особенным спросом;
- třinácti рůzných srojeních: вызвать куда большой ажиотаж – давать большие сборы – нанести большой невосполнимый ущерб – не оказать никакого большого влияния – понести самые большие потери

(2) – *понести* наибольший ущерб – *представлять* большой интерес – *придать* большую устойчивость – *приносить* большой ущерб – *принять* особенно большой размах – *проявлять* большую осторожность – *уделять* традиционно наибольшее внимание; (1; 6,5 %; 3,5 %).

Z této analýzy vyplývá důležité poznání, že uvedená adjektiva mají často velmi obecný a široký význam, který jim umožňuje být součástí různých spojení. Počet takových spojení se zvětšuje přímo úměrně míře rozšiřování významu daných adjektiv. Srov. např. tyto dvě trojčlenné řady adjektiv: агрессивный, негативный, точный x большой, особый, серьезный. Zatímco např. substantivum „интерес“ lze spojit s adjektivy 2. řady bez narušení významu (большой, особый, серьезный интерес), u adjektiv 1. řady takové spojení buď provést nelze, nebo by neznělo přirozeně.

Druhově jsou nejfrekventovanější (tzn. vyskytující se ve vícero VNS) adjektiva jakostní. Jakostní adjektiva pokrývají poměrně rozsáhlé spektrum spojení a vyznačují se tedy širokou spojovatelností. V dané analýze mají stoprocentní podíl při opakování se v rozmezí pěti až třinácti VNS. Jde zejména o tato adjektiva: большой, большой, новый, огромный, окончательный, особый, подобный, серьезный aj. Vztahová adjektiva opakovaně tvoří součást max. tří (a méně) různých spojení, např. законный, медицинский, научный, сенсационный aj.

Z hlediska sémantického je jistě pozoruhodné, že mezi nejfrekventovanějšími ShPky jsou právě adjektiva jako např. „velký“, „ohromný“, „široký“, „úplný“, „hlavní“, „nejmenší“, „zvláštní“, „vážný“, „nový“, „neočekávaný“, stejně jako mezi nejfrekventovanějšími číslovkami základními nalezneme spojení „ещё один/о/у“, či lexém „первый“ mezi čísluvkami řadovými⁹. V (nejen, avšak zejména) publicistickém stylu mají tyto výrazy prokazatelně za úkol informovat čtenáře nezřídka o nevšedních či výjimečných jevech a současně upoutat jeho pozornost na sdělení. Děje se to tak, že specifikují míru kvantity či kvality daného jevu, stavu či procesu, a navíc jistým způsobem tuto kvantitu (понести огромные финансовые убытки) nebo kvalitu (оказывать серьезное влияние) vyhrocují. Jinými slovy, dané prostředky poukazují na překročení hranice obvyklostí, normálnosti. Nejúčinněji pak nesporně působí kombinace obou hledisek, srov.: *принять* особенно большой размах. V tomto případě je

⁹ Srov. i již zmíněný článek (Гергов 2006).

výsledný maximálně možný efekt sdělení ještě umocněn přítomností substantiva, jež již samo o sobě plní funkci jistého intenzifikátoru děje.

Závěr

V tomto článku byla na základě hojně exemplifikace provedena detailní analýza frekvenčního zastoupení shodného přívlastku v ustálených verbonominálních spojeních v ruském publicistickém stylu a současně uvedeny nejčastěji užívané ShPky v daných spojeních. Jejich přítomnost u substantivní složky VNS často naznačuje již formální sloveso („postup od slovesa“), někdy i substantivum („postup od substantiva“).

Lze vyvodit **některé dílčí závěry**:

I. Při „*postupu od slovesa*“ je obecně široké spektrum analyzovaných VNS co do možnosti užití ShPku procentuálně rovnoměrně rozvrstveno: existují skupiny VNS (s *týmž slovesem*):

- s nulovým rozvitím (např. VNS se slovesem *навести/наводить*: *порядок* (3), *справки* (2), *чистоты* aj. (0/7 = **0** %));
- přes rozvíti částečné (např. *внести/вносить* [свой скромный] *вклад*, [соответствующую] *поправку*, [полную] *ясность*, [свои] *коррективы* aj. x *дополнения, изменения, ясность* aj. (8/16 = **50** %));
- až po rozvíti pravidelně se opakující (např. *носить* [странный] *индекс*, [завершённый/интернациональный/локальный и кратковременный/непредсказуемый/более предметный/не приказной, а рекомендательный/сезонный/текущий] *характер* (9/9 = **100** %).

Jde tedy o plynulý, kontinuální pohyb na ose ohraničené krajními póly: *nikdy* – *někdy* – *vždy*, či *нemožност* – *možност* (fakultativnost) – *незбытност* (obligatornost) užití.

Tuto vyhraněnost v obou směrech a variabilitu, tedy tři možnosti přítomnosti ShPku, lze pozorovat i u jednotlivých VNS. Současně byl zjištěn výskyt některých jednotlivých spojení, která se v té či oné míře (nezřídka přímo nulovou či naopak nejvyšší možnou) četností ShPku vymykají z jeho frekvence výskytu u řady analogických spojení s *týmž slovesem* (srov. např. *иметь* в *виду* – 0 %, ačkoli se celkově VNS se slovesem „*иметь*“ a ShPkem užívají v 48 % případů; naopak: *дать/давать* [отрицательную/такую/самые высокие/чёткую юридическую] *оценку/и* (4/4; 43 %)).

V rámci „postupu od substantiva“ byly stanoveny dva typy VNS o tříčlenné struktuře s obligatorním rozvíjením pomocí ShPku (100 %), podmíněným přítomností buď substantiv se širokým obecným významem (zvl. dvojice *эффекты - воздействие*, např. не *давать* [обычных ... побочных] *эффектов*, *иметь* [дестабилизирующий/парадоксальный] *эффект* atd.), nebo substantiv jako součástí terminologických spojení (např. *сделать* [графологическую] *экспертизу*).

U dalších „vlivných“ substantiv ve VNS byla postupně konstatována pravděpodobnost jejich rozvíjení pomocí ShPku:

- **vysoká** (např. *характер* (8/9 = 89 %): *носить* [завершённый/интернациональный/локальный и кратковременный/непредсказуемый/более предметный/не приказной, а рекомендательный/сезонный/текущий] *х-р* *х проявить х-р*);
- **střední** (např. *место* (5/10 = 50 %): *занять* [второе] *м-о*, *занимать* [первенствующее/первое/не последнее] *м-о*, *уделить* [немало] *м-а* *х иметь м-о* (2), *отводить*, *отдать*, *уступить м-о*);
- **nízká** (např. *попытка* (1/6 = 17 %): *предпринимать* [ещё одну] *п-у* *х предпринять п-у* (3) /*п-и*, *делать п-у*) a *пуловá* (např. *порядок* (0/4): *навести* (2) /*наводить п-к*, *привести в п-к*).

Mezi uvedenými stupni takové pravděpodobnosti opět existují plynulé přechody.

II. Nejčastěji se mezi ShPky, rozvíjejícími substantivní komponent VNS, vyskytují **adjektiva**. Proto následoval „postup od adjektiva“. Mezi adjektivy jsou nejhojnější přídavná jména **jakostní** s převládajícím obecným významem a širokou spojovatelností. Ta pokrývají poměrně rozsáhlé spektrum spojení: ve zkoumaném materiálu jsou stoprocentně zastoupena při opakování se v pěti až třinácti různých VNS. Jde především o tato adjektiva: *большой*, *особый*, *серьёзный*, *значительный*, *огромный* aj. Z hlediska své sémantiky specifikuji určitý jev vybočující z mezi obvyklosti.

Zjištěné výsledky mohou nalézt praktické uplatnění zejména ve výuce ruštiny či v jejím lexikografickém zpracování (např. slovníky spojovatelnosti).

Literatura

- Грегор, Я.: *К характеру и типам согласованного определения в устойчивых глагольно-именных словосочетаниях (на материале публицистического стиля русского языка)*. In: *Rossica Olomucensia XLIV (za rok 2005)*. Olomouc 2006, 111–120.
- Демидова, А. К. – Шевцова, С. В.: *Русско-английские эквиваленты глагольно-именных словосочетаний*. М. 1984. 368 с.
- Дерibas, В. М.: *Устойчивые глагольно-именные словосочетания русского языка*. М. 1983. 256 с.
- Дерягина, С. И.: *Учебный словарь глагольно-именных словосочетаний русского языка (на материале общественно-политических текстов)*. М. 1987. 160 с.
- Жулинская, Л. К.: *К вопросу о распространении устойчивых словосочетаний в современном русском языке*. In: *Вопросы грамматического строя современного русского языка*. М. 1972, 72–108.
- Красных, В. И. (ред.): *Словарь глагольно-именных словосочетаний общенаучной речи*. М. 1973. 79 с.
- Gregor, J.: *Verbonominální spojení v ruských publicistických textech a jeho vývoj*. Diplomová práce (v ruštině), katedra slavistiky FF UP. Olomouc 2004. 128 s.
- Gregor, J.: *Poznámky k charakteristice, užívání a překladu verbonominálních spojení v ruském publicistickém a odborném stylu*. Příspěvek v rámci SVOČ v Praze (03/2003). Informační bulletin ČAR, č. 19, 2005. [online], in: <http://web.quick.cz/rossica/2005>, 2005. (v tisku)
- Herrmann-Dresel, E.: *Die Funktionsverbgefüge des Russischen und des Tschechischen*. Frankfurt a. M. 1987. 249 s.
- Macháčková, E.: *Constructions with Verbs and Abstract Nouns in Czech (Analytic Predicates)*. In: *The Syntax of Sentence and Text: A Festschrift for František Daneš*. Amsterdam/Philadelphia 1994, 365–374.
- Mietla, J.: *Multiwerbizacja w języku czeskim i polskim*. Toruń 1998. 144 s.
- Schmidt, V.: *Die Streckformen des deutschen Verbums. Substantivisch-verbale Wortverbindungen in publizistischen Texten der Jahre 1948 bis 1967*. Halle (Saale) 1968. 144 s.
- Zimek, R.: *Introductory Course of Russian Syntax (Lecture Notes)*. Monash University (interní tisk). Melbourne 1966. 35 s.
- Prameny: *Известия (1998), Комсомольская правда (2002), Российская газета (1999, 2000), Финансовые известия (1998)*

Key words:

congruent attribute – Russian lexicalised verbo-nominal constructions – frequency of occurrence – Russian journalistic texts

Summary
Congruent Attribute in Russian Lexicalised Verbo-Nominal
Constructions from Viewpoint of its Frequency of Occurrence
(on Russian journalistic texts)

The paper deals with frequency of occurrence (FO) of congruent attribute (CA) in Russian constructions with verbs and abstract nouns, e. g. *to have a great influence - оказывать большое влияние*. On the basis of many examples from contemporary Russian journalistic texts the author gives a detailed and comprehensive description of the structure of the large set of these constructions from the point of view of FO of CA. Thus, all the set consists of smaller groups of these constructions and of individual constructions. First, the constructions are analysed “based on the verb”, then, “based on the noun” and, finally, “based on the adjective”.

In all the cases the use of CA in present constructions is either impossible, possible or necessary. Many verbs and some nouns have a considerable influence on the presence of CA in these constructions.

The results obtained are important and interesting, in particular, from the point of view of different possibilities of syntactic and semantic connection and combination of the members of these constructions. Given facts and data may be useful for the effective and comprehensive presentation and acquisition of this type of verbo-nominal constructions and for their lexicographical compiling.

FRAZEODIDAKTIKA RUŠTINY A PRÍPRAVA BUDÚCICH RUSISTOV

Milada Jankovičová, Slovenská republika, Bratislava

Frazeodidaktika tvorí špecifickú a pomerne mladú súčasť lingvodidaktiky. O jej vznik sa zaslúžili frazeológovia, ktorí sa zamýšľali nad tým, ako sprístupniť žiakom a študentom frazeológiu konkrétneho jazyka a ako ich naučiť aktívne ju používať. Veď „podľa stupňa jej ovládania sa hodnotí aj celková úroveň poznania cudzieho, ba aj materinského jazyka“ (Mlacek, 1984, s. 5).

Ak sa teda lingvodidaktika chápe ako didaktika vyučovania jazyka, frazeodidaktika sa z nej vyčleňuje ako didaktika vyučovania jeho frazeologických jednotiek. V slovníku frazeologických termínov Frazeologická terminológia sa frazeodidaktika definuje ako „metodika frazeologického vyučovania pre základné a stredné školy, ktorá kladie dôraz na ovládanie frazeologickej zložky spisovného jazyka v rečovej kultúre žiakov“ (Mlacek – Ďurčo, 1995, s. 30). Domnievame sa, že takéto vymedzenie frazeodidaktiky je veľmi úzke a že je potrebné rozlišovať na jednej strane frazeodidaktiku materinského jazyka a frazeodidaktiku cudzieho jazyka a na druhej strane frazeodidaktiku pre žiakov základných a stredných škôl a frazeodidaktiku pre študentov rusistiky vysokých škôl. Základný cieľ frazeodidaktiky je však rovnaký: zvýšiť rečovú kultúru žiakov a študentov, naučiť ich vyjadrovať sa nielen s vecnou presnosťou, ale zaujať k vyjadrovanému aj emocionálno-hodnotiaci postoj.

V príspevku sa zameriame na frazeodidaktiku ruštiny v príprave budúcich rusistov (učiteľov stredných škôl a prekladateľov a tlmočníkov), teda na frazeodidaktiku cudzieho jazyka zameranej na vysokoškolských študentov rusistiky, konkrétne na Katedre ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Zistili sme, že zatiaľ čo študenti rusistiky majú vcelku dobré znalosti z frazeologickej teórie, ktoré získavajú v rámci povinného dvojsemestrálneho kurzu ruskej lexikológie a frazeológie v 2. ročníku, pri formulovaní vlastného prejavu, v spontánnej reči, preukazujú minimálnu schopnosť vyjadriť istý význam alebo opísať istú situáciu frazeologickými prostriedkami, a to aj napriek tomu že ruštinu už ovládajú dobre a dokážu v nej na bežné témy bez problémov

komunikovať. Rozdiel medzi teoretickým a praktickým ovládaním frazeológie nás donútil zamyslieť sa nad tým, ako ho odstrániť, inými slovami, ako docieliť, aby si študenti v rámci platného študijného programu aktívne osvojili istú množinu ruských frazém, ktoré by dodali ich reči živosť, výraznosť, expresívnosť a emocionálnosť. Jediný priestor tu poskytuje výberový seminár z porovnávacej rusko-slovenskej frazeológie v 4. ročníku, ktorý umožňuje nielen podrobnejšie sa venovať teoretickým otázkam konfrontačnej rusko-slovenskej frazeológie, ale časť vyučovacej hodiny venovať aj praktickému osvojovaniu si ruských frazém.

Vzhľadom na obmedzený čas štúdia (jeden semester) bolo potrebné nájsť odpoveď na dve otázky: 1. akým spôsobom prezentovať ruské frazémy, ktoré si majú študenti aktívne osvojiť a 2. ktoré konkrétne frazémy z celého frazeologického fondu ruštiny vybrať na ich aktívne osvojenie. Tieto dve otázky by sme mohli formulovať aj nasledujúcim spôsobom: *ako* učiť a *čo* učiť.

1. Pri hľadaní odpovede na otázku *ako* učiť, čiže na otázku prezentácie frazém, vychádzame z nasledujúcich zásad:

a) Aktívne osvojovanie ruskej frazeológie vyžaduje, aby sa vo vyučovacom procese uplatňoval semaziologicko-onomaziologický prístup, pri ktorom známe je význam a neznáme sú frazeologické prostriedky jeho vyjadrenia. Ruské frazémy sa teda prezentujú predovšetkým ako významové jednotky, ktorých formálne stvárnenie môže byť rozmanité.

b) Osvojenie frazém je efektívnejšie, keď sa nepredstavujú ako izolované jednotky, ale v skupinách zjednotených určitým spoločným znakom. Pri našom prístupe k osvojovaniu frazém sú takýmito skupinami významové skupiny frazém vyjadrujúce rovnaký vecný, denotatívny význam, tj. frazeosémantické polia (FSP), napr. 'chudobný človek', 'tlstý človek', 'hovoriť nezreteľne', 'mariť niečie plány' a pod.

c) Pri osvojovaní frazém cudzieho jazyka (tak ako pri štúdiu cudzieho jazyka vôbec) je nevyhnutné uplatňovať porovnávacie hľadisko. Preto aj pri výučbe ruskej frazeológie je potrebné prezentovať ruské frazémy v konfrontácii s ich slovenskými frazeologickými ekvivalentmi.

d) Pretože väčšina FSP vystupuje v protikladoch, a pretože protikladnosť je silným integračným prvkom pri zoskupovaní polí do väčších celkov – frazeosémantických makropolí (napr. Práca človeka, Emócie človeka, Vzťah človeka k iným ľuďom, Čas a priestor), dôležité je predstavovať študentom súčasne dve antonymické polia (napr. 'pracovať dôkladne' – 'pracovať nedbanlivo, laj-

dácky', 'podporovať niečie zámary' – 'mariť niečie zámary', 'blízko' – 'ďaleko', 'prichádzať niekam' – 'odchádzať niekam').

Aplikáciu uvedených zásad môžeme dokumentovať na prezentácii ruských frazém s významom 'vyznať sa v niečom' a 'nevyznať sa v niečom', ktoré vytvárajú antonymické FSP:

знать (понимать) толк в чем
собаку съест в чем, на чем
зубы съест в чем, на чем
ему [и] карты (книги) в руки
знать [все] ходы и выходы
знать вдоль и поперек что
знать как свои пять пальцев что
ходячая энциклопедия (шутл.)
ходячая летопись (устарев. шутл.)
разбирается как свинья в апельсинах
в чем (ирон.)

блуждать (бродить) в потемках
браться с потолка
гадать на кофейной гуще
гадать на бобах
высосать из пальца что
ни в зуб [ногой] (не знать, не понимать
и т. п.) (прост.)
ни аза в глаза не знать
ни бе ни ме [не знать] (прост.)
ни бельмеса не знать (не понимать,
не смыслить) (прост.)
смотрит в книгу, а видит фигу
(грубо-прост., ирон.)

быť v niečom doma
byť v niečom, na niečo macher
mať niečo v malíčku

poznať niečo ako vlastnú dlaň
živá (chodiaca) encyklopédia
živý lexikón
rozumie sa niečomu, do niečoho
ako hus do piva
(ako koza petržlenu,
ako krava muškátu)
tápať v temnotách
hádať zo vzduchu (z ľufu)
veštiť z kávovej usadeniny
hádať z brucha
vyčítať (vyčucáť) si niečo z prsta
nemať [ani] potuchy o niečom
nemať [ani] šajnu o niečom
byť z niečoho jeleň
byť z niečoho hlúpy (sprostý)
nevedieť ani ň (ani mäkké f)
o niečom

Paralelné uvádzanie ruského a slovenského FSP umožňuje plasticky znázorniť celú výrazovú rozmanitosť ruštiny a slovenčiny pri vyjadrovaní toho istého významu a umožňuje sledovať zhody a rozdiely v obraznosti ekvivalentných ruských a slovenských frazém, v ktorej sa odráža úzka súvislosť jazyka s deji-

nami a kultúrou národa. Zároveň poukazuje na parametre, ktoré určujú komunikatívno-funkčný charakter konkrétnej ruskej frazémy, a tým aj jej správne použitie v reči, najmä: a) sémantické a štylistické odtenky medzi frazémami synonymických radov, ktoré sa vyčleňujú v rámci jednotlivých FSP; b) stupeň expresivity frazém a jej závislosť od komponentového zloženia frazémy; c) vonkajšie syntaktické vzťahy frazém, tj. syntaktické vzťahy medzi frazémou a slovami kontextu, najmä zapájanie frazémy do kontextu kontaktoým alebo dištančným spôsobom a pod.

Prezentácia celých FSP v ruštine v žiadnom prípade neznamená, že študenti si majú osvojiť všetky frazémy daného poľa. Jej účelom je poskytnúť im celkový obraz frazeologického vyjadrenia jedného významu v celej jeho rozmanitosti. Študenti si sami vyberajú tie frazémy, ktoré najviac vyhovujú ich vnútornému založeniu, spôsobu nazerania na svet, ktoré sa im najviac asociujú s daným významom, príp. ktoré ich najviac zaujmú svojim obrazným základom. Práve takýto prístup k osvojovaniu frazém vytvára predpoklad, že frazémy utkvejú študentom v pamäti a keď nastane patričná komunikačná situácia, vybaví si ich a použijú.

2. Ani odpoveď na otázku *čo učiť*, tj. na otázku výberu konkrétnych frazém, ktoré si majú študenti aktívne osvojiť, nie je jednoduchá. Logicky by bolo potrebné vychádzať z ich dôležitosti pre komunikáciu, predovšetkým z ich vysokej frekvencie použitia v reči. Ruská frazeológia však na rozdiel od lexicológie nedisponuje frekvenčným slovníkom. Rusko-slovenský slovník 700 frazeologických zvrátov ruského jazyka (Шанский – Быстрова – Слика, 1980), ktorý podľa jeho autorov „obsahuje 700 najpoužívanejších a z hľadiska komunikácie najdôležitejších frazeologických jednotiek“ (c. d., s. 5), by takýto frekvenčný slovník mohol v školskej praxi suplovať, ale pretože uvádza frazémy v abecednom poriadku, ako izolované jednotky, pre frazeodidaktku je málo využiteľný.

Naše výskumy súboru asi 4000 ruských frazém vyjadrujúcich približne 4700 významov (zatriedené do 660 frazeosémantických polí a 16 makropolí) ukazujú, že frazeologicky sa najčastejšie vyjadrujú charakterové vlastnosti človeka, jeho vzťah k iným ľuďom a jeho emócie (Jankovičová, 1991, s. 17); tieto zistenia však nedokazujú frekvenciu použitia týchto frazém v reči.

Z tohto hľadiska aj nami uplatňovaná postupnosť prezentácie FSP určených na aktívne osvojovanie študentmi je založená skôr na intuícii ako na výsledkoch vedeckého výskumu. Smeruje od vonkajších charakteristík človeka (1. Vzhľad človeka, Správanie človeka, Postavenie človeka v spoločnosti), cez

jeho vnútorné charakteristiky (2. Charakterové vlastnosti človeka, Vzťah človeka k iným ľuďom, Človek a jeho práca, Rozumové schopnosti človeka, Zrakové a sluchové vnímanie človeka, Emócie človeka, Postoj človeka k okolitému svetu, Telesné pocity človeka), opis jeho životnej cesty (3. Životné situácie človeka, Život človeka) až k frazémam, ktoré sa už nevzťahujú len na človeka alebo sa na človeka nevzťahujú vôbec (4. Charakteristika ľudí, vecí, dejov a situácií, Čas a priestor, Kvantita).

Podobný prístup k vyučovaniu ruskej frazeológie, založený na prezentácii celých skupín frazém, sa aplikuje aj na Katedre slavistiky Filozofickej fakulty Univerzity Palackého. V praktickej časti príručky *Русская фразеология для чехов* (Мокиенко – Степанова – Малински, 1995) sa uvádza „10 наиболее многочисленных и употребительных тематических групп“ (с. d., s. 5). Hoci autori hovoria o tematických skupinách, rozdiel medzi nimi a frazeosémantickými poľami spočíva len v tom, že kým tematické skupiny frazém vychádzajú z pojmovej (ideografickej) klasifikácie predmetov a vzťahov objektívnej skutočnosti, frazeosémantické polia vychádzajú z jazykového členenia objektívnej skutočnosti a chápu sa ako produkty vývoja frazeologickej sémantiky. O tom, že medzi nimi je úzka spojitosť, svedčia aj konkrétne skupiny frazém prezentované v uvedenej príručke ako tematické skupiny, ktoré zodpovedajú aj vymedzeniu frazeosémantických polí.

Vyučovanie frazeológie ruštiny prezentáciou frazeosémantických polí v navrhovanej postupnosti môže tak predstavovať jeden z možných postupov frazeodidaktiky ruštiny, ktorý vedie k aktívnemu osvojeniu ruskej frazeológie budúcimi rusistami.

Literatúra

- Jankovičová, M.: *Významové skupiny ruských frazém (frazeologické druhy a frazeosémantické polia)*. Autoreferát dizertácie na získanie vedeckej hodnosti kandidáta filologických vied. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1991.
- Mlacek, J.: *Slovenská frazeológia*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. Druhé, doplnené vydanie.
- Mlacek, J. – Ďurčo, P. a kol.: *Frazeologická terminológia*. Bratislava, Stimul 1995.
- Мокиенко, В. – Степанова, Л. – Малински, Т.: *Русская фразеология для чехов*. Olomouc, Vydavatelství Univerzity Palackého 1995.
- Шанский, Н. М. – Быстрова, Е. А. – Слимач, И.: *700 фразеологических оборотов русского языка (для говорящих на словацком языке)*. Москва, Издательство „Русский язык“ 1980.

Key words:

Didactics of Russian phraseology, future Russian language specialists, active learning of Russian phraseology, phraseo-semantic fields (FSF), confrontation of Russian and Slovak FSF, sequence in presentation of FSF.

Summary**Didactics of Russian phraseology
and training of future Russian language specialists**

The paper presents the didactics of Russian phraseology at Russian language departments of universities. The author contemplates over the way how to open the Russian phraseology to students and to teach them to use it actively. From the point of didactics of phraseology she tries to find answers to two questions: 1. how to present Russian phrasemes which the students have to learn; and 2. which particular phrasemes from the whole phraseological collection of Russian to select to be actively learned. In the search of an answer to the first question she comes to a conclusion that it is advisable to present Russian phrasemes in semantic groups- phraseo-semantic fields (FSF), and that in a confrontation, i. e. by parallel presentation of Russian and Slovak FSF. The answer to the second question lies in familiarization of students, suggested by her, with phrasemes of particular FSF in such sequence which would lead from FSF expressing external characteristics of a man through his internal characteristics, description of his life up to phrasemes related not only to a man or not related to a man at all.

NĚKOLIK POZNÁMEK KE ZDROJŮM A VÝVOJI KOGNITIVNÍ LINGVISTIKY

Jindřiška Pilátová, Česká republika, Olomouc

Prof. Rudolf Zimek ve svých odborných pracích i osobních diskusích vždy kladl důraz na aktuální kontext lingvistického zkoumání, inspiraci novými jazykovými směry (i interdisciplinárními) a důsledné konfrontační studium teorie i jazykového materiálu. V 90. letech se ve svých statích (Zimek, 1991, 1997) věnoval novým dílčím tendencím v oblasti kognitivní lingvistiky (dále: KL) (vztah k textové lingvistice, etnopsycholingvistika). U této příležitosti bych se ráda pozastavila nad obecným kontextem KL na konci 20. století a její dílčí situaci v našem kulturním prostředí.

Ve 20. století se vznik KL chápe jako jeden ze zákonitých důsledků vývoje moderní lingvistiky, která směřuje od imanentního studia jazyka k antropologickému programu (Т. И. Вендина, 1998)¹. Tak například R. Čech (1) vymezuje v dějinách moderní lingvistiky dva základní obecné vývojové směry - strukturalismus a generativismus na straně jedné a komunikačně-pragmatickou lingvistiku na straně druhé². Zatímco se první vývojový směr snaží postihnout zákonitosti samotného jazyka jako autonomního systému, komunikačně-pragmatická lingvistika zdůrazňuje zapojení jazyka do kontextu lidského jednání obecně a akcentuje především vliv nejazykových složek. Odtud pak vyplývá interdisciplinární pojetí této části moderní lingvistiky (sr. teorie mluvních aktů, sociolingvistika, psycholingvistika, neurolingvistika, kognitivní lingvistika). Další motivací vzniku KL byl zájem o antropologickou povahu fungování jazyka. Podle I. Vaňkové (1999c) se při studiu jazyka ve 20. století pozoruje nejen pohyb od nižších jednotek k jednotkám vyšším a komplexnějším (od „věty k textu“, od „systému ke komunikaci“), ale zohledňují se právě souvis-

¹ «переход от лингвистики 'имманентной' (ориентированной на изучение языка 'в самом себе и для себя') к лингвистике антропологической, имеющей своей целью изучение языка в тесной связи с человеком, его сознанием, мышлением, духовно-практической деятельностью» (Т. И. Вендина, 1998, с. 5)

² srov. V. A. Maslovová (В. А. Маслова, 2000) vymezuje ve vývoji lingvistického zkoumání tři základní paradigmaty - historicko-srovnávací (19. století), systémově-strukturní a antropologické.

losti řeči s lidskou myslí, myšlením a zkušeností, kulturou, tj. antropologické a kognitivní aspekty jazyka. Ve studiu jazyka a jeho fungování se dále neklade důraz na syntaktickou povahu jazykových prostředků, ale spíše na stránku sémantickou (vztah „věc“ – „význam“) či pragmatickou (vztah k uživateli). A právě KL ve své podstatě prosazuje k jazykových jevům nikoli deskriptivní, ale interpretační přístup. Samotný jazyk se pak nechápe pouze jako struktura či nástroj komunikace (instrumentální pojetí jazyka), ale jako „specifický obraz světa, způsob jeho pochopení a uchopení, jeho specifická interpretace, svědectví o člověku, o uspořádání jeho vnitřního světa, o procesech, které v něm probíhají“ (Vaňková, 1999a, s. 214). Jazyk není mechanickým odrazem skutečnosti, ale kulturně-specifickou interpretací skutečnosti, skrze kterou mluvčí vnímá realitu a zároveň je tímto hodnotovým systémem sám formován. I. Vaňková (1999b, s. 284) tvrdí, že „ze slov a jejich významů („primárních“ a „sekundárních“), z jejich kolokací, z frazeologie, z významů gramatických kategorií, z toho, co se za dlouhá léta v jazyce ustálilo (nebo teprve ustaluje), je možno vyvodit, jak určité jazykové společenství rozumí světu, jak ho strukturuje - a konceptualizuje, jak jeho jednotlivé části hodnotí a prožívá, jaký obraz světa vytváří - a jak do světa, prostřednictvím mateřského jazyka, vrstá každý z jeho členů.“ Jako ostatní kognitivní vědy tedy i KL zkoumá procesy, které probíhají v lidské mysli, v poznávací činnosti člověka, konkrétně ji zajímá, jak mysl pracuje s jazykem a co jazyk vypovídá o lidské mysli (individuální či kolektivní), a to především v plánu lexikálních a frazeologických jednotek, popř. celých lexikálních a sémantických polí.

Konkrétní počátky KL sahají do konce 70., počátku 80. let 20. století, kdy se v americké lingvistice jasně formulují snahy vystoupit proti formální generativní gramatice N. Chomského a zdůraznit sémantický, antropocentrický rozměr jazyka (G. Lakoff, M. Johnson, R. Jackendorf, R. Langacker) a zároveň se v polské sémantické škole (Lublin) samostatně vyvíjí koncepce jazykového obrazu světa (tzv. kulturní lingvistika – sepětí jazyka s kulturou). Za výrazné předchůdce KL se však považují dva hlavní myšlenkové proudy - německá romantická filosofie jazyka 19. století (Herder, Humboldt - jazyk jako ztělesnění a projev ducha národa, jeho vnímání světa a mentality) a americká antropologická a kulturní lingvistika (Boas, Bloomfield), popř. americký lingvistický relativismus 20. století (Whorf, Sapir - naše vidění světa je determinováno mateřským jazykem, Vaňková, 2002).

Podle poznatků KL (Vaňková, 1999c) je naše vnímání skutečnosti založeno na třech základních principech - na teorii kategorizace, na principu tělesnosti/ antropocentrismu zkušenosti a na principu pojmové metafory. Při vnímání

skutečnosti jevy kategorizujeme – tj. v dané kultuře rozlišujeme relevantní kategorie a orientujeme se podle jejich prototypů (stereotypů, idealizovaných kognitivních modelů). Prototyp se chápe jako typický představitel dané kategorie, tj. charakteristické vlastnosti, které si mluvčí daného jazyka (a nositelé dané kultury) představují jako typické reprezentanty dané třídy. Jako příklad odlišné konceptualizace a interpretace světa se obvykle uvádí různé strukturování barevného spektra v různých jazycích. Prototypem bílé barvy je např. v češtině sníh, ve vietnamštině bavlna (Nebeská, 2002). Vietnamština v jedné lexikální jednotce spojuje významy „modrá“ a „zelená“, navíc lze toto označení užít v přeneseném významu s konotací „mládí, svěžest“ (např. ve spojení s lexémem „vlasy“) či „lesklost, ostrost“ (ve spojení s lexémem „čepel“) (Vaňková, 1999a).

V tělesné zkušenosti člověka je dle KL (kognitivních věd obecně, srov. antropocentrismus) hluboce zakořeněn náš poznávací, konceptuální systém. Základem našeho poznání je tedy smyslová zkušenost s fyzickým prostorem. Určování abstraktních hodnot (kvality, míry) se pak často odvozuje od této primární zkušenosti. Například v somatické frazeologii se názvy částí lidského těla (např. *loket, prst, krk, zuby, sousto*) užívají jako míra obecné vlastnosti (např. *mít čeho plné zuby, mít čeho po krk*), abstraktní události se označují prostřednictvím zkušenosti s fyzickým pohybem v prostoru (např. *viset na někom, nést odpovědnost, stát pevně na zemi, tlačit na někoho*). Jsme schopni myslet i mluvit o abstraktních jevech, s nimiž nemáme přímou smyslovou zkušenost, a to na základě imaginativního charakteru našeho myšlení, zejména schopnosti metaforizace (Vaňková, 1999b).

Pojem konceptuální metafory poukazuje na to, že metafora není pouze jev lexikální, jedná se spíše o obecně poznávací proces – tj. způsob, jakým vnímáme a poznáváme svět, lidský pojmový systém má metaforickou povahu (Lakoff, Johnson, 2002). Pak lze například i ustálené lexikální metafory studovat jako doklad původních poznávacích procesů (srov. etymologie lexému „*duše*“ – ve slovanských jazycích od slovesa „*dýchat*“, nikoli v germánských – specifický poznávací proces, Nebeská, 2002).

Podle KL lze tedy na základě jazyka zjistit, jak dané jazykové společenství konceptualizuje, prožívá, hodnotí a sdílí svět, v jakých souřadnicích mu rozumí, jaké jsou základy jeho kultury. Interpretace skutečnosti v jazyce se pak označuje jako jazykový obraz světa. I. Vaňková (1999c) uvádí, že jazykový obraz světa je antropocentrický, naivní, subjektivní a předvědecký (často bývá v rozporu s obrazem „vědeckým“). Například lexikální motivace výrazů

velryba (velká ryba), východ a západ slunce neodpovídá vědeckým poznatkům o daných objektech (o. c.).

V rámci KL se tedy uplatňuje především sémanticky orientované studium lexikálních jednotek i celých lexikálních a sémantických polí (např. pragmatické složky významu, zejména kulturně zakotvené konotace, ustálená i aktuální metaforická vyjádření, typické kolokace, frazeologie). Objevují se i práce z oblasti kognitivní gramatiky (Langacker, R.: *Foundations of Cognitive Grammar*, 1987, Булыгина, Т. В., Шмелев, А. Д., 1997).

Sama KL představuje celou řadu koncepcí a směrů. I. Nebeská (2002) uvádí jejich tři základní oblasti:

- 1) snahy o algoritmizaci kognitivních procesů, tj. pokusy vymodelovat na počítači procesy, které probíhají v lidské mysli
- 2) antropocentrický směr (americká KL – G. Lakoff, M. Johnson, dále E. Tabakowska, A. Mikolajczuk) – detailní studium metafor (např. metaforická označení emocí, rozměrů, mentálních procesů v jednotlivých jazycích)
- 3) kulturní lingvistika (polská sémantická škola, etnolingvistika) – jedinec jako člen jazykového společenství, které při vnímání skutečnosti sdílí obecné koncepty a kategorie (studium folklorních textů, frazeologie, spektrum barev v jednotlivých jazycích).

Právě polská sémantická škola je v 90. letech 20. století v oblasti KL v Evropě velmi aktivní. I. Vaňková (1999a) vymezuje v této oblasti tři pracoviště (Wrocław, Lublin, Varšava). Ve Wrocławu se analyzují mnohostranné vztahy mezi jazykem a kulturou (tzv. kulturní/ integrální lingvistika, J. Anusiewicz), v Lublinu od r. 1992 se na Institutu polské filologie Univerzity M. Curie-Skłodowské realizuje velký badatelský projekt *Jazykový obraz světa* (J. Bartmiński, R. Tokarski – četné slovníky, např. konceptualizace barev v různých kulturách, od r. 1998 ročenka *Etnolingvistyka*), ve Varšavě na katedře polonistiky Varšavské univerzity probíhá projekt mezinárodního srovnávacího výzkumu v oblasti kognitivní sémantiky (tři témata – názvy barev, prostorových vztahů/ rozměrů, sémantická skupina mentálních predikátorů, koordinátorky – R. Grzegorzycowa, K. Waszakowa).

V ruském prostředí se pro pojem kulturní lingvistika (spojitost a spolupůsobení jazyka, kultury, mentality národa atd.) užívá termín „lingvokulturologie“ a za objekt jejího zájmu se považují jak jednotky verbální komunikace (etnoreálie, vlastní jména, frazeologismy, precedentní texty), tak širě i paralingvistické jednotky (mimika, gesta, proxemika) či jevy verbálně-paralingvistické (tradice, zvyky, svátky, obyčeje, hry, etiketa atd.) (srov. Ольшанский,

2000). Hlavním a nejproduktivnějším směrem ruské lingvokulturologie je podle autora (Ольшанский, 2000) frazeologicky orientované studium – tzv. škola V. N. Teliji (Московская школа лингвокультурологического анализа фразеологизмов – MSLCFraz: В. Н. Телия, В. В. Воробьев, В. И. Карасик). Vymezuje se i konceptologický směr (logicko-lingvistický), který se snaží analyzovat dílčí pojmy v jazyce (srov. „*правда, свобода, судьба, дом, время, память*“ – Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина, Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев), směr lexikografický (srov. Ю. Н. Караулов: Культурология. XXв. – Словарь. СПб. 1997) či didaktický. V roce 2003 byla v ruském Tambově založena Ruská asociace kognitivních lingvistů (Российская ассоциация лингвистов-когнитологов), která od téhož roku vydává časopis Вопросы когнитивной лингвистики (srov. <http://tsu.tmb.ru/nu/ralk/>).

V české lingvistice došlo od 70. – 80. let 20. století též k pragmatickému posunu v jazykovědě (srov. J. Kořenský, O. Müllerová, J. Hoffmannová). Podle I. Vaňkové (1999b) se však spíše jedná o pragmaticky, ne kognitivně zaměřenou lingvistiku. Dle autorky u nás zůstává tato sémantická dimenze studia jazyka poněkud v pozadí. Částečně jsou jí věnovány příspěvky v časopise Slovo a slovesnost (1999), ve dvojčísle časopisu Čeština doma a ve světě (2003, 1–2). V Ústavu českého jazyka a teorie komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy ji prosazuje Irena Vaňková, na katedře bohemistiky FF Univerzity Palackého pak Jan Kořenský (monografie: Člověk – řeč – poznání, Olomouc 2004), v roce 2005 byla publikována práce I. Vaňkové a kol.: Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky. Na mezinárodní scéně má KL od r. 1990 pravidelně vydávaný časopis Cognitive Linguistics (pod záštitou Mezinárodní asociace pro kognitivní lingvistiku - International Cognitive Linguistics Association, ICLA, www.cogling.org) a stala se jedním ze čtyř hlavních témat Mezinárodního lingvistického kongresu konaného v roce 2003 v Praze.

KL vyvolává bezesporu celou řadu kladných i záporných reakcí. Její kritické poukazují například na to, že pro studium univerzálií a specifík řeči je nutné uvažovat, že tato působí v širším kontextu kulturních a civilizačních diferencí (Kořenský, 2003). Dále se zdůrazňuje, že KL stále ještě postrádá exaktní vědecké metody. Snaží se o interpretaci jevů, nenabízí algoritmy řečového chování (srov. strukturalismus aj.), je „*podivně nevědecká*“ (Vaňková, 1999c, s. 2). Subjektivnost, jistá nahodilost interpretace KL se podle jiných (Шмелев, 2001) projevuje například tím, že se při sémantické analýze ignorují rozdíly mezi tzv. elementárními jednotkami (srov. anglické *to want*, ruské *хотеть*), zatímco se zveličují sémantické rozdíly mezi jednotkami neelementárními

(srov. anglické *liberty*, latinské *libertas*, ruské *друзь*, anglické *friend*), které se intuitivně cítí jako sémanticky blízké. A. Wierzbicka (Вежбицкая, 2001a) se například snaží definovat tzv. elementární významy – nerozložitelné, vrozené sémantické univerzálie pro další, odvozené významy. Další výtkou na adresu KL je to, že podává jen atomistické poznatky, studuje jen „náhodně vybraná jednotlivá slova“ (Вежбицкая, 2001a, s. 37) a nenabízí oproti holistickým teoriím obecné kulturní modely.

V kontextu vývoje moderní lingvistiky je podle našeho názoru nutné považovat KL za integrální součást současného jazykovědného zkoumání, která výrazně obohacuje vědění o jazyce směrem kulturním, antropocentrickým. KL je tedy dle našeho názoru vhodné chápat ne jako směr kontrastní či opoziční, ale spíše komplementární.

Literatura

- Čech, R. (1): *Konkrétní proměny moderní lingvistiky*. In: www.gasbag.wz.cz/tema/rocnik2/cislo2/02-05.htm
- Kořenský, J.: *O kognitivní lingvistice a vědeckém poznání (I, II, III)*. In: *Žurnál UP* č. 17 (2003, s. 5), č. 18 (2003, s. 5), č. 19 (2003, s. 5).
- Lakoff, G., Johnson, M.: *Metaforý, kterými žijeme*. Brno 2002.
- Nebeská, I.: *Lingvistika kognitivní*. In: *Encyklopedický slovník češtiny*. red. P. Karlík, M. Nekula, J. Plejskalová. Praha 2002, s. 245–247.
- Vaňková, I. (1999a): *Kognitivně-kulturní inspirace z Polska*. In: *SaS* 60, 1999, s. 214–224.
- Vaňková, I. (1999b): *Člověk a jazykový obraz (přirozeného) světa*. In: *SaS* 60, 1999, s. 283–292.
- Vaňková, I. (1999c): *Kognitivní lingvistika, řeč a poezie (Předběžné poznámky)*. In: www.ucl.cas.cz/tmt3-vankova.doc
- Vaňková, I.: *Lingvistika myslí a těla*. In: *Vesmír* 81, listopad 2002, s. 627–629.
- Булыгина, Т. В., Шмелев, А. Д.: *Языковая концептуализация мира (На материале русской грамматики)*. Москва 1997.
- Демьянков, В. З.: *Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода*. In: *Вопросы языкознания* 1994, №4, с. 17–33.
- Кубрякова, Е. С.: *Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики*. In: *Известия АН. Серия Литературы и языка*, 2004, том 63, № 3, с. 3–12.
- Вежбицкая, А. (2001a): *Понимание культур через посредство ключевых слов*. Москва 2001.
- Вежбицкая, А. (2001b): *Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики*. Москва 2001.
- Вендина, Т. И.: *Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макрокосм)*. Москва 1998.

- Зимек, Р.: *Перспективный путь развития лингвистики текста – когнитивная лингвистика*.
In: Olomoucko-lublinský rusistický sborník III. AUPO. Philologica 62, 1991, s. 13–21.
- Зимек, Р.: *Основные идеи этнопсихолингвистики*. In: Rossica Olomucensia XXXIV (za rok 1995). Olomouc 1997, s. 143–161.
- Маслова, В. А.: *Лингвокультурология*. Учебное пособие. Москва 2001.
- Ольшанский, И. Г.: *Лингвокультурология в конце XXв.: Итоги, тенденции, перспективы*.
In: Лингвистические исследования в конце XXв. Сб. обзоров. ред. Ф. М. Березин.
Москва 2000, с. 26–55.
- Шмелев, А. Д.: *Могут ли слова языка быть ключом к пониманию культуры?* In: Вежбицкая, А.: Понимание культур через посредство ключевых слов. Москва 2001, с. 7–12.

Key words:

cognitive linguistics – antropocentrism – conceptualization – language picture of the world – cultural linguistics – conceptual metaphor – interpretation – pragmatic shift – Polish, Russian, Czech linguistics

Summary

In the current paper the author pays attention to the general context of development of cognitive linguistics within the framework of the 20th cen. modern linguistics. Several fundamental theses of cognitive linguistics are presented as well as the assessment of employment of the given approach in the field of the study of language. Furthermore, the author reviews the situation and representatives of cognitive linguistics in contemporary Polish, Russian and Czech linguistics, paying some attention also to the criticism of the given approach.

K MODELOVANIU SÉMANTICKEJ BÁZY

Jana Sokolová, Slovenská republika, Nitra

Poznatkové bohatstvo teoretických prác Rudolfa Zimka tvorí trvalú hodnotu českej a slovenskej jazykovedy. Jeho idey sú a budú významným zdrojom inšpirácie v aktuálnom lingvistickom výskume.

Naša štúdia je reakciou na jeden z jeho nespočetných podnetov – na problematiku sémantickej bázy, ktorú česká lingvistika od 80. rokov považuje za východisko opisu a interpretácie jazyka.

Sémantickú bázu J. Kořenský (1984) vymedzuje jednak ako množinu významov a jednak ako súbor prostriedkov. Sémantická báza je tak „*množina základných významov relačnej povahy a komplexných významov relačnej povahy, ktoré možno konštruovať zo základných relácií pomocou určitých pravidiel*“ (op. cit., s. 16). Ide o súbor relačných významov intencionálnej povahy, zapisovaných pomocou notácie, inšpirovanej logickým predikátovým kalkuлом a majúcej v danom lingvistickom modeli charakter metasyntaxe. Sémantická báza z ontologického hľadiska je súborom prostriedkov na vyjadrenie sémantických vzťahov entít. Ide teda o relatívne ustálené typy (relačné typy) modelov „*stavov sveta*“. Ďalšou funkčnou zložkou modelu je tzv. pragmatická zložka prirodzeného jazyka, ďalej sú to syntaktické, morfológické a lexikálne prostriedky realizácie a vyjadrenia sémantickej bázy a pragmatického komponentu a napokon komponent textotvorných prostriedkov. Autor navrhnutý model aplikuje na opis tzv. nedynamických významov českých viet.

F. Daneš (1981) štruktúru vety charakterizuje ako kombináciu gramatického vetného vzorca a jeho sémantického náprotivku – sémantického vetného vzorca. Ich kombinácia, tj. komplexný vetný vzorec, predstavuje charakterizáciu vetej stavby súčasne na rovine gramatickej i propozično-sémantickej. Klasifikácia vetných štruktúr sa zakladá na syntakticko-sémantickej analýze a klasifikácii slovies. Syntakticky relevantnú zložku slovesného významu prezentuje sémantická formula, ktorá obsahuje verbálne konštanty a premenné. Na rovine formálno-gramatickej sa každému slovesnému významu priraduje istý valenčný potenciál, ktorému zodpovedajú všetky konštitutívne vetné členy. Jednotlivé syntakticko-sémantické významy daného slovesa – predikáty sa vyčleňujú konfrontáciou sémantickej formuly a valenčného potenciálu. Pre-

dikáty predstavujú rôzne konvencionalizované intelektuálne modely elementárnych typov reálnych situácií (op. cit., s. 69). F. Daneš na zaznamenanie štruktúry sémantických formúl slovesných významov používa zápis pomocou symbolov, ktorý má podobu blízku formuláciám relačnej logiky s konštantami a premennými rozšírenými o jednotlivé symboly relátorov typu *T* (prechod, zmena a pod.).

Funkčne generatívny model opisu jazyka P. Sgalla (1986) rozlišuje päť jazykových rovín: tektogramatickú, tagmemickú, morfológickú, morfonológickú a fonetickú. Každá rovina má svoju sústavu základných jednotiek. Na tektogramatickej rovine je to propozícia, zložená zo sémantém; na tagmemickej – veta, pozostávajúca z vetných členov; na morfológickej – séma, skladajúca sa z formém a morfém; na morfonológickej – morfonéma, reprezentovaná morfofou a na fonetickej – hláska, zložená z dištinkatívnych príznakov. Jednotka vyššej roviny je ako funkcia reprezentovaná jednou alebo viacerými jednotkami nižšej roviny ako jej formami. Zásadné miesto v koncepcii funkčne generatívneho modelu opisu jazyka má presné vymedzenie významu, odlišného od kognitívneho obsahu, pričom ako jednotky významu vyčleňujú sa také prvky, ktoré sú dané rozčlenením obsahu vymedzeného jazykovou formou.

Vymedzenie tektogramatickej roviny je jednou zo základných črt transformačno-funkčného prístupu, v ktorom P. Sgall (tiež E. Hajičová, J. Panevová a iní) úspešne spájajú modely transformačného opisu so štruktúrnou analýzou, v rámci ktorej propozícia sa poníma v zmysle intencionálnej logiky ako pravdivostná podmienka vety. Zápis tektogramatickej roviny má podobu závislostného stromu s uzlami a hranami, možná je aj jeho zátvorková, linearizovaná modifikácia. Vrchol stromu tvorí predikát riadiacej vety, uzly sú ohodnotené komplexnými symbolmi. Obsahujú jednotky lexikálne, morfológické – gramatémy a syntaktické – funktoxy. Pre povahu tektogramatickej roviny je dôležité, že jej jednotky sú blízke k povrchovej úrovni. Ich počet je pritom veľký a vyčlenenie každej jednotky si vyžaduje osobitné zdôvodnenie.

V lingvistickom modeli R. Zimka (1980) má sémantická (obsahová) báza *empirickú podstatu, založenú na zovšeobecnení konkrétnych, hotových, už generovaných výpovedí, na extrakcii ich základného obsahu a jeho klasifikácii* (op. cit., s. 136). Sémantickú bázu autor postuluje ako súbor typov (modelov, schém) myšlienkových obsahov a základných komunikačných významov, ktoré sa na ne navrstvujú. K tomuto východisku sa ďalej formou pravidiel pripájajú lexikálne a gramatické prostriedky gramaticko-sémantických štruktúr, ktoré sa realizujú fonetickými (resp. grafickými) prostriedkami a výrazovými spôsobmi. Proces

prebiehajúci medzi sémantickým východiskom (prisudzuje sa mu univerzálna, „jazykovomyšlienková“ podstata) a výslednou jazykovou formou (výpoveďou). R. Zimek ho posudzuje nie ako proces transformačný, ale skôr ako proces kreačný, resp. realizačný, formačný. Autor vymedzuje 20 základných typov jazykovo-myšlienkových obsahov, 5 fakultatívnych sémantických zložiek a 2 komunikatívno-pragmatické (aktualizačné) zložky. Zimkov lingvistický model možno charakterizovať ako generatívny model, opisujúci generovanie výpovede z hľadiska hovoriaceho.

Jednu z posledných svojich štúdií prof. PhDr. Rudolf Zimek, DrSc., ukončuje slovami:

1. *Netreba hľadať stále nové zdroje nápadov a metód pre naše lingvistické bádanie v koncepciách zahraničných jazykovedcov. Stačí sa vrátiť k prameňom našej domácej jazykovedy, kde už dávno boli naznačené správne cesty skúmania jazyka a reči. Tieto zdroje je potrebné osviežiť, ich myšlienky rozpracovať a využiť pri riešení dnešných úloh. Zatiaľ neboli zďaleka náležite využité.*
2. *Adekvátne zanalyzovať a opísať jazykové jednotky všetkých rovin nemožno izolovane v rámci systému a podsystému len z pohľadu langue, ale vždy v ich fungovaní v texte, a to obojsmerne: ako v produkcii textu, tak aj v recepcii textu.*

Tieto závery majú nadčasovú platnosť. Ich autorom je múdry a moderne uvažujúci človek – vedec i človek – pedagóg.

Použitá literatúra

- Daneš, F. – Hlavsa, Z. a kol.: *Větné vzorce v češtině*. Praha. 1981. 270 s.
- Kořenský, J.: *Konstrukce gramatiky ze sémantické báze*. Praha. 1984. 162 s.
- Sgall, P. a kol.: *Úvod do syntaxe a sémantiky*. Praha. 1986. 197 s.
- Sgall, P. – Hajičová, E. – Panevová, J.: *The Meaning of Sentence and its Semantic and Pragmatic Aspects*. Praha. 1986. 368 s.
- Tibenská, E.: *Dva přístupy k vnitřní sémantice*. Jazykovedný časopis. 1987, s. 93–97.
- Zimek, R.: *Sémantická výstavba věty*. Praha. 1980. 173 s.

Key words:

model, function, organization, concept of thought, semantic basis, predicate, syntactical system, utterance, argument.

Summary

Models of semantic bases

The paper presents an overview of conceptions of the contents of thought (semantic bases) which have been presented in works by J. Kořenský, F. Daneš, Z. Hlavsa, P. Sgall and R. Zimek.

R. Zimek proceeds from the concept of thought to its expression in language. On an empirical basis of abstracting the nuclear content from a variety of utterances, he selected and list 20 typified contents of thought (he takes the content as primary, the form and meaning as secondary), 5 secondary contents and 2 communicative contents. The contents of thought are shaped into form by lexical means and by means of their syntactic organization. R. Zimek believes that the core of contents of thought which was given a language form is the deep predicate. The meaning of the predicate predetermines the meaning of the arguments (the author specifies 19 semantic types of arguments).

К ПОНЯТИЮ *ОБЩИЙ* ЖАРГОН В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Людмила Степанова, Чешская Республика, Оломоуц

Современная русская речь, а вслед за ней и публицистика, представляет собой сложное единство разнородных элементов. Сюда входит как общелитературная лексика, так и многочисленные слова, относящиеся к субстандарту. Именно субстандартная лексика стала новым языковым явлением конца XX – начала XXI века. Как известно, русский язык конца XX века характеризуется вливанием в разговорную речь широких масс населения слов и выражений из жаргона так наз. «деклассированных элементов», что привлекло к этой разновидности субстандарта особый интерес филологов.

К сожалению, исследования данного слоя языка характеризуются крайней терминологической разнородностью: чаще всего применяются термины *жаргон*, *арго* и *сленг*, которые, чувствуя их расплывчатость и неоднозначность, некоторые лингвисты сопровождают дополнительными характеристиками: *открытое арго* (Елистратов 1994), *общий жаргон* (Ермакова, Земская, Розина 1999), *общий сленг* (Липатов 2006: 300–317), *жаргонизированная разговорная речь* (Мокиенко, Никитина 2000), *сленгово-просторечные, специализированные номинативные единицы* (Химик 2004) и др.

В энциклопедии «Русский язык» дается определение жаргона, сформулированное Л. Скворцовым: «Жаргон – социальная разновидность речи, характеризующаяся, в отличие от общенародного языка, специфической (нередко экспрессивно переосмысленной) лексикой и фразеологией, а также особым использованием словообразовательных средств. Жаргон является принадлежностью относительно открытых социальных и профессиональных групп людей, объединенных общностью интересов, привычек, занятий, социального положения и т. п. (например, жаргон моряков, летчиков, спортсменов, учащихся, актеров). В нестрогом терминологическом смысле «жаргон» употребляется для обозначения

искаженной, вульгарной, неправильной речи [то же, что арго], но с пейоративной, уничижительной оценкой» (Скворцов 1997: 129).

В чешском языкознании основополагающим и до сих пор широко цитируемым является труд «Арго и сленги» Ф. Оберпфалцера, в котором он характеризует сленги и арго следующим образом: «Jazyková charakteristika těchto speciálních forem mluvené češtiny musí přihlížeti hlavně k těm stránkám, jimiž se odlišují od jazyka obecného (a od nářečí). Teritoriální rozdíly v jazyce, tj. jeho nářečí, mohou být naznačeny typickými rysy systému hláskového a tvarového. Ale ani ve formách slov ani ve změnách hláskových se sociální rozvrstvení jazyka neobráží, nýbrž je to slovník a význam slov, kde se tvořivost společenských vrstev projevuje nejvýrazněji. Proto je třeba podávat obraz českého argotu a českých slangů ze stránky lexikální a sémantické. Některé typické rysy jsou také v stavbě mluvnické» (Oberpfalcer 1934: 312). В современной чешской лингвистике принята дефиниция Я. Губачека: «Svébytná část národního jazyka, jež má podobu nespisovné jazykové vrstvy speciálních pojmenování realizované v běžném (nejčastěji polooficiálním a neoficiálním) jazykovém styku lidí vázaných stejným pracovním prostředím nebo stejnou sférou zájmů a sloužící jednak specifickým potřebám jazykové komunikace, jednak jako prostředek vyjádření příslušnosti k prostředí či zájmové sféře» (Hubáček 1988: 8).

Близость русской и чешских дефиниций показывает, что русский термин *жаргон* и чешский термин *сленг* (который иначе называют также *sociální nářečí*, *sociolekt*) имеют практически одинаковое значение. Термин *сленг* является самым известным и наиболее распространенным в зарубежном языкознании, хотя употребляются и другие дублетные термины.

Термин *арго* обычно применяют к тайному языку преступных группировок, хотя идея «тайности» арго многими учеными все чаще и чаще критикуется, ср., например, призыв Д. Лихачева «соблюдать особую осторожность во всех случаях, когда имеем какое-нибудь сообщение о тайном характере арго» (Лихачев 1964: 318).

Итак, в современном русском языкознании термины *жаргон*, *арго* и *сленг* часто смешиваются, доминантным авторами «Большого словаря русского жаргона» в настоящее время считают термин *жаргон* (Мокиенко, Никитина 2000: 7). В работах последних лет появились также термины *общий жаргон* и *общий сленг*. Термином *общий жаргон* называют «топласт современного русского жаргона, который, не являясь принадлеж-

ностью отдельных социальных групп, с достаточно высокой частотностью встречается в языке средств массовой информации и употребляется (или по крайней мере понимается) всеми жителями большого города, в частности, образованными носителями русского литературного языка» (Ермакова, Земская, Розина 1999: IV, IX).

Сторонники термина *сленг* вводят понятие *общий сленг*, под которым понимаются общеизвестные и широко распространенные в разговорной речи нелитературные экспрессивные слова и выражения, претендующие на новизну и оригинальность (см. Липатов, там же: 307). Как видим, термины *общий жаргон* и *общий сленг* очень близки. Сторонники сленга, однако, доказывают его отличие от жаргона и арго: «В отличие от жаргона, а тем более арго, русский сленг представляет собой комплекс – вокабуляр экспрессивов, лишенных обнаженно прямой, а порою и неприкрытой пейоративности; ему чужда ориентация на грубость и цинизм, чего не избегают ни арго, ни жаргон» (Липатов, там же: 311).

Не ставя своей целью решить многотрудный спор о терминах, отмечу лишь, что описанные дискуссии о терминах *общий сленг* и *общий жаргон* свидетельствуют о знаменательном факте, а именно – что в русском языкознании преодолен этап определения самого явления вливания в русскую речь субстандартных элементов (жаргонизация языка и т. п.) и начинается осознание характера функционирования этой лексики в языке. То, что жаргонизмы теперь уже, как правило, не поясняются в текстах, не требуют «перевода» на стандартный и общепринятый язык, свидетельствует о том, что они «если еще и не вошли, то уже ворвались в речевой обиход образованного общества» (Костомаров 1994: 63). Ср., например, выдержку из современной прозы: *«В отличие от отца, подчеркнуто не интересовавшегося московскими вестями и до сих пор говорившего “аэроплан” и “жалованье” вместо “самолет” и “зарплата”, Фандорин-fils старался быть в курсе <...> всех русских новостей, водил знакомство с заезжими россиянами и выписывал в специальный блокнот новые слова и выражения: отстойный музон = скверная музыка (“отстой” – вероят., близкое к “sewage”); как скрысятить цитрон = как украсть миллион (“скрысятить” – близкое к “to rat”, “цитрон” – смысловая подмена сл. “лимон”, омонимич. имитации сл. “миллион”) и так далее, страничка за страничкой»* (Б. Акунин. Алтын-толобас).

Итак, современная русская речь, кроме слов литературного языка, использует пестрый, многоаспектный вокабуляр, складывающийся из

профессиональной, социально-жаргонной, диалектной и окказиональной лексики. «Однако генетическая неоднородность состава лексических единиц в сленге (по другой терминологии – жаргоне – Л. С.) не ощущается говорящими, поскольку всякий речевой экспрессив (будь он жаргонным или диалектным, арготическим или просторечным), оказавшись в сленге, нейтрализуется и приспособливается там к новой семантической специфике» (Липатов, там же: 311).

Лексемы жаргонного происхождения, попав в разговорную речь, постепенно утрачивают Каинову печать «низкого происхождения», расширяют контекст употребления, сначала сохраняя оттенок новизны, шуточности, а затем теряя и его. Это, например, уже произошло с широко распространенными в современной русской разговорной речи и публицистике лексемами *беспредел*, *тусовка*, *тусоваться*, *базар*, *туфта*, *крутой* и др. Ср.:

– **БЕСПРЕДЕЛ:**

1. *Жарг.* Группировка воров, переставших соблюдать воровские законы .
2. *Мол.* Непристойное, вызывающее поведение; разгул.
3. *Совр.* Беззаконие, тотальное несправие, возмутительный беспорядок, абсолютный хаос: *беспредел цен* или *ценовой беспредел*, *беспредел “Итогов”* (возмутительные, по мнению говорящего, высказывания ведущих телепрограммы “Итоги”), *царит беспредел*, *беспредельный* *молодняк*, *огнестрельный беспредел* и т. п.

– **ТУСОВАТЬСЯ:**

1. *Жарг.* Курить; быстро уходить откуда-л.; собираться где-л.
2. *Мол.* Собираться группами (по интересам, по возрасту и т. п.), проводить время в компании друзей, единомышленников; ходить, прогуливаться без дела где-л.
3. *Совр.* Проводить время где-л., собираться на каком-л. мероприятии, конгрессе, симпозиуме и т. п.:

Безусловно, когда ты видишь своих коллег, которые работают раз в неделю или в месяц, ездят по стране, ведут вечеринки и другие мероприятия, зарабатывают деньги, *тусуются*, развиваются <...>, то начинаешь жалеть себя. АиФ 50, 2006: 31

Мальчишки любят тусоваться в лабораториях (Запись).

- **ТУСОВКА:**

1. *Жарг.* Драка, скандал, ссора; сборище.
2. *Мол.* Встреча, сбор с целью совместного времяпрепровождения хиппи или членов других молодежных группировок, компаний.
3. *Совр.* Любая встреча, вечеринка, мероприятие, где что-л. обсуждается, решаются какие-л. проблемы:

Впрочем, завсегда тае светских *тусовок* такие мелочи (грамматические ошибки в пригласительных билетах) не заставили отказаться от очередного слета. Деловой Петербург, 13. 1. 1995.

Весьма насыщенным получился петербургский политический уик-энд. Причем различные политические *тусовки* разительно отличались друг от друга. ВП, 6. 2. 1995.

В конце января в Институте философии Российской академии наук прошла крупная интеллектуальная *тусовка* - «Россия в поисках идентичности - что такое современное русское самосознание» МН 1992: 2 (Цит по: Шкапенко, Хюбнер 2003: 11-12).

- **КРУТОЙ:**

1. *Жарг.* Авторитетный заключенный-рецидивист; вооруженный грабитель, рэкетиер.
2. *Мол.* Преуспевающий, удачливый, респектабельный; впечатляющий, яркий, оригинальный и т. п.
3. *Совр.* Выражает высшую степень качества того, о чем говорится (как при положительной, так и при отрицательной оценке):

Моя подруга подарила 5-летнему сыну «*крутой*» конструктор. Мальчик обрадовался: «Ма, твой рейтинг вырос!» АиФ 50, 2006: 14

- **РАСКРУТИТЬ** кого:

1. *Жарг.* Заставить кого-л. давать показания, признаться в совершении преступлений; увеличить срок наказания для кого-л.
2. *Мол.* Заставить, вынудить кого-л. потратиться.
3. *Муз.* Создать хорошую рекламу, спонсировать какого-л. исполнителя, группу.
4. *Совр.* Сделать кого- или что-л. популярным, вложив в это мероприятие много средств, создав ему рекламу, используя знакомства и другие рычаги:

Эту партию кто-то активно *раскручивает* (Запись).

Ср. также **раскрутиться**: Если б расклад сил в новом городском парламенте мог измениться хотя бы теоретически, оппоненты партии власти

(и прежде всего «Справедливая Россия») попытались бы отсрочить выборы, чтобы *«раскрутиться»* до декабря 2007 года. АиФ Петербург 50, 2006: 1.

Ср. также **раскрутка**: Это будет, скорее, *раскрутка* партий, чем кандидатов. АиФ Петербург 50, 2006: 3

- **ОТКАТ**:

1. *Жарг.* Доля прибыли.

2. *Бизн.* Часть товара, предмета сделки, идущая на оплату услуг посредника.

Стоимость поставляемого ими (коммерческими структурами - Л. С.) оборудования превышала рыночную в несколько раз. Разницу в ценах делили между собой договорившиеся стороны. По некоторым данным, *откат* составил 300 млн. руб. из выделенного миллиарда. АиФ 50, 2006: 8.

3. *Совр.* Плата за какую-л. услугу:

А какой будет *откат*? (Запись)

- **ТУФТА**:

1. Вид мошенничества, при котором под видом доброкачественных вещей продаются негодные предметы; вымысел, обман.

2. *Совр.* Обман, ложь, неправда, ерунда:

Я думала, это серьезно, но, как послушала его, поняла - *туфта* все это (Запись).

Ср. также: *знать туфту* - рассказывать кому-л. что-л. неправдоподобное, пытаться ввести его в заблуждение.

- **БАЗАР**:

1. *Общелитературное*: рынок.

2. *Жарг.* Разговор, беседа.

3. *Совр.* Разговор, речь, прежде всего в устойчивых оборотах: *базара нет, какой базар?* - нет проблем; *отвечать за базар* - отвечать за свои слова и др.

- **ЛОХ**:

1. *Жарг.* Потенциальная жертва преступления; человек, не принадлежащий к преступным группировкам.

2. *Мол.* Необразованный, ограниченный, лишенный вкуса человек

3. *Совр.* Наивный человек, простак, разиня; дилетант:

«*Лохам*» на заметку (название статьи об ограблениях автоматических камер хранения). АиФ 1998, N 15.

Все лотереи и конкурсы – своего рода механизмы мелкого и крупного мошенничества. ... А вдруг? – думаете вы. Да еще и почти бесплатно! В данном случае в дураках, или, как теперь принято это называть, в *лохах*, окажетесь именно вы (Шкапенко, Хюбнер 2003: 34).

Ср. также: *лохотрон*, *лохотронщик*, *лохер*, *лохануться* и др.

Итак, лексемы жаргонного происхождения, хлынувшие в русский язык в последние десятилетия XX века, заняли прочное место среди экспрессивных единиц словарного состава языка. Попав сначала – чаще всего через язык молодежи – в просторечие, они образовали ту прослойку языка, которая теперь характеризуется как общий жаргон. Данные слова безусловно узнаваемы всеми носителями русского языка. Многие из этих новых внутренних заимствований вышли за рамки своей узкой функциональной сферы, произошло расширение их значения. Как показывают контексты, такие слова, как *беспредел*, *тусовка*, *раскрутить*, *откат* и многие другие утрачивают в современной речи признаки своего «низкого» происхождения и широко употребляются в качестве метких, экспрессивных выражений. Можно предположить, что со временем налет новизны, модности потускнеет и эти слова станут равноправными единицами языка.¹

Использованная литература

- Елистратов, В. С.: *Словарь московского арга: Материалы 1980–1994 гг.* М., 1994.
- Ермакова, О. П., Земская, Е. А., Розина, Р. И.: *Слова, с которыми мы все встречались: Толковый словарь общего жаргона.* М., 1999.
- Костомаров, В. Г.: *Языковой вкус эпохи.* М., 1994.
- Липатов, А. Т.: *Русский сленг в соотносительности с дихотомией «арго – жаргон».* In: Слово в словаре и дискурсе. М., 2006.
- Мокиенко, В. М., Никитина, Т. Г.: *Большой словарь русского жаргона.* СПб., 2000.
- Скворцов, Л. И.: *Жаргон.* In: Русский язык. Энциклопедия. 2-е изд. М., 1997.
- Химик, В. В.: *Поэтика низкого, или Просторечие как культурный феномен.* СПб., 2000.
- Химик, В. В.: *Большой словарь русской разговорной экспрессивной речи.* СПб., 2004.
- Hubáček, J.: *Malý slovník českých slangů.* Ostrava, 1988.
- Oberpfälzer, F.: *Argot a slangy.* In: Československá vlastivěda III, Jazyk. Praha, 1934. S. 311–375.

¹ Значения, известные в криминальном жаргоне и в молодежном сленге, цитируются по «Большому словарю русского жаргона» В. М. Мокиенко и Т. Г. Никитиной; примеры разговорной речи, записанные автором, сопровождаются пометой *Запись*.

Источники

АиФ - Аргументы и факты

ВП - Вечерний Петербург

МН - Московские новости

Шкапенко, Т. М., Хюбнер, Ф.: Русский «тусовочный» как иностранный.
Калининград, 2003.

Key words:

Modern Russian, the terms *slang, jargon and argot*, using slang in daily speech, Russian and Czech terms for slang and argot

Summary

The paper deals with the interpretation of terms *slang, jargon and argot* in Russian and Czech. The words of slang origin are used in modern Russian very often. Some of them lost connection with their origin and now they are used as the expressive colloquialisms. We can find many of such expressions on the pages of daily newspapers. Some scientists call them the word of common slang.

ÚVAHA O SYNTAKTICKÝCH ZVLÁŠTNOSTIACH MODLITIEB U SLOVANOV

Pavel Šima, Slovenská republika

Ako je dávno známe, v kopistickej praxi, pri rozmnožovaní sakrálnych textov, dochádzalo pomerne často k syntaktickým, morfológickým a lexikálnym variáciám, ktoré boli podmienené jazykovou prípravou, zdatnosťou kopistu, snahou zrkadlovo zobrazíť antigraf, rovnako ako aj snahou pretlmočiť čitateľovi význam, konštrukciu, ktorú kopista pokladal za tmavú, nepochopiteľnú, prípadne nejednoznačnú. Na osudy slovanských kópii mali vplyv aj programové zásahy, tzv. opravy starších znení, čo, pochopiteľne zväčšovalo spomínanú variabilitu slovanského znenia. O dosahu nejednotnej interpretácie syntaktickej konštrukcie v modlitbe Otčenáša, ktorý spolu so svedeckými modlitbami a krédom bol základnou formulou neofitov, chceme poukázať v tomto príspevku. Ťažkosti vznikajú pri interpretácii funkcie a významu syntaktických konštrukcií v jazyku, ktorým venoval prof. R. Zimek veľkú časť svojho mimoriadne tvorivého života.

Často pozorujeme, že najmä v mladších rukopisoch sa vyskytuje celý rad zmien, ktoré nie sú doložené v kánone: konštrukcia s dvojitým datívom sa interpretuje ako temporálny tvar (*prěěvěšju - přěěcha*) už v starších kódexoch (porov. moju monografiu *Textovo-kritická štúdia o evanjeliových kódexoch*, Bratislava 1969, s. 19) a platí to aj o texte modlitieb.¹ Tu by sme takýto postup apriori nepredpokladali, pretože ich štandardizácia by mala byť ideálna, keďže ich znenie podliehalo konštantnej individuálnej, sekundárne aj kolektívnej kontrole v spoločnej modlitbe. A napriek tomu syntaktická konštrukcia *a odpust' nám naše hriechy, ako aj my odpúšťame našim vinnikom* v slovanskom preklade nadobudla aj variáciu so spojkou *ibo*, ktorá syntaktickému spojeniu so spojkou *jako* pridáva zjavný kauzálny význam. Týmto sa táto vetná konštrukcia stáva dôkazom, že tu je vyjadrený nie analogický dej, kde vzťah medzi Bohom a veriacim je recipročný, ale vzťah zmluvný, pri ktorom sa dej podmieňuje rovnakým dodržovaním zmluvného vzťahu.

---

¹ P. Šima: *Textovo-kritická štúdia o evanjeliových kódexoch*. 1. vyd. Bratislava SPN, 1969.

Keď si položíme otázku, ako mohlo dôjsť k tomu, že vznikla potreba substitúovať spojku *jako* spojkou *ibo*, musíme sa obrátiť k extrajazykovým dôkazom, ktoré by mohli uvedenú substitúciu vysvetliť prijateľným spôsobom. Takéto extrajazykové vysvetlenie nám poskytuje známy výrok deklarovaného autora uvedenej modlitby Krista, ktorý neprišiel zrušiť starý zákon, ale ho naplniť (*не мните, еко придѣ разоритѣ закона ли пророкъ*, Мт 5,17, porov. Staroslavjanskij slovar' po rukopisjам X – XI vekov, v Kralickej biblii máme znenie *Nedomnívejte se, že bych přišel rušiti zákona aneb proroků. Nepřišel jsem rušiti, ale naplniti*, tiež v epištole Pavla ku Galatským 3,17 : *...a smlouvy prvé od Boha stvrzené, vztahující se k Kristu, zákon, kterýž ... začal se, nevypradňuje, aby slib Boží v nic obrátil.*) Je zřejmé, že analyzované syntaktické spojenie je výsledkom reflexie starožidovského vzťahu k svojmu zvolenému bohu, kde kauzálny vzťah dvoch zmluvných strán je vyjadrený eklatantne : *„Обрежете пак тело hanby své; a то bude znamením сmlouvy mezi mnou a mezi вами (Genезis 17,11) ... a budeť сmlouva má на теле vašem за сmlouvu věčnou“* (ibid. 17,13). Podrobnejšie o takomto zmluvnom vzťahu som pojednal na inom mieste.²

O hybridnom význame spojky *jako* sa presviedčame exemplifikáciou jej výskytu a funkcie v najstarších stsl. textoch. O potrebe jasne vyjadriť kauzálny vzťah v konštrukcii, ktorú tu analyzujeme, svedčí aj korektúra vo štvrtej redakcii slovanského evanjelia, kde sa spojka *jako* už nahrádza jednoznačnejšou spojkou *ibo*.³

Z teoretického hľadiska si treba položiť otázku, prečo až štvrtá redakcia Pisma koriguje nevyhovujúci stav. Vysvetlenie treba hľadať opäť v extrajazykových dôvodoch: odriekanie modlitieb sa mení na mechanický akt a veriaci sa málokedy zamýšľajú nad správnosťou, adekvátnosťou syntaktických konštrukcií obsiahnutých v modlitbe. V známej mariánskej modlitbe (Zdravas Mária) sa uvádza: *... požehnaná si medzi ženami*, napriek tomu, že taký determinantný aspekt je v priamom protirečení s teologickým vysvetlením jej spoločenského postavenia (*semper immaculata*). V poľskom znení táto determinácia je poopravená – *ślągostowiona jesteś pomiędzy pannami*, čím sa zabezpečuje súlad medzi

² P. Šima. Filologicko-textologická reinterpretácia najstarších slovanských spovedných formúl. Slovanské štúdie 1–2. SAV 1973, s. 12–23; tiež *Вариабельность уровня выражения и значения древнейших славянских ритуальных текстов*. In: *Acta Facultatis philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník 10*, s. 152–155.

³ O tejto redakcii vid' monografiu П. Шима. *Из наблюдений над церковнославянским наследием в Словакии*. Bratislava, SPN 1968.

starým a novým chápaním rodičky Márie.⁴ Je až zarážajúce, ako pri modlitbe sa neuvedomuje funkcia a význam podobných determinantov, keď spojenie *prisno děva* sa voľne interpretuje ako *prisna deva*, hoci ti istí veriaci mnoho razy opakujú známu klauzulu *i nyně i prisno i vo věky amíň*.

Môžeme teda konštatovať, že text modlitieb tvorí historický podmienené chápanie jednak dobových axiém, jednak aj dobová podmienenosťou ich vzniku, čo z jazykového hľadiska nie vždy je adekvátne vyjadrené a následne aj interpretované v našich časoch.

Literatúra

1. Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков). Под редакцией Р. М. Цейтлиной, Р. Вечерки и Э. Благовой. Москва, «Русский язык» 1994.
2. Biblií svatá aneb všecka svatá Pisma Starého i Nového zákona. Podle posledního vydání Králického z roku 1613. V Praze 1951.
3. Рогов.: ибо и сами ... Лк 11,4 Зорг Мар Сав in: Старославянский словарь. Tiež Ján Stanislav, Starosloviensky jazyk 1, Bratislava SPN 1978, str. 32, 125–128.

Summary

The supervision of the distribution and value of the conjunctions *яко/ибо* in the most ancient Slavic prayful formulas allows on new to interpret their characteristic compounds in syntactic constructions in which these specified conjunctions are occurring.

Наблюдения над дистрибуцией и значением союзов *яко/ибо* в древнейших славянских молитвенных формулах позволяют по новому интерпретировать их характерные составные в синтаксических конструкциях, в которых встречаются указанные союзы.

---

⁴ „Námietka, ktorú dáva Mária proti zvestovanému Božiemu rozhodnutiu, sa nedá pochopiť z toho, že napriek svojmu manželstvu s Jozefom chce zostať pannou, ale z toho, že ju jej manžel ešte neuviedol do svojho domu.“ In: Synopsa evanjeliových textov. Pripravil Ján Maga a seminaristi. Vydal Kňazský seminár biskupa J. Vojtašáka. Spišská Kapitula. Spišské Podhradie 1993, Poznámky, str. A.

ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОСЛОВИЦ

Л. Н. Ваулина, Россия, Кострома

Богатым источником сведений о культуре народа являются пословицы. В них сосредоточены установки и ценности, принятые в той или иной культуре и разделяемые ее представителями. Прототипом любой пословицы является типичная жизненная ситуация. В пословичном фонде любого языка присутствуют универсальные и культурно-национальные знания и опыт. Например, основные моральные ценности являются общими для народов, чьи культуры на протяжении веков тесно соприкасались. Изучение пословиц позволяет глубже понять специфику и взаимосвязь различных культур, миропонимание народа. Пословицы могут эффективно использоваться для культурной сенсibilизации на занятиях по иностранному языку, практикумах по межкультурной коммуникации, межкультурных тренингах. Типология заданий может быть различной: анализ пословиц родного и иностранного языка (3: 81–93), моделирование ситуации, написание эссе и т. д.

Анализ употребления пословиц в художественном тексте также может использоваться для культурной сенсibilизации обучаемых. В качестве примера рассмотрим немецкий перевод романа английской писательницы Anne Fine «Das Oma-Projekt» («The Granny Project»), в котором пословицы стали основным средством построения межкультурного дискурса.

Под одной крышей проживают представители трех поколений: бабушка – миссис Харрис, родители – Генри Харрис и Наташа Долгорова, и четверо их детей – Иван, Софи, Таня и Николас. Читатель входит в дом вместе с семейным доктором, который приглашен для постановки диагноза бабушке.

Роман начинается с предложения: «Доктору было нелегко с семьей Харрисов.» Доктор часто бывал в этой семье. Он видел детей маленькими, еще лежащими в кроватках, то с ветрянкой, то с простудой. В этот день

он впервые видит всю семью в сборе. Все здоровы. Доктор наблюдает со стороны за поведением членов семьи. Дети ели как «голодные волки». Комната наполнена неприятными звуками: дети с шумом проглатывали еду, Messer kreischten (ножи издавали резкие звуки), Gabeln knirschten (скрежетали), die Teller klapperten gegen die Tischplatte (тарелки стучали о крышку стола). Доктор замечает, что семья ест из тарелок второго сорта, купленных по сниженным ценам.

Красивая Наташа Донгарова стоит в это время, прислонившись к кухонному шкафу, с презрительно дистанцированным выражением лица. Вздыхая, доктор думает, что нельзя поверить в то, что эта женщина – мать. Как будто эта «экзотически холодная женщина» живет по соседству и внезапно вынуждена принимать участие в судьбе чужих детей. Доктор периодически вздрагивает от слов, возгласов и поведения Наташи.

Семейный конфликт разыгрывается вокруг ситуации с бабушкой. 87-летнюю женщину Наташа и Генри собираются отправить в дом престарелых. Наташа устала от поведения свекрови. Ей кажется, что свекровь все понимает и все может есть, но просто издевается над ней. Наташа и Генри пригласили доктора, чтобы он поставил диагноз и оформил на миссис Харрис документы в дом престарелых. Дети становятся свидетелями и участниками разговора о бабушке. Доктор сообщает, а, скорее, соглашается с мнением Наташи, что миссис Харрис в данный момент не больна и понимает, что делает. Наташа торжествует: – «Шила в мешке не утаишь». Дети в панике: пословицы Наташи «пользовались дурной славой». Генри иногда казалось, что пословицы были единственным, что его жена взяла с собой на запад – неиссякаемый запас загадочных пословиц. Дети, по всей видимости, не понимают русского языка. Они спрашивают, что означает сказанное. «Генри Харрис пристыжено опустил голову и перевел: «Spitze Naegel kann man nicht in einem weichen Stoffbeutel verstecken.»(1: 11).

Далее Наташа употребляет еще 6 пословиц. Рассмотрим, что вызывает у нее ассоциации со стереотипными ситуациями в родной культуре:

– Жизнь прожить – не поле перейти! (Das Leben zu leben ist nicht so einfach, wie ueber ein Feld zu gehen.) – Дети решают спасти бабушку, оставить ее дома. Иван в это время должен был в качестве домашнего задания по обществоведению подготовить проект. После долгих размышлений дети сходятся во мнении, что можно исследовать положение пожилого человека в обществе на примере конкретно взятой

семьи. А для того, чтобы предотвратить переселение бабушки в дом престарелых, младшие дети должны были больше плакать. Это могло быть объяснено, например, кошмарными снами, в которых они якобы видели бабушку прикованной к кровати или голодной в доме престарелых. Так, плачущий Николас рассказывает Наташе, что он во сне видел плачущую бабушку. Наташа реагирует на его слова вышеуказанной поговоркой (1: 29); – Чай пить – не дрова рубить. (1: 63) (Teetrinken ist etwas anderes als Holzhacken) – Наташа настаивает на немедленной поездке в дом престарелых, чтобы договориться о перевозе свекрови. Генри не готов, он предлагает перенести поездку на следующие выходные.

- Чем дальше в лес, тем больше дров. (Je tiefer du in den Wald gehst, desto mehr Bäume findest du (1: 78–79) Так называется отдельная глава романа. Однажды Генри приносит Софи по просьбе Наташи картонку, на которой что-то красиво написано кириллицей. Интересна реакция дочери: «Что это? Ну не поговорка же снова!» (1: 78) Отец читает дочери «на своем прекрасном русском» написанный текст. Он считает, что это хорошая, с глубоким смыслом и убедительная поговорка. На вопрос дочери, почему именно ей она ее прислала, отец отвечает, что Наташа считает, что ей она может пригодиться. По сюжету книги родители в это время уже чувствовали противодействие со стороны детей по вопросу поселения бабушки в доме престарелых;
- Любовь не картошка, не выбросишь в окошко (1: 99). Отец находит тетрадь Ивана с описанием проекта. Генри в ярости и готов избить или выгнать сына из дома. Наташа отрезвляет его своей очередной поговоркой, которую Генри раньше никогда не слышал. По словам Наташи, у нее не было прежде печального повода для ее употребления. Перевод поговорки отсутствует, так как Генри понимает русский;
- Sie beten so lange um gutes Wetter, bis eine Duerre kommt (1: 135), Иван спрашивал Наташу, что она думает о революционерах. По его мнению, уж если кто-то мог бы ему о них рассказать, так это она. Она же русская. Наташа ответила ему поговоркой. Иван не понял ее: «Я не знаю, что она точно сказала. Что-то безутешное, русское. Папа сказал, это звучало примерно так:» Они молятся о хорошей погоде до тех пор, пока не придет засуха».
- В тихом омуте черти водятся (1: 148) – In stillen Teichen wohnen Teufel. Наташа обнаружила в своей кухонной плите перья. Оказалось, что

дети решили сделать бабушке в подарок на день рождения подушку. Перья собирали, где могли. Таня даже видела мертвого черного дрозда... Руководил же всем Николас, младший сын, от которого Наташа меньше всего ждала противодействия.

Итак, лишь последняя русская пословица переводится немецким эквивалентом. Во всех остальных случаях дается не литературно адаптированный, а максимально точно передающий значения слов вариант. Генри выражает смысл русских пословиц максимально доступно для детей, не владеющих русским языком и культурой. Именно через пословицы дети познают мир, из которого приехала их мама.

Проблема совместного проживания представителей разных поколений осложняется межкультурными проблемами. «Экзотическая» Наташа с ее «неисчерпаемым запасом загадочных пословиц, которые вызывают «панику» у ее детей, строит свою жизнь в чужой культурной среде. Все ее поведение свидетельствует о неумении и нежелании контролировать свои эмоции и свое поведение. Пословицы употребляются ею в кульминационные моменты, скорее всего, как реакция самозащиты. Судя по всему, Наташа сама ощущает свою чуждость окружающему ее миру. Так, когда приходят гости, Наташа подчеркивает свое иностранное происхождение, она вставляет русские слова. Как непонятную и чужую воспринимают ее и другие: дети, доктор, свекровь, и даже муж, который стесняется Наташиного поведения. Объяснением этому может быть тот факт, английской культуре эмоции не показываются явно, так как они поставлены под контроль сознания и сдерживаются им. В русской же культуре принято видимым образом проявлять свои эмоции. Данное противоречие усугубляет ситуацию (2: 179–186) Интересен тот факт, что по мере сближения с детьми, улучшения взаимопонимания в семье количество употребляемых пословиц уменьшается и на последних 50 страницах (1/4 объема книги) нет ни одной пословицы, несмотря на трагические события: болезнь Ивана и миссис Харрис, смерть миссис Харрис. Пословицы в романе можно сравнить с видимыми вершинами модели айсберга, в виде которого принято схематично изображать культуру.

Литература

1. Fine, Anne. Das Oma-Projekt. AG Zuerich: Diogenes, 1993.
2. Мельникова А. А. Язык и национальный характер. Взаимосвязь структуры языка и ментальности. – СПб.: Речь, 2003.
3. Рот Ю., Коптельцева Г. Межкультурная коммуникация: теория и тренинг. Москва: ЮНИТИ, 2006.

Key words:

intercultural interaction, intercultural competence, culture, communication, intercultural education, foreign languages, proverbs, cultural sensibilization, types of exercises, belles-lettres, conflict of generations, intercultural problems, translation, model of an iceberg.

Summary

The proverbs are one of the forms of the verbal creative work. They contain the results of observation, experience, wisdom of the folk. The proverbs help to understand the character of the folk, its interests, manners, traditions, attitude to diverse situations. They can be used in teaching foreign languages, Intercultural Communication etc. The Russian proverbs in the European context are the subject of this article. The analysis of the proverbs in the belle-lettre can be very efficient for intercultural sensibilization of students.

K JAZYKOVÉMU VYJÁDŘENÍ KAUZALITY V RUŠTINĚ A ČEŠTINĚ (Z HLEDISKA SYNTAKTICKÉ SÉMANTIKY)

Ladislav Vobořil, Olomouc

Úvod svého příspěvku k semináři konanému u příležitosti nedožitého jubilea významného českého lingvisty a dlouholetého pracovníka olomoucké rusistiky prof. PhDr. Rudolfa Zimka, DrSc. bych rád věnoval osobní vzpomínce. Nepatřím sice k jeho přímým žákům a posluchačům, na fakultu jsem nastoupil v době, kdy prof. Zimek působil již v Ostravě, měl jsem však možnost několika osobních setkání. Ta byla svědectvím jeho plného zaujetí pro lingvistiku, ale také nezištné snahy předat získané vědění mladším kolegům. S jeho školou, odbornou erudicí a šíří lingvistických zájmů jsem se seznamoval spíše zprostředkovaně, studiem jeho článků a monografií, ale také díky jeho přímým žákům, kteří byli zase mými učiteli.

Téma příspěvku směřuje do oblasti syntaktické sémantiky, již prof. Zimek kromě dílčích statí věnoval samostatnou studii – *Sémantická výstavba věty*, 1980. V ní nejen shrnul a kriticky zhodnotil dosavadní výsledky bádání anglosaské, ruské a české školy v tomto ve své době velmi mladém lingvistickém směru, ale také nastínil svou vlastní koncepci. Rád bych stručně připomenul základní teze jeho pojetí sémantiky v syntaxi, a poté se podrobněji soustředil na problematiku kauzálních vztahů v ruštině ve srovnání s češtinou částečně s využitím aparátu syntaktické sémantiky.

Zimkův model *sémantické výstavby věty* vychází z *pozice mluvčího*, od obsahu vědomí k promluvě. Jazyk zachycuje skutečnost pouze zjednodušeně (stylizovaně), mluvčí si vybírá jen určitou část objektivní reality, stanoví její elementy a snaží se vyjádřit vztahy mezi nimi. Autor pracuje s pojmy „*hloubkové struktury*“ (pojmané sémanticky) a „*povrchové struktury*“, která je jednou z jejich možných realizací jazykovými prostředky lexikálně morfologicko-syntaktickými materializovanými v konečné fázi foneticky nebo graficky. Poměr mezi hloubkovou a povrchovou strukturou je *asymetrický*, obsahový a výrazový plán nejsou izomorfní, což je zdrojem syntaktické synonymie a homonymie.

Východiskem popisu a interpretace jazyka Zimkova generativního modelu je tzv. *sémantická báze*, soubor typů modelů myšlenkových obsahů a základních komunikativních významů. K těmto modelům dospívá empiricky, z již generovaných výpovědí, extrakcí jejich obsahu a jeho klasifikací. Sémantická báze má univerzální charakter a obsahuje obecně sémantické myšlenkově jazykové kategorie. Ty jsou v každém konkrétním jazyce modifikovány specifickými významy slovní zásoby, morfologickými významy a syntaktickými funkcemi komponentů příslušných větných typů. Myšlenkový obsah a informativní záměr považuje za primární, jazykový význam a jemu odpovídající formu za sekundární.

Abstrakcí a zobecněním dochází Zimek k 20 primárním typům myšlenkově jazykových obsahů¹ představujících logicko-sémantický koncept věty, sémantickou bázi výpovědi; tato část autorova pojetí generativní sémantiky je nejpracovanější. Tím však proces generování věty nekončí. Dochází k navrstvování dalších (fakultativních) sémantických složek (kauzativnost, modalita nutnosti, možnostní, volní, subjektivní hodnocení, modalita jistoty a zápor). V další fázi se realizují aktualizační složky – temporální a lokální vztáženost obsahu věty k okamžiku a místu promluvy, záměrová intenční modalita (ztvárnění obsahu jako oznámení, či otázky, rozkazu nebo přání), aktuální členění.

Proces mezi sémantickým východiskem a konečnou jazykovou realizací nepovažuje Zimek za transformační, ale spíše za konstrukční, kreační či realizační. Výsledkem realizačního procesu mohou být výpovědi s trochu odlišným smyslem, akcentuje se, ubírá či dodává ta či ona složka, rozdíly mohou být i stylistické, invariantní obsah však zůstává totožný. Tyto synonymní struktury rovněž nepovažuje za vzájemné transformace, ale za paralelní výpovědi.

Z hloubkových sémanticko-syntaktických struktur, stále ještě obecných, se generativním mechanismem promítají obsahové valence do formální valence slov, lexémů a gramatických tvarů, začíná lexikálně gramatická realizace obsahu věty. Jejím základem je konfigurace tvořená predikátem (dělení podle F. Daneše na stavové, procesové a mutační) a argumenty (aktanty, participanty).

---

¹ Existence předmětu (věci, osoby nebo jevu); výskyt nebo přítomnost objektu na určitém místě; lokalizace, pozice objektu; konání procesu (děje nebo akce); disponování nějakým předmětem; vztah částí k celku a opačně; popis objektu (předmětu, osoby, substančně pojatého děje); charakteristika osoby nebo předmětu, jevu; změna kvality nebo stavu; totožnost předmětu, osoby nebo procesu; stav přírody, prostředí a člověka; situační okolnosti, stavy-procesy, jimiž procházejí osoby nebo věci; činnost člověka nebo fungování věci; pohyb osoby nebo vozidla; činnost osob a věcí zaměřená na objekty; manipulace osoby s věcí; mentální procesy osob a jejich objekty; změna posesora objektu; sociální kontakt. [Zimek, 1980: 139–146]

Predikát určuje počet, role a vzájemné vztahy participantů, jichž je v Zimkově monografii uvedeno 20. Kromě argumentů patří k sémantickým komponentům věty ještě cirkumstanty, nevyplývající z valence predikátu.

Závěrem stručně rekapitulace základních tezí Zimkova pojetí syntaktické sémantiky chceme spolu s autorem zdůraznit důležitost postupu od myšlenkových obsahů k jazykové formě pro konfrontační studium jazyků, metodicko-didaktickou a překladatelskou praxi. I pro nás bude v následující části příspěvku tento postup určující. Všímáme si lexikálně gramatických prostředků vyjádření kauzátora, resp. příčinné okolnosti v ruštině ve srovnání s češtinou.

Kauzalita jako univerzální pojmová kategorie lidského myšlení odráží příčinně důsledkové vztahy mezi předměty objektivní reality a jako taková je vyjadřována jazykovými prostředky. Při studiu kauzality vychází lingvisté zpravidla z filozofického pojetí kauzality, které nerozlišuje kauzalitu a příčinnost, a chápe ji jako „*устойчивую генетическую связь двух явлений, из которых одно, причина, порождает или изменяет другое, следствие*“ [Amatov 2003: 30]. Kauzální vztah v sobě tedy spojuje dvě situace, výchozí a koncovou. Za kauzální lze označit takový jazykový strukturně sémantický útvar, jehož základem jsou dvě propozice – příčinná a důsledková. Ne vždy však musí být obě složky daného vztahu vyjádřeny explicitně ve struktuře povrchové.

Propozice jako sémantický model určité situace (stavu věci) tvoří objektivní složku obsahu věty. Klíčové místo v ní zaujímá predikát vyjadřující vlastnosti nebo vztahy mezi objekty, jejich množství a role; ty se označují jako argumenty (aktanty). V povrchové struktuře jim odpovídají větné členy vyjádřené různými formálními prostředky. Tatáž propozice může být vyjádřena predikativně (větními různých strukturních modelů) nebo nepredikativně (obraty s přechodníky, přídavnými jmény slovesnými, substantivními nebo adjektivními elementy, které samostatně větu tvořit nemohou). V případě, že se jedná o propozici nesamostatnou, začleňuje se do sémantické struktury druhé propozice, zaujímá pozici jednoho z argumentů. Na syntaktické úrovni pak vznikají různé konstrukce s polovětnými útvary, které kromě jedné plné predikace obsahují druhou, potenciální.

Z širokého spektra kauzálních vztahů vybíráme takový model, který bychom mohli popsat jako „přírodní živel způsobující škodu/smrt člověka“. Jeho syntaktickou reprezentací je např. jednoduchá dvoučlenná věta: *Удар молнии убил человека.* – Úder blesku zabil člověka. Vzhledem k rozsahu příspěvku se omezíme jen na vyjádření příčinné propozice v syntaktické struktuře ruské a české výpovědi (strukturně věta jednoduchá až nadvětný útvar), jen v mini-

mální míře zohledníme další aspekty větné sémantiky (subjektivní, modální i komunikativní, časová a místní lokalizace, aktuální členění), jakož i odstíny stylistické. V opačném případě bychom bezesporu dospěli k mnohem vyššímu počtu realizací daného sémantického základu.

1. *Ударом молнии убило человека.*
Úder blesku zabil člověka. Úderem blesku byl zabit člověk.
2. a) *Удар молнии убил/был причиной смерти/привел к смерти/человека.*
b) *Ударом молнии был убит человек.*
Úder blesku zabil člověka. Úderem blesku byl zabit člověk.
3. *Из-за/от/вследствие/по причине удара молнии был убит/погиб/скончался человек.*
Úderem blesku byl zabit/zemřel člověk. Úder blesku zabil člověka.
4. *Ударившая молния убила человека. Молния, ударившая в дерево, убила человека. Ударившая в дерево молния убила человека.*
Úder blesku zabil člověka. Blesk, který udeřil do stromu, zabil člověka.
5. *Ударив в дерево, молния убила человека.*
Blesk udeřil do stromu a zabil člověka. Blesk, který udeřil do stromu, zabil člověka.
6. *Так как молния ударила в дерево, убила человека // был убит/погиб человек.*
Protože blesk udeřil do stromu, zabil člověka/byl zabit člověk.
7. *Молния ударила в дерево, по причине/вследствие чего погиб/был убит человек.*
Blesk udeřil do stromu, в důsledku čehož zemřel jeden člověk.
8. *Молния ударила в дерево, (и) был убит/погиб человек.*
Blesk udeřil do stromu, zemřel jeden člověk.
9. a) *Молния ударила в дерево. Был убит/погиб человек. Blesk udeřil do stromu. Zahynul člověk.*
b) *Молния ударила в дерево. (От/из-за/Влествие этого) был убит/погиб человек. Blesk udeřil do stromu. В důsledku toho zahynul человек.*
10. *В пятницу была гроза, гром, град и молния словно ад. Молния ударила в высокое дерево, расколов его на поленья. Человек, собиравший в лесу грибы, торопился скрыться от дождя. Общеизвестно, что в грозу прятаться под деревьями, камнями, высокими столбами опасно. Не следуя*

советам, как в такой ситуации правильно поступать, и спрятавшись у подножья столетнего дуба, он был убит на месте.

V pátek byla bouřka, hrom burácel, blesky litaly, padaly kroupy. Hotové dopuštění. Do vysokého stromu uhodil blesk a rozštípal ho na kusy. Člověk, který sbíral tou dobou v lese houby, spěchal se před deštěm schovat. Každý ví, že schovávat se za bouřky po strom nebo kameny či vysokými stožáry je nebezpečné. Aniž by se držel této rady, jak se v takové situaci správně chovat, schoval se v kořenech stoletého dubu a byl na místě zabit.

Za výchozí strukturní realizaci daného sémantického obsahu volíme již uvedenou dvoučlennou větu *Удар молнии убил человека* (př. č. 2a), a to především proto, že v obou srovnávaných jazycích si dané konstrukce plně odpovídají sémanticky, lexikálně, morfologicky i syntakticky, včetně aspektů stylistických. Jedná se o útvar monopredikativní, jehož základem jsou však dvě propozice. Sémantická a syntaktická struktura zde vykazují znaky asymetrie. Důsledek je realizován predikativně kauzativním predikátem, vyjadřujícím působení na objekt a jeho konečný stav. V sémantické struktuře implikuje predikát dva argumenty – kauzátora (zpravidla neživý subjekt) a paciens (objekt zasažený dějem). V syntaktické struktuře odpovídá predikátu slovesný přísudek vyjádřený osobním tvarem slovesa *убить*/zabit. Paciens je vyjádřen přímým předmětem, akuzativem substantiva *человек*/člověk. Pozici kauzátora obsazuje druhá propozice, vyjadřující příčinnou okolnost děje hlavního. Tato propozice je vyjádřena nominativně, deverbativním substantivem *удар*/úder určeným neshodným přívlastkem vyjádřeným genitivem substantiva *молния*/blesk. Sémanticko-strukturní shodu mezi češtinou a ruštinou vyazuje i příklad č. 2b, kdy se jedná o pasivní realizaci (v některých pojetích transformaci), změnu diateze předchozí struktury. Slovesný přísudek má trpný tvar slovesa, pozici subjektovou obsazuje objekt zasažený dějem (paciens), výraz vyjadřující příčinu obsazuje syntaktickou pozici subjektového určení.

V příkladě č. 1 se ruština a čeština odlišují zásadně. V ruštině je příčina vyjádřena jednočlennou větou s neosobním tvarem slovesa *убить*, paciens substantivem v akuzativu ve funkci přímého předmětu, příčina je stejně jako v př. č. 2b vyjádřena výrazem se syntaktickou platností subjektového určení. Čeština nemá přímý strukturní ekvivalent pro vyjádření daného významu, a proto je třeba při překladu užít věty dvojčlenné. V ruštině je pro vyjádření dějů, které proběhly v důsledku určitého živlu (např.: *Крышу сорвало ветром*.

Лодку унесло течением. Дорогу занесло снегом), tento strukturní model velmi hojně užíván.

Příklady č. 3–5 lze považovat za kondenzáty predikativního vyjádření příčinné propozice v př. č. 6. Jedná se o předložkové pády slovesného substantiva (př. č. 3) v syntaktické funkci příslovečného určení příčiny v rámci dvojčlenné věty jednoduché, dále věty s polovětnými vazbami s přídavným jménem slovesným ve funkci shodného přívlastku (volně připojeného nebo s obmykáním – př. č. 4) nebo s přechodníky (př. č. 5) v syntaktické funkci volně připojeného příslovečného určení příčiny. Všechny konstrukce jsou k základní struktuře připojeny determinativně, přičemž se jedná o determinaci relační (př. č. 3, 5) a atributivní (př. č. 4). V rámci předložkových pádů jako formální prostředek připojení slouží kromě determinace lexikální výrazy – předložky² (primární i sekundární).

V ruštině patří konstrukce s přechodníky, přídavnými jmény slovesnými (příčestím) a slovesnými substantivy k poměrně častým (především v oblasti písemného vyjadřování). Čeština dává přednost vazbám s plnou predikací (v rámci souvětňných struktur). Přechodník je pro ni stylisticky příznakový (zastaralý, a tudíž užívaný omezeně), používání přídavných jmen slovesných je vhodné pro styl odborný či administrativní. O tom svědčí i uvedené možnosti překladu. Předložkovému pádu v ruštině odpovídá v češtině nejlépe prostý instrumentál (př. č. 3), polovětné vazbě s příčestím pak nejlépe vedlejší věta vztahná se slovesem ve finitním tvaru (př. č. 4) a přechodníkové konstrukci hlavní či vedlejší věta (př. č. 5), rovněž s finitním tvarem slovesným.

Oba srovnávané jazyky vykazují shodu při vyjadřování příčinných okolností v případech, kdy je příčinná propozice vyjadřována větně, a to v rámci souvětí či samostatných větných struktur tvořících útvary promluvové (textové) (př. č. 6–10). Z uvedených příkladů též vyplývá, a platí to už od př. č. 4, že v případě větného, ale i polovětného vyjádření příčiny je nezbytná explikace příčinné okolnosti. Zatímco v př. 1–3 jsme vystačili s nominativním vyjádřením celé okolnosti *удар молнии*/úder blesku, dokonce jako dostačující by mohl být uveden jen samotný kauzátor *молния*/blesk, pak v od př. č. 4 je nutno

² Primární předložky mají v ruštině tendenci pojit se jen s výrazy určité sémantiky (*по уважительной причине, от жары, из-за пустяков, за поздним временем* / *pro* krádež, z lásky, *za* nerozvážnost, *od* práce, *skrz* nemoc). Sekundární předložky mají nádech knižnosti, částečně si uchovávají význam komponentů, které je tvoří, jsou významově specifičtější (*благодаря, вследствие, в силу, ввиду, за счет, по случаю, в результате, по причине* / *díky, zásluhou, následkem, vlivem, vinou, z důvodu, vzhledem k, в* důsledku, kvůli).

nominativní výraz *удар молнии*/úder blesku doplnit ještě o výraz *в дерево*/do stromu v platnosti neshodného přívlastku (vztah determinace relační vyjádřené přimykáním).

Souvěti s vedlejší větou příslovečnou příčinnou (př. č. 6) patří v obou jazycích k velmi častým způsobům vyjádření příčinných okolností; oba jazyky se liší jen repertoárem používaných příčinných spojek³, determinačně připojujících vedlejší větu. Lze konstatovat, že téměř všechny příčinně důsledkové vztahy lze vyjádřit právě takto.

Př. č. 7 lze označit v obou jazycích jako souvěti souřadné s nepravou vedlejší větou vztaznou připojenou vtažným zájmenem *чего*/čehož ve spojení se sekundární předložkou *по причине*/v důsledku. V ruské gramatické tradici je tento typ někdy řazen k souvětím podřadným.

Příčinně důsledkový vztah může být formálně vyjádřen i koordinačně (př. č. 8), a to buď bezspojecně (juxtapozicí) nebo pomocí spojky *и* (v ruštině). Vlastní vztah pak vyplývá spíše z lexikálně sémantické náplně jednotlivých větných komponentů obou vět a smyslů obou částí koordinačního spojení.

V př. č. 9 jsou příčina a důsledek vyjádřeny v samostatných jednoduchých větách, které dohromady tvoří výpověď (nadfrázovou jednotku, text). Jejich souvislost buď nemusí být formálně vyjádřena vůbec (př. č. 9a), vyvozuje se díky implikaci a presupozici, nebo je druhá věta připojována pomocí anaforického konektoru (v tradičním pojetí ukazovacího zájmena) *этот*/ten ve spojení se sekundární předložkou příčinnou *вследствие, по причине*/následkem, v důsledku.

Poslední př. č. 10 je příkladem volného jazykového vyjádření kauzálního vztahu. Příčina, a tedy i důsledek jsou vyjádřeny distančně, na různých místech textu, v rámci strukturních jednotek různé složitosti. V našem případě se jedná o útvary s polovětnými konstrukcemi, mohlo by se jednat i o dvě věty jednoduché či vedlejší nebo hlavní větu v rámci souvětí. Vzájemný kauzální vztah zde není naznačen žádnými formálními prostředky, je pouze dovozován na základě implikace a presupozice, tj. na základě předchozí zkušenosti recipienta.

³ Mezi nejčastějšími spojkami a spojovacími výrazy se uvádějí: *так как* část. kniž.; *потому что* styl. neutr.; složené spojkové výrazy stylisticky příznakové typické pro odb. a admin. styl: *оттого что, ввиду того что, вследствие того что, в силу того что, в результате того что, благодаря тому что, в связи с тем что, тем более что, поскольку; ибо* kniž. zast. // *protože* styl. neutr.; *поневадь* část. knižní; *jelikož* kniž.; *ježto, anžto* arch.; *skrztože* subst.; spojky tvořené ze sekundárních předložek: *kvůli tomu, že; vinou toho, že; vlivem toho, že; díky tomu, že; zásluhou toho, že; v důsledku toho, že; následkem toho, že; vzhledem k tomu, že.*

Závěrem můžeme říci, že jak v ruštině, tak v češtině se kauzální vztahy vyjadřují v rámci syntaktických útvarů různého stupně složitosti, počínaje jednoduchou větou jednočlennou, textem konče. Příčinný komponent, o jehož formální ztvárnění nám šlo především, se vyjadřuje buď predikativně (větňě), nebo nepredikativně vazbami s přechodníky, přídavnými jmény slovesnými či různými nominalizovanými útvary obsazujícími syntaktické pozice v rámci celé konstrukce a připojené různými lexikálními a syntaktickými prostředky. K hlavním způsobům vyjádření příčiny jak v ruštině, tak v češtině patří dle našeho soudu vedlejší věty příčinné připojené bohatou škálou příčinných spojek, dále předložkové pády s primárními a sekundárními předložkami v platnosti příslovečného určení. Při vyjádření příčiny v češtině se s přechodníky neseťkáme téměř vůbec, přídavná jména slovesná a nominalizované konstrukce se vyskytují omezeně, předložkovému pádu pak v češtině nejlépe odpovídá bezpředložkový instrumentál, kterého se však pro vyjádření příčiny v ruštině neuzívá.

Použitá literatura

- Аматов, А. М.: Причинно-следственные связи на разных уровнях. МПГУ, М. 2003.
- Леденев, Ю. Ю.: Структурно-семантические особенности каузативных детерминативных конструкций в современном русском литературном языке. Автореф. на соискание уч. степ. к. ф. н. [Ставропольский гос. у-т]. Ставрополь, 1996.
- Bauer, J., Mrázek, R., Žaža, S.: Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II. Skladba. SPN, Praha 1960.
- Белошапкина, В. А. (ред.): Современный русский язык. Изд. 3-е, исправленное и дополненное. М. 2003.
- Grepl, M. a kol.: Příruční mluvnice češtiny. Nakladatelství LN, Praha 2000.
- Кобозева, И. М.: Лингвистическая семантика. Изд. второе. УРСС, М. 2004.
- Kubík, M. (red.): Русский синтаксис в сопоставлении с чешским. SPN, Praha 1982.
- Нгуен, Т. В.: Причинные конструкции и их синонимичность в современном русском литературном языке. Автореферат диссертации на соискание уч. степ. к. ф. н. [ГИРЯП]. М., 1982.
- Zimek, R.: Sémantická výstavba věty. AUPO. Facultas philosophica – philologica 44. SPN, Praha 1980.

Key words:

Causality. Cause and Consequence. Semantic and Syntactic Structure. Proposition. Predicate and Arguments. Means of Expressing Cause in Russian and Czech. Prepositions. Conjunctions. Participles. Transgressives.

Summary

The paper deals with formal expression of cause-consequence relations in Russian compared to Czech with use of semantic syntax terminology. Semantic structure of a sentence/utterance expressing cause-consequence relations is based on two propositions (reflecting two situations). In surface structure the two propositions can be realized by means of either full sentences (clauses), or condensed structures with participles, transgressives, preposition phrases. Semantic (deep) and syntactic (surface) structures are asymmetric. Russian and Czech have some means of expressing cause in common (causative clauses, preposition phrases). Condensed structures with participles, transgressives and prepositional phrases are more typical for Russian.

NĚKOLIK POZNÁMEK K VÝPOVĚDÍM SE SLOVESEM *БЫТЬ* / *BYT* V RUŠTINĚ A V ČEŠTINĚ

Stanislav Žaža, Česká republika, Brno

První monografií našeho kolegy prof. Rudolfa Zimka byla kniha *Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou* z roku 1963, týkající se především jednoho z významů slovesa *быть/бýt*. Výpovědím se slovesy *бýt* a *мít* pak věnoval i jeden ze svých posledních příspěvků k této otázce, ne-li vůbec poslední (viz sb. *Příspěvky k aktuálním otázkám jazykovědné rusistiky*, 1999). Za ten příspěvek mu vděčím nejen pro jeho pozoruhodný obsah, ale zvláště i osobně, protože jej pronesl na pracovním zasedání v Brně v roce 1999 u příležitosti mých sedmdesátin. Rád bych mu tímto svým vystoupením dodatečně poděkoval, a to nejen za uvedenou stať, ale za vše, co za léta naší spolupráce udělal pro brněnskou rusistiku i pro mne osobně.

Hodláme si všimnout dvou druhů vět se slovesem *быть*, které jsou dosti zajímavé z hlediska konfrontačního.

1. V prvním případě jde o lexikálně omezenou skupinu existenciálních konstrukcí s predikativním *нет*, obsahujících genitiv deverbativního substantiva, např. *Входа нет*. Tyto věty vyjadřují modální význam nemožnosti nebo nevhodnosti děje, často přímo zákazu, a vyskytují se proto hlavně v různých výzvěch, vyhláškách, upozorněních apod.; bývají tedy primárně v podobě přítomných. V češtině nemají přímé ekvivalenty a je třeba je různě opisovat, např. *Посадки нет*. *Nenastupovat / Zde se nenastupuje*. – *Хода нет*. *Cesta uzavřena. / Zakázaná cesta*. – *Выхода нет*. *Východ zakázán*. (Dříve: *Žádný východ podle něm. Kein Ausgang*). – *Красный свет – перехода нет*. „*Na přechodu červená, stůj!*“ *pro chodce znamená*“.

V některých případech je preskriptivní, imperativní význam takové konstrukce oslaben a přechází do informace, ze které však zase nejčastěji vyplývá nějaký nepříznivý důsledek. Např. *От прессы тайн нет*. *Před tiskem se nic neutají* (= nedá utajit). – *С 14 до 16 ч. нет передачи*. *Od 14 do 16 h. se nevysílá*. – *На следующей неделе демонстрации нет*. *Příští týden se nepromítá*. –

Завтра приёма нет. *Zítرا se (pro strany) neúřaduje.* – Сегодня стирки нет. *Dnes nepereme.*

Některé věty tohoto typu obsahují dativ nebo jiný pád subjektu/objektu: Из кожи лезут вон [лебедь, рак да щука], а возу всё нет ходу. *Mohou se přetrhnout, ale vůz se ani nehne.* (Krylov) – Ей сна нет от французских книг... *Jí nedají spát francouzské knihy,*... (Gribojedov) – *Врачам // у врачей // для врачей* нет другого выхода. *Lékaři nemají jiné východisko.* Příznivý výsledek vyplývá např. z výpovědi: Пересадки у меня нет. *Přesedat nemusím.* – Запасам нет счёту. *Zásob je habaděj.* – Невестам нет перевода. *O nevěsty není nouze* (= nedají se spočítat). Tento kladný význam je dán ovšem lexikálním obsahem výpovědi, samy věty jsou formou zase negativní.

Charakteristické je pro všechny tyto konstrukce to, že modální význam v nich není vyjádřen zvláštním modifikátorem, ale vyplývá přímo ze spojení tvaru *нет* a deverbativního substantiva. Připomeňme závěrem, že v ruštině mohou modální význam bez modifikátoru podobně vyjadřovat i konstrukce s některými slovesy plnovýznamovými, např. Дверь не открывается. *Dveře se nedají otevřít.* – Эта посуда не бьётся. *Toto nádobí je nerozbitné.* – Я его не узнавал. *Nemohl jsem ho poznat.*

2. V následujícím případě jde o věty se sponově jmenným predikátem, obsahující dativ osoby a ve jmenné části predikátu pak substantivní výraz s předložkou *до/до* + Gen, který je funkčním predikativem, např. Ирине не до смеха. – *Ireně není до смíchu* (sr. věty se skutečným predikativem: Ирине грустно – *Ireně je smutno*). Tyto konstrukce, ležící na hranici frazeologických jednotek, vyjadřují nedostatek aktuální psychické dispozice, předpokladu k něčemu nebo zájmu o něco. Zdánlivě jde typ v ruštině i češtině totožný, ale pronikavější pohled odhaluje dosti podstatné mezijazykové rozdíly. V každém z obou jazyků je totiž realizace těchto vět omezena faktory vzájemně odlišnými.

V ruštině omezení zasahuje do oblasti sémantiky v jistém hodnotovém smyslu: Nedostatek vztahu, zájmu subjektu se může totiž vyjádřit jen tehdy, jde-li o nějaký jev, případně o konkrétní předmět či osobu, který je chápán jako hodnotný, má cenu, stál by za zájem, např. Ирине было не до смеха, не до шуток, не до развлечений, ale také не до книжек, не до стихов, не до премии, не до подруг, не до Павла apod. Neužívá se však spojení se jmény označující jev či předmět nehodnotný, nehodný zájmu, pozornosti apod., např. *Ирине не до плача, *не до слёз, *не до грусти apod.

Druhé omezení tkví v tom, že tyto konstrukce mají v ruštině jen negativní význam (který je formálně vyjádřen částečnou negací), tedy *Вера было не до смеха, не до гитары; мальчишкам было не до грамматики, не до палатки* ap. Nemáme tedy variantu s kladným významem **Вера до смеха, *до гитары, *Павлу было до Евы* apod.

Čeština naproti tomu nezná omezení týkající se opozice klad/zápor: máme spojení *bylo mi do smíchu* i *nebylo mi do smíchu, Janě bylo/nebylo do tance, sestře je/není do zpěvu*. V zásadě pak neplatí ani omezení na jevy hodnotné, hodné zájmu. Útvary s nepříznivými, „nehodnotnými“ jevy jsou sice méně časté, ale existují: *Alence bylo / nebylo do pláče, do breku; klukům bylo / nebylo v tu chvíli do hádky, do rvačky* ap. Negace je v češtině proti ruštině vyjádřena jako totální: *nebylo mi do smíchu* × *мне было не до смеха*.

Druhý podstatný rozdíl však tkví v tom, že v češtině mohou být obsahem této konstrukce jen jména deverbativního, propozičního rázu: *Petrovi bylo / nebylo do smíchu, do zpěvu, do tance, do řeči, do pláče, do breku, do skotačení*, ale nikoli substantiva označující konkrétní předměty či osoby. Nelze tedy říci **Petrovi bylo / nebylo do knížek, *do děvčat, *do Věry, *do příkladů, *chlapcům bylo/nebylo do motorky, *do stanu* ap.

Logicky pak vzniká ovšem otázka, jaké tedy máme k dispozici ekvivalenty těch variant, které v druhém jazyce neexistují. Tak za ruské věty typu *мне не до + konkrétní jev* v češtině nutno užít konstrukcí s osobním subjektem: *ne-mám chuť do..., náladu na..., zájem o, ...kdy na..., také nebaví mě...* Нам в этот момент не до грамматики было. *Ale my jsme v tu chvíli neměli mysl na grammatiku.* (Privalov). – Мне не до этого, отстань! *Ted' mě to nezajímá /Ted' na to nemám čas, dej pokoj!* – Не до братьев ей было. *Neměla kdy na bratry.* (Bunin). – Но девочкам теперь было не до кукол. *Ale holky ted' neměly náladu na panenky.* (Z časop.) V ruštině je dokonce možná i konstrukce, ve které označení psychické dispozice zasahuje kromě subjektu ještě jinou osobu: *Но мне было не до шуток водителя. Ale já jsem neměl náladu na řidičovy žerty.* (Privalov) – *Венгерскому королю в ту пору совсем было не до подвигов своих честолюбивых вахмистров. Uherský král měl tehdy málo smyslu pro hrdinské činy svých ctížádostivých strážmistrů.* (Ilek/Olbracht 1954, 287).

Odlíšné jsou pak i ruské protějšky českých kladných konstrukcí: *Bylo mi do smíchu.* Мне хотелось смеяться. / Я чуть было не рассмеялся. – *Věře bylo do tance.* Вера готова была плясать / прыгать от радости. – *Sestře je do zpěvu.* Сестре хочется петь / поётся. – *Nině bylo do pláče, do breku.* Нина готова была заплакать / расплакаться.

V ruských větách popisovaného typu se často projevuje typická úspora slovního výrazu: nevyjadřuje se dativ subjektu: Теперь не до шуток. *Teď přestávají žerty / je konec legrace.* Vznikají pak někdy i věty formálně kladné (řečnické otázky), ale smyslem ovšem záporné.: – [Při rychlé opravě silnice] До канав ли тут? *Copak je tu / teď čas na příkopy?* (Nikolajeva) – [Vážka k mravencovi:] До того ль, голубчик, было? Což jsem na to [na shánění zásob v létě] měla, miláčku, náladu? (Krylov)

Ruština má ještě jednu podobnou konstrukci, a to s předložkou по, vyjadřující nedostatek psychické (psychofyzické) dispozice: Мне не по себе. *Necítím se dobře / Nejsem ve své kůži.* Čeština zná i věty s předložkami *k* a *na*: *Bylo mi až k slzám. Я был тронут до слез. – Je mi na omdlení. Мне дурно / Я теряю сознание. – Je tu na падnutí* Здесь можно в обморок упасть арод. O podobných výrazech psal Mrázek (1956, 1990).

Závěrem shrňme některé poznatky o uvedených konstrukcích z hlediska porovnání obou jazyků. V prvním případě (Посадки нет) jde o typ, který zpravidla nemá přímý protějšek v češtině, a je nutno tedy jako jeho ekvivalent volit jiné vyjádření. V druhém případě (Ирине не до смеха. – *Ireně není do smíchu*) jde o konstrukce v obou jazycích zdánlivě shodné, ale ukazují se, že jejich totožnost je zde omezena aspekty sémantickými. Oba typy proto mohou podle našeho názoru posloužit jako ukázka vzájemného vztahu formálně syntaktického a sémantického hlediska, který je třeba při porovnávacím popisu respektovat. Důležitost sepětí obou hledisek právem zdůrazil Rudolf Zimek ve své druhé publikaci – *Sémantická výstavba věty*, Praha 1980.

Literatura

- Ilek, B.: *O některých zvláštních rysech ruského záporu ve srovnání s českým.* Sborník VŠP v Olomouci – Jazyk a literatura, 1954, s. 27–44.
- Ilek, B.: *Volba a postavení subjektu v ruštině a v češtině.* In: Studie a práce linguistické. Praha 1954, s. 275–295.
- Коростенски, Й.: *Глаголы с ограниченной объектной сочетаемостью (чешско-русский план).* Opera Slavica 7 (1997), č 4, s. 32–40.
- Кřížková, H.: *Ke vztahu tzv. záporu větného a členského v slovanských jazycích.* Čs. přednášky pro VI. MSS v Praze. Praha 1968, s. 71–75.

- Mrázek, R.: *K jednočlenným větám slovesným*. In: Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české I, Praha 1956, s. 7–79.
- Мразек, Р.: *Сравнительный синтаксис славянских литературных языков*. Brno 1990, с. 113–114.
- Vychodilová, Z.: *K pojetí elipsy a příbuzných jevů v ruštině a v češtině*. Opera Slavica V, 1995, č. 2, s. 38–43.
- Zimek, R.: *Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou*. Praha 1963
- Зимек, Р.: *Функционально-структурное описание присвязочных элементов (в русском языке)*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Philologica 35, Olomouc 1974, с. 109.
- Zimek, R.: *Sémantická výstavba věty*. Praha 1980.
- Zimek, R.: *Několik poznámek k výpovědím s být a mít*. In: Příspěvky k aktuálním otázkám jazykovědné rusistiky. Brno 1999, s. 19–27.
- Золотова, Г. А. – Онипенко, Н. К. – Сидорова, М. Ю. *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва, 2004, с. 150–162.
- Žaža, S. *K jednomu typu českých a ruských vět s funkčním predikativem (Ireně není do smíchu – Ирине не до смеха)*. Sborník prací FFBU A 50, 2002, 89–92.

Key words:

Zimek, anniversary, existential word, public notice, prohibition, copula, interest, psychic disposition, syntactic and semantic analysis

Summary

Some notices about utterances with the word *быть/бýt* in Russian and Czech

The author describes two types of Russian negative constructions containing various forms of the word *быть/бýt*: one of them, with existential word (*хода нет, посадки нет* etc.), pronouncing various public notices, prohibitions etc., the other one, with copula, (*Ирине не до смеха – Ireně není do smíchu* etc.), expressing the absence of psychic disposition of a person to something, interest in something etc. The first type has no verbal equivalent in Czech, while the other one seems to be identical in both languages. Nevertheless, the exact analysis of the last type shows quite important semantic differences between Czech and Russian. Both types demonstrate the importance of common syntactic and semantic approach to the analysis of them.

**Нěkolik poznámek k výповěдím
se slovesem *быть* / *быть* v ruštině a v češtině**

Stanislav Žaža (Brno)

Olomouc 20. 10. 2005

1. Typ *Входа нет*.

Посадки нет. Nenastupovat / Zde se nenastupuje. – *Хода нет*. Cesta uzavřena. / *Закáзанá cesta*. – *Входа нет*. Vstup zakázán. – *Красный свет – перехода нет*. „Na přechodu červená ,stůj!“ pro chodce znamená“.

От прессы тайн нет. Před tiskem se nic neутají [= nedá utajit]. – *С 14 до 16 ч. нет передачи*. Od 14 do 16 h. se nevysílá. – *На следующей неделе демонстрации нет*. Příští týden se nepromítá – *Завтра приёма нет*. Zítра se (pro stranu) neřáduje. – *Сегодня стирки нет*. Dnes pererete.

Из кожи лезут вон [лебедь, рак да щука], *а возу всё нет ходу*. (Крылов) Mohou se přetrhnout, ale vůz se ani nehne. – *Ей сна нет от французских книг...* (Грибоедов) *Јí nedají spát francouzské knihy...* – *Врачам / у врачей / для врачей нет другого выхода*. Lékaři nemají jiné východisko. – *Пересадки у меня нет*. Přesadat nemusím. – *Запасам нет счёту*. Zásob je habaděj. – *Невестам нет перевода*. О nevěsty není pouze [= nedají se spočítat].

Дверь не открывается. Dveře se nedají otevřít. – *Эта посуда не бьётся*. Toto nádobí je nerozbitné. – *Я его не узнавал*. Nemohl jsem ho poznat.

2. Тип *Ирине не до смеха*. *Иренě není do smíchu*.

R: *Ирине было не до смеха, не до шуток, не до развлечений, але také не до книжек, не до стихов, не до премии, не до подруг, не до Павла...*

*Ирине не до плача, *не до слёз, *не до грусти...

*Верe до смеха, *до гитары, *Павлу было до Веры...

Č: *было ми до смíchu i небыло ми до смíchu, Јанě было/небыло до танце, sestře je/не́и до zpěvu... Alence было / небыло до pláče, до breku; klukům было / небыло v tu chvíli до hádky, до rvačky...*

*Petrovi было / небыло до knížek, *do děvčat, * до Věry, * do příkladů, * do houslí...

мне не до + konkrétum: nemám chuť do..., náladu na..., zájem o, ...kdy na..., nebaví mě; *Нам в этот момент не до грамматики было.* (Привалов) Ale my jsme v tu chvíli neměli mysl na gramatiku. – *Мне не до этого, отстань! Теď mě то nezajímá / Теď не то nemám čas, dej pokoj! – Не до братьев ей было.* Neměla kdy na bratry. (Бунин). – *Но девочкам теперь было не до кукол.* (Z časop.) Ale holky teď neměly náladu na panenky.

Но мне было не до шуток водителя. (Privalov) Ale já jsem neměl náladu na řidičovy žerty. – *Венгерскому королю в ту пору совсем было не до подвигов своих честолюбивых вахмистров.* Uherský král měl tehdy málo smyslu pro hrdivé činy ctižádostivých strážmistrů. (Olbracht/Ilek)

Bylo mi do smíchu. *Мне хотелось смеяться. / Я чуть было не рассмеялся.* – Věře bylo do tance. *Вера готова была плясать / прыгать от радости.* – Sestře je do zpěvu. *Сестре хочется петь / поётся.* – Nině bylo do pláče, do breku. *Нина готова была заплакать / расплакаться.*

Теперь не до шуток. Теď přestávají žerty / je konec legrace. – [Při rychlé opravě silnice:] *До канав ли тут? Сопак же теď kdy na příкору?* (Николаева) – [Vážka k mravencovi:] *До того ль, голубчик, было?* (Крылов) Соž jsem na to [na shánění zásob v létě] měla, miláčku, náladu? (Крылов)

Мне не по себе. Necítím se dobře / Nejsem ve své kůži. – Bylo mi až k slzám. *Я был тронут до слез.* – Je mi na omdlení. *Мне дурно / Я теряю сознание.* – Je tu na padnutí *Здесь можно в обморок упасть* apod.

ПАРЕМИИ В РУССКОЙ ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНОЙ ПРОЗЕ XIX-XX ВЕКОВ

Мадина Фокина, Российская Федерация, Кострома

Пословицы и поговорки активно участвуют в формировании повествовательной структуры художественного текста (ХТ): являются ярким средством выражения авторской позиции и создания речевой характеристики персонажей, объединяют субъектно-речевые сферы, пространственно-временные планы и сюжетные линии произведения в единое смысловое целое, в общий литературно-художественный дискурс. Особенности использования паремий отражают специфику нарративной техники писателя, транслируют самобытные черты его языковой личности, репрезентируют национально-культурные и индивидуально-авторские ментальные представления о мире.

В художественных диалогах пословицы и поговорки часто представляют собой колоритные самохарактеристики или взаимохарактеристики персонажей:

- *Экая баба умница!* - говорил один.
- *Продувная шельма!* - всмешался другой, менее деликатный владелец, - *мягко стелет, да жестко спат!*
- *Да и скряга же!* - прибавил третий.

(И. С. Тургенев. Степной король Лир).

Диалогическое единство содержит амбивалентные оценки одного персонажа: *умница* - *продувная шельма*, *скряга*. Паремия *Мягко стелет, да жестко спат* усиливает негативную семантику высказывания в результате контекстуального взаимодействия с фразеологической единицей (ФЕ) *продувная шельма* (узуальная ФЕ *продувная бестия* разг. 'плут, хитрец, пройдоха'). Интерпозиция паремии, построенной на антитезе (*мягко* - *жестко*), обуславливает динамику текстовых смыслов: позитивная поверхностная оценка (*умница*) сменяется серией более точных и глубоких отрицательных характеристик (*продувная шельма*, *скряга*).

Пословицы и поговорки связывают отдельные реплики героев в диалогическое единство, обеспечивают структурно-смысловую целостность субъектно-речевого плана персонажей:

- 1) - *А потому, что есть пословица: «С сильным не борись»...*
  - *А с «богатым не судись»? - перебил его Орешкин. - Знаю я, да не то, братец, нынче время;*
- 2) <...> - *Только вот что, любезный друг, - добавил он, грозя пальцем, - кто старое помянет, тому знаешь что?*
  - *Глаз выколоть! Знаем, штука не новая!*

(И. Салов. Паук).

Паремии *С сильным не борись, а с богатым не судись; Кто старое помянет, тому глаз выколоть (глаз вон)* членятся на две смысловые части: начало произносит один персонаж, а завершает устойчивую фразу другой герой. Так создаются своеобразные речевые подхваты, являющиеся скрепами контактно расположенных реплик.

Особый интерес представляет использование русских паремий в речи героев-иностранцев. В романе В. Я. Шишкова «Угрюм-река» (1933) автор изображает американца мистера Кука и поляка пана Парчевского. Они оба погружены в русскую культурно-языковую среду. Различия национального менталитета русских и иностранцев создают определенные психологические сложности во взаимопонимании с окружающими людьми. Инженер-американец мистер Кук любит употреблять русские пословицы и поговорки, но, не всегда понимая истинный смысл народной мудрости, искажает их в своей речи: *На чужую кровать рта не разевать* (Ср.: *На чужой каравай рта не разевай*); *Хлеб ешь с солью, а правду режь ножичком* (Ср.: *Хлеб-соль ешь, а правду-матку режь*) и др. Семантически сближенные компоненты пословиц *каравай* и *хлеб-соль* связаны с национальным обычаем встречать почетных гостей хлебом (караваем) с солью, что символизирует русское гостеприимство. Смысловые искажения мистера Кука приводят к коммуникативным неудачам, которые вызваны, вероятно, фонетическим созвучием лексем *каравай* - *кровать* и непониманием метафорической семантики глагола *резать* ('говорить прямо, открыто') и ФЕ *хлеб-соль* ('традиционное народное название любого угощения'). В высказываниях иностранца наблюдаем буквализацию значений языковых средств *соль* ('приправа к пище') и *резать* ('действовать ножом, разделять на части'), что создает комизм речи персонажа.

Паремии обобщают фрагменты авторского повествования, обычно располагаясь в постпозиции относительно завершенных смысловых отрезков речи:

Пылинин пел и рисовал: пел всегда под кого-нибудь, а рисовал с той славастью, которая прельщает безглазье, ну а на безглазье мир стоит!

(А. Ремизов. Канава).

Похвалил его редкости, удивился его познаниям и начитанности, вкусу и соображению и расположил таким образом. Похвалой и города берут.

(А. Ремизов. Неуемный бубен).

Трансформированные паремии *На безглазье мир стоит; Похвалой и города берут* приобретают индивидуально-авторский символический смысл (Ср. с узуальными устойчивыми фразами: *Дураками свет стоит; Вот на чём (на ком) мир стоит (держится); Смелость города берет*). Создание окказионализма *безглазье* позволяет повествователю добиться социально-философских обобщений, имплицитно выразить осуждение человеческого равнодушия, невнимания, безразличия, царящих в мире жестокости и зла.

Русские паремии, являясь устойчивыми фразами, обладают процессуальной семантикой, способствуют продвижению действия, организуют повествование, обеспечивают структурно-смысловую целостность ХТ, выполняют ряд взаимообусловленных функций. Пословицы и поговорки репрезентируют концептуальное содержание произведения, являются ярким средством создания идиостиля писателя, участвуют в формировании текстовой модальности, обладают выраженной национально-культурной маркированностью.

Использованная литература

- Жуков, В. П.: *Словарь русских пословиц и поговорок*. М., 1991.
Николина, Н. А.: *Филологический анализ текста*. М., 2003.
Ремизов, А. М.: *Избранное*. Л., 1991.
Салов, И. А.: *Грачевский крокодил: повести и рассказы*. М., 1984.
Тургенев, И. С. *Избранное*. М., 1981.
Шишков, В. Я.: *Собрание сочинений в 8 тт.* М., 1983.

Key words:

Discourse, narrative, paremy, semantics, the author's vision, speech characteristics, dialogue, intercultural communication, national and cultural specificity

B. LITERATURA

TVŮRCE, NEBO NÁSTROJ? STATUS UMĚLCE V KYJEVSKO-PEČERSKÉM PATERIKU

Jitka Komendová, Olomouc, Česká republika

Míra a charakter umělecké svobody a společenský status umělce v různých historických epochách patří k ústředním otázkám dějin kultury. Tázání po povaze umělcovy svobody plně vychází z kultury moderní Evropy, v níž se tvůrčí osobnost dostala do popředí a absolutní svoboda umění se stala maximou. Ovšem fakt, že kultury jiných epoch takto formulovanou otázku neznaly, nevylučuje možnost, abychom i v odlišných kulturách na ni hledali odpověď. Podle rozšířené představy se velká prestiž umělecké tvorby a umělcova svoboda, jak jí rozumíme dnes, zrodila v renesanci. Peter Burke však tuto tezi přesvědčivě vyvrátil a ukázal, že i v renesanční Itálii byl malíř či architekt stále vnímán v podstatě jako řemeslník a vzhledem k tomu, že se živil prací svých rukou, netěšil se valnému společenskému uznání.¹

Odlišné vnímání umělce ve středověké Evropě dokládá již skutečnost, že jména donátorů, respektive iniciátorů byla pro budoucnost uchována mnohem častěji než jména umělců,² a v jazyce dokonce splývala role objednavatele uměleckého díla a jeho tvůrce. V latinském prostředí se o objednavateli uměleckého díla běžně hovoří ve spojení se slovesem „fecit“ (jako je tomu kupříkladu na kříži z pokladu řezenského dómu, jenž nese nápis REX OTACARVS ME FECIT³) a stejně tak je třeba číst pasáž *Haličsko-volyňského letopisu*, oslavující Vladimíra Vasilkoviče za to, že „у Володимери же списа святого Дмитрея всего и съсуды служебные сребряные *скова*, и икону пресвятыя Богородица *окова* серебром...“, „Еуглие *списа* опракос, *окова* е все золотом и камением дорогым съ женчюгом...“, „почаль же бяше писати ю [tj. chrám] и списа

¹ Burke, P.: *Italská renesance. Kultura a společnost v Itálii*. Praha 1996, s. 85–94.

² V nepoměru mezi pozorností věnovanou samotnému uměleckému dílu a jeho zadavateli na straně jedné a naprosté ignoranci osobnosti umělce na straně druhé došel až na samou mez opat Suger ve spisu *De consecratione* – srov.: Suger. *Spisy o Saint-Denis*. Praha 2006, s. 121–195.

³ Chytil, K. – Friedl A.: *Kříž Přemysla Otakara II. v pokladu dómu v Řezně*. Praha 1931.

все три олtare...“.⁴ Pojmy, jimiž prameny hovoří o iniciátorovi uměleckého díla i o jeho realizátorovi, splývají natolik, že je v některých případech pro současné badatele obtížné rozlišit autorství od iniciátorství.⁵

V písemných pramenech středověké Rusi nalezneme jména umělců jen zcela výjimečně. Pokud už v souvislosti se vznikem sakrálních staveb letopisy uvedou nějaké jméno, není to architekt, ale ikonopisec⁶ nebo tvůrce další výzdoby chrámu,⁷ což patrně odráží jistou hierarchii v hodnocení těchto profesí. Nakolik však v zaznamenání konkrétních jmen hrála roli náhoda, nebo výjimečný respekt dané osobnosti, již sotva můžeme zjistit.

Dochované prameny neumožňují nahlédnout do života umělců středověké Rusi. Nevíme takřka nic ani o životě nejvýznamnějšího ruského ikonopisce Andreje Rubljova, jehož tvorbu sice Stohlavý sněm roku 1551 prohlásil za následovníhodný vzor veškeré ikonomalby, ale jeho život je vzhledem k naprosté absenci pramenů takřka nerekonstruovatelný.⁸ Je nemožný jakýkoli pokus o prosopografickou analýzu, díky níž bychom mohli zjistit reálný status umělců v soudobé společnosti, říci cokoli o sociálním prostředí, z něž tito lidé vycházeli, o jejich vzdělání, kariéře či materiálním zázemí. Kusé informace o několika málo nejslavnějších ikonopiscích mají v tomto směru jen velmi omezenou výpovědní hodnotu.

⁴ Галицко-Волынская летопись, ред. О. П. Лихачева. In: Памятники литературы Древней Руси: XIII век. Москва 1981, с. 412-414. Všechna zvýraznění – JK. Ve všech citacích staroruských textů je z technických důvodů jať nahrazován grafémem e.

⁵ Např. je vedena intenzivní diskuse o tom, zda V. D. Jermolin byl organizátorem stavby několika moskevských chrámů ze druhé poloviny 15. století, nebo přímo jejich stavitelem a sochařem – Перхавко, В. Д.: Зодчий и книжник Василий Ермолин. Москва 1997.

⁶ Ačkoli novgorodské letopisy věnovaly intenzivní pozornost výstavbě chrámů a klášterů v tomto městě, za celou dobu existence novgorodských letopisů v nich byla zapsána pouze tři jména výtvarných umělců: Grečina Petroviče (1196), Isaji Grečina (1348) a Feofana Řeka (1378) – Янин, В. Л.: Я послал тебе бересту... Москва 1998, с. 296. V případě Oliseje Petroviče Grečina se podařilo unikátním způsobem propojit písemná svědectví (letopisy, korespondence), archeologické materiály (objev Grečinovy malířské dílny) a pravděpodobně i prameny ikonografické (některé fresky chrámu Spasitele na Něredici). Srov.: Колчин, Б. А. – Хорошев, А. С. – Янин В. Л.: Усадьба новгородского художника XII века, Москва 1981.

⁷ „...двери же ей двоя украшены каменьем галичкым белымъ и зеленымъ холмьскимъ тесанымъ; узоры те некимъ хытречемъ Авдьемъ прилепы от всехъ шаровъ и злата...“ Галицко-Волынская летопись, с. 344.

⁸ Srov. pokus o rekonstrukci Andrejeva života – Лазарев, В. Н.: Андрей Рублев и его школа. Москва 1966, с. 67-71.

Ve srovnání se skoupými svědectvími letopisů nabývají na významu texty o umělcích v *Kyjevsko-pečerském pateriku*,⁹ díky nimž se můžeme pokusit porozumět tomu, jak byla umělecká tvorba vnímána soudobými vzdělanci. *Kyjevsko-pečerský paterikon*, sestavený ve 20. letech 13. století, je specifický tím, že se v něm vrství soudobé texty i legendy velmi dávné, takže paterikon uchovává řadu prvků, které byly v době vytvoření sborníku již anachronické. Umělecká tvorba v řadě jejích projevů (ikonomalba, freskové umění, tvorba mozaiky a stavitelství) je tematizována ve *Slově o příchodu mistrů stavitelů z Cařihradu k Antoniji a Feodosiji*,¹⁰ *Slově o tom, kdy byl založen Pečerský chrám*, *Slově o příchodu ikonopisců z Cařihradu k igumenu Nikonovi* a *Slově o blahoslaveném Spiridonovi, pekaři prosfor, a ikonopisci Alimpiji*, jež představuje jedinou „biografii“ výtvarného umělce v pisemnictví středověké Rusi.

Na rozdíl od vyprávění o řeckých stavitelích a ikonopiscích, kteří na stránky textu vstupují již jako profesionální umělci, se v legendě o Alimpiji hovoří také o počátcích jeho uměleckého působení: ve výtvarné tvorbě jej nechali vzdělat rodiče a pak se stal v Kyjevsko-pečerském klášteře pomocníkem právě oněch řeckých mistrů, jimž bylo věnováno *Slovo o příchodu ikonopisců z Cařihradu* (588). Umělecká dovednost tedy není darem a je třeba se jí učit jako řemeslu: „Добре извыкъ хытрости иконней, иконы писати хытръ бе зело.“ (590).

Ačkoli pravoslavná tradice klade mimořádný důraz na sakrální povahu ikonomalby a proces vzniku ikony je interpretován především jako modlitba, komunikace s transcendentem, v *Kyjevsko-pečerském pateriku* zaznívají dosti odlišné tóny: legendista prohlašuje tvorbu ikony za manuální práci, která jako obrana před zahálkou představovala povinnou součást mnišského života („да не празденъ будет“). Zároveň je to samozřejmě i služba Bohu, avšak kompenzací či ekvivalentem k modlitbě a účasti na liturgii být nesmí: „събора церковнаго вины ради дела не отлучашеся николи же.“ (590)

Jak hagiograf zdůrazňuje, Alimpj se učil „не богатства ради, но бога ради“ (590) a otázka financování uměleckých děl hraje ve všech jmenovaných textech výraznou roli. Nádhera chrámu dokládala, že zde Bůh přebývá s lidmi, ale mnišská komunita, zachovávající princip chudoby, nebyla s to takovou stavbu financovat, a nákladné sakrální stavby proto vyžadovaly bohatého donátora.

⁹ Киево-Печерский патерик, in: Памятники литературы Древней Руси: XII век, ред. Л. А. Дмитриев, Москва 1980. Na toto vydání odkazují v textu čísla stránek v závorce.

¹⁰ Český překlad: O příchodu mistrů stavitelů z Cařihradu k Antoniji a Feodosiji. In: Povídky ze staré Rusi (překlad Světlá Mathausarová). Praha 1984, s. 58–60.

Tuto roli má v pateriku nejen kníže¹¹ či bohatý Kyjevan, ale i samotný Bůh, který zaplatil řecké mistry, aby v *Kyjevsko-pečerském klášteře* vystavěli chrám na počest Matky Boží. Jak stavitelé, tak ikonopisci se domnívají, že si u nich dílo objednávací a platí sami zakladatelé kláštera Antonij a Feodosij, v obou případech se však nakonec ukáže, že skutečným plátcem byl Bůh (420, 425). Druhou možností je, že se umělci zřeknou odměny a své dílo věnují: řečtí mistři přinesli do Kyjeva mozaiku, kterou chtěli prodat, ovšem když poznali, jak svatým místem zdejší klášter je, rozhodli se ji darovat (426). Rovněž ikonopisec Alimpij rozlišoval, pro koho ikony vytvářel zdarma (590, „иногда же туне пишеши“ 594) a komu je prodával. Od objednavatelů si nechával hradit nejen samotné náklady na tvorbu ikony, ale i honorář, jež pak dělil na tři části: jednu dával na svaté ikony, druhou rozdával jako almužnu žebrákům a třetí si ponechával „на потребу телу своему.“ (590) Honorář tedy není nahlížen jako něco nemístného, přesto je výše hodnoceno odmítání mzdy, respektive její minimalizace na částku nezbytnou k holému přežití. Samozřejmost, s jakou se v legendách hovoří o honoráři za umělecké dílo, umožňuje předpokládat, že právě „manuální“ charakter umění, jež sblížoval uměleckou tvorbu s řemeslem, činil honorář akceptovatelným. Legenda ovšem varuje nejen umělce, jichž by se mohla zmocnit pýcha, ale i donátory, kteří proměňují ve stavby peníze nabyté nekalým způsobem.¹²

V textech *Kyjevsko-pečerského pateriku* se neobjevuje ani náznak vnímání umělecké tvorby jako ničím nelimitované, absolutně svobodné lidské činnosti, které je charakteristické pro umění nové doby. Může se stát dokonce břemenem, jemuž se umělec vzpírá, ale je-li zadavatelem Bůh, člověk ve svém vzdoru nemůže uspět. Řečtí ikonopisci sice odmítali vytvořit výzdobu chrámu v pečerském klášteře a snažili se odtud utéci, ale loď se sama vracela proti proudu zpět ke klášteru, takže mistři pochopili marnost svého odporu: „Мы же, повинувшися воли и силе божии, дахомся...“ (426).

Alimpij patří k nemnoha světcům evropského středověku, kteří se věnovali umělecké tvorbě¹³ a *Kyjevsko-pečerský paterikon* hovoří o několika zázracích, jež rozkrývají legendistův pohled na roli umění v Alimpijově životě. Bohatý Kyjevan onemocněl, hledal pomoc u lékařů a čarodějů a když jej nikdo ne-

¹¹ „Христолюбивый князь Святослав вдав же 100 гривень злата ...“ (422)

¹² „Что сего злее, еже от такового света отпасти и тьму любити, и себе иметати богонареченныя церкви, еже оставити богом създанную и искати человеки створенныя от насилия и граблениа, еже та сама вопиет на создавшего ю.“ (424)

¹³ Castelnovo, E.: Umělec. In: *Středověký člověk a jeho svět*, ed. J. Le Goff. Praha 1999, s. 188.

dokázal vyléčit, přišel do pečerského kláštera. Tamní voda způsobila, že vše zlé vyvstalo na boháčově obličejí v podobě odporné hniloby a strupů. Alimpij potřel zohavenou tvář bělobou a barvami, jimiž maloval ikony, a když se po bohoslužbě kajících umyl, ukázalo se, že se uzdravil (590–592). K dalšímu zázraku došlo, když si zbožný Kyjevan chtěl objednat u Alimpije ikony, avšak mniši, kteří měli objednávku zprostředkovat, vše utajili, honorář ukradli a ještě Alimpije očernili. Božím zásahem však byly ikony namalovány a pravda vyšla najevo (592–594). Konečně třetí zázrak byl spjat se samotným Alimpijovým skonem: umírající umělec již není s to vytvořit objednanou ikonu, a tak v předvečer svátku Zesnutí Bohorodičky Bůh sesílá anděla, který ikonu Matky Boží namaluje místo Alimpije (596).

Všechny tři zázraky mají společný rys: oslabují jedinečnost Alimpijova výtvarného umu, a tedy jeho výjimečnost jako umělce. Příběhy o ikonách zázračně vzniklých bez Alimpijova zásahu přímo ukazují, že Alimpij je nástroj Boží, v případě potřeby nahraditelný. Malování ikon není svobodnou tvorbou, nýbrž službou. Ještě pozoruhodnější je zázračné vyléčení pomocí barev: Alimpij byl sice ikonopisec, ale zázrak, který za svého života vykonal, nesouvisel s jeho uměleckými schopnostmi, nýbrž léčitelstvími.¹⁴ Nejen v této legendě, ale i ostatních textech pateriku o umění je na umělce důsledně pohlíženo jako na pouhý nástroj Boží, neboť skutečným Umělcem je jen Bůh: „Сея (тj. храму) же зижитель, и хитрець, и художникъ, и творецъ – богъ...“ (424).

Mnozí umělci moderní doby reflektují tvorbu jako jediný zoufalý pokus, jak překonat plynutí času a uchovat paměť o svém bytí. Jak ukazuje *Kyjevsko-pečerský paterikon*, ani tehdejší umělcům a donátorům nebyla cizí myšlenka, že se v uměleckém díle může navždy zhmotnit paměť o člověku. Proti takovým představám ale legendista naléhavě varuje: lidská činnost, ač vedená jakkoli zbožnými pohnutkami, je vždy pomíjivá a jen dílo Boží je věčné. I když lidská tvorba bude přesně kopírovat dílo Boží,¹⁵ nikdy nebude ničím víc než právě

¹⁴ Otázce léčení a lékařů je v Kyjevsko-pečerském pateriku věnována pozornost vícekrát a vždy zde vyvstává spor, zda je k léčení nutné vzdělání, nebo zbožnost, přičemž hrál roli nejen negativní postoj církve vůči přírodním vědám, ale i animozita vůči jinověrcům, kteří se těšili respektu na dvorech rjurikovských knížat. Soudě podle naléhavosti, s jakou se v pateriku o léčení a lékařích opakovaně píše, jednalo se z pohledu duchovenstva o dosti palčivý problém.

¹⁵ „...христоробець Владимиръ, въземь меру божественна тоя церкви Печерскыа, всем подобиемъ създа церовь въ граде Ростове, въ высоту и в широту и въ долготу, но и писма на хартии написавъ, иде же кыйждо празникъ в коемъ месте написанъ есть, и сиа вся в чинъ и въ подобие сътвори по образу великыа тоя церкви богознамена-ныа.“ (428)

dočasnou nápodobou. Svatostánky v Rostově a v Suzdali, vytvořené jako repliky pečerského chrámu Bohorodičky, jehož donátorem byl sám Bůh, později podlely zkáze a pouze pečerský chrám je věčný (428). Podobně vyvázly nedotčené požárem ikony, jež namaloval anděl, zatímco samotný chrám vystavěný zbožným Kyjevanem lehl popelem (594).

Sakrální povaha ikony, vrhající výjimečné světlo i na proces jejího vzniku, sehrála ambivalentní úlohu v pohledu autorů pateriku na uměleckou činnost: zvyšovala hodnotu umělecké tvorby a status uměleckého díla, a zároveň vedla k tomu, že umělec nebyl chápán jako svrchovaný tvůrce, ale jako vykonavatel Božího záměru.

Obraz umělce, jež předkládá *Kyjevsko-pečerský paterikon*, není možné generalizovat. Tyto texty vzešly z okruhu nejvzdělanější elity, z exkluzivního prostředí nejvýznamnějšího kláštera celé Rusi. Nevíme však nic o tom, jak pohlíželi na uměleckou tvorbu a umělce lidé, kteří na rozdíl od autorů pateriku byli laiky. Zásadní význam má rovněž fakt, že *Kyjevsko-pečerský paterikon*, ale i ostatní dochované písemnictví středověké Rusi hovoří výlučně o umělcích věnujících se sakrální malbě či stavitelství, zatímco oblast profánního umění a jeho tvůrců pro nás zůstává naprosto nepostizitelná. Legendy o umělcích v *Kyjevsko-pečerském pateriku* tak představují jedinečný, ale velmi úzký vhled do mnohotvárného světa umělců středověké Rusi.

Key words:

Middle Ages - Rus' - hagiography - Paterikon of the Kiev Cave Monastery - artist

Summary

Creator or Tool? Status of Artist in Paterikon of the Kiev Cave Monastery

The current study titled “Creator or Tool? Status of Artist in Paterikon of the Kiev Cave Monastery” deals with the medieval intellectuals’ point of view regarding the role of artist, status of artistic work, including the issue of remuneration and donators. In the Kiev Cave Monastery’s collection of legends, artistic work is represented in a large number of its forms (icon painting, fresco

painting, mosaic work, architecture). Moreover, the only medieval Rus' icon-painter's biography is included here (St. Alimpiy). The texts analyzed do not contain a single hint at regarding artistic work as the individual's independent creative activity. On the contrary, artistic work may become a burden which the artist opposes, yet the artist's defiance against God is primarily hopeless. The icon's sacral essence, which casts a significant light on the process of its creation too, played an ambivalent role in the Paterikon's authors' attitude to artistic work, namely, it increased the value of artistic work and the work's status, and, on the other hand, it resulted in the image of an artist as a mere executor of God's intention.

ЭКРАНИЗАЦИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ: ПРОБЛЕМАТИКА ПЕРЕВОДА И ФЕНОМЕН НЕПЕРЕВОДИМОСТИ

Екатерина Микешова, Оломоуц, Чешская республика

Не подлежит сомнению факт, что литературное произведение и фильм, являющийся его экранизацией, являются самостоятельными конструктами, артефактами, функционирующими в системе своих медиа – медиа литературы и медиа фильма. Однако литературное произведение и экранизацию связывает особый тип отношений, понимание и изучение которых (сопровождаясь обязательным формированием соответствующего понятийного аппарата) изменялось исторически и было обусловлено применением той или иной теории.

Проводить анализ литературного произведения и его экранизации правомерно в силу того, что они на нарративной плоскости изображения пользуются сопоставимыми основными категориями фиктивного изображения. Наиболее важными полями исследования литературного произведения и фильма представляются, на наш взгляд, уровень семиотический и нарративный.

При оценке экранизации (удачная-неудачная) было бы ошибочным исходить только из степени ее верности литературной основе. Что вообще понимать под «верностью»: сохранение (по возможности) всех персонажей и сюжетных линий; сохранение способа повествования или, по крайней мере, нахождение соответствующего ему эквивалента в языке кино или способа, который бы внушал зрителям аналогичные ощущения; сохранение атмосферы, стиля, идеи, духа произведения; выбор актеров? Ни в одном из перечисленных аспектов невозможно достижение абсолютной верности. Что-то всегда будет иначе.

С рассмотрением отношений литературного произведения и его экранизации связан еще один немаловажный момент, а именно вопрос первичности/вторичности. Сопоставляя литературное произведение и фильм, мы априори подразумеваем, что литературное произведение первично, что это оригинал, источник, а фильм вторичен, произведен,

это копия и «экранное воплощение литературного источника»¹. По мнению О. Аронсона, именно такой подход характерен при рассуждениях об экранизации в терминах перевода и обуславливает рассмотрение самой экранизации как перевода, а значит и необходимость ее сравнения с оригиналом.

Трактовка экранизаций как перевода языка вербального на язык визуальных образов отсылает нас прежде всего к семиотической традиции. Например, У. Эко дает следующую дефиницию перевода: «Переводить – значит понять внутреннюю систему того или иного языка и структуру данного текста на этом языке и построить такую текстуальную систему, которая в известном смысле может оказать на читателя аналогичное воздействие – как в плане семантическом и синтаксическом, так и в плане стилистическом, метрическом, звукосимволическом, – равно как и то эмоциональное воздействие, к которому стремился текст-источник»². При этом он пишет об экранизациях как интерсемиотическом переводе, уточняя, что речь идет, скорее, о трансмутации³ или адаптации, и находит в интерсемиотическом переводе сходства с переводом в собственном слова смысле. В отличие от перевода как такового, которому свойственна обратимость – один из главных критериев идеального перевода, – интерсемиотические переводы необратимы, и бывает весьма затруднительно, если не невозможно, судить по экранизации о литературном произведении, тем более осуществить обратный перевод. Подобно переводу литературного текста, и экранизация может быть ориентирована либо на реципиента, либо на текст-источник и сопровождаться такими процессами, как модернизация или архаизация, одомашнивание или остранение, частичная или полная переработка. Для Эко перевод – это ведущиеся переводчиком своего рода переговоры, то есть процесс, «в ходе которого отказываются от одного, чтобы получить другое», так как в переводе невозможно сказать то же самое, чем-то необходимо пожертвовать, а что-то иное, дополнительное, может появиться. Необходимые при «переходе

¹ Аронсон, О.: *Экранизация: перевод и опыт*. In: Синий диван, № 3, 2003, с. 128–140.

² Эко, У.: *Сказать почти то же самое*. СПб., 2006, с. 16–17.

³ Эко ссылается на Р. Якобсона, который в своей работе «Лингвистические взгляды на перевод», 1959, предложил выделять три типа перевода: интралингвистический (пересказ), интерлингвистический (перевод в собственном слова смысле) и интерсемиотический (трансмутация). Все три типа представляют собой интерпретацию. Подробнее об этом см.: Эко, У.: *Сказать почти то же самое*. СПб., 2006, с. 270.

к иной материи» структурные изменения, которым литературный текст подвергается на всех своих уровнях (сюжет, дискурс, мотивы, структура пространственная и временная, персонажи, язык и др.), обусловлены как спецификой новой среды, так и творческим подходом «переводчика»-режиссера, который «вынужден навязывать зрителю некую интерпретацию, относительно которой читателю романа было предоставлено больше свободы»⁴. По мнению Эко, любой перевод является интерпретацией, из чего следует и то, что многие трансмутации – «это переводы, в том смысле, что они вычлениют только один из уровней текста-источника и тем самым делают ставку на то, что именно этот уровень единственно важен для того, чтобы передать смысл оригинального произведения. Яркий пример тому – фильм... Однако вычленив некие уровни – это и значит навязать собственную интерпретацию текста-источника»⁵.

Таким образом, Эко, рассуждая об экранизации, фильме, как трансмутации, интерсемиотическом переводе, исходит прежде всего из феномена перевода, основанного на лингвистической модели языка. Это налагает некоторые ограничения и предопределяет магистральное направление анализа: сравнение, установление сходств и различий между литературным произведением и экранизацией, прежде всего в силовом поле верности-неверности экранизации. В сущности, термином «непереводимость» (в том смысле, в котором мы будем рассматривать его ниже) Эко не оперирует, допуская, что под знаком переговоров переводимо все.

Действительно ли все в литературном тексте подвергается переводу? Или имеется что-то, что противится интерпретации? Какой текст мы считаем непереводимым?

Проблематикой перевода и переводимости занимался, в частности, и Вальтер Беньямин.⁶ Хотя в центре его внимания – перевод литературных текстов с одного языка на другой, тем не менее выраженные им взгляды и подход к проблеме оказываются весьма плодотворными при рассмотрении и экранизаций⁷.

⁴ Там же, с. 397.

⁵ Эко, У.: *Сказать почти то же самое*. СПб., 2006, с. 401–402.

⁶ См.: Беньямин, В.: *Задача переводчика. Предисловие к переводу «Парижских картин» Бодлера*. <http://belpaese2000.narod.ru/Trad/benjamin.html>

⁷ Напр., в работах: Аронсон, О.: *Экранизация: перевод и опыт*. In: Синий диван, № 3, 2003, с. 128–140; Аронсон, О.: *Столкновение экранизаций*, www.inozapiski.ru; Каспэ, И.: *Рукописи хранятся вечно: телесериалы и литература*, In : НЛЮ, № 78, 2006.

Беньямин полемизирует с концепцией перевода как копии и отрицает его значение для оригинала⁸. Плохой перевод – «*неточная передача несущественного содержания*» – это, по его мнению, как попытка верной имитации оригинального высказывания, так и попытка передать стиль языка оригинала. В подобных случаях переводчики руководствуются законом переводимости, которому Беньямин противопоставляет неперево­димость. Именно неперево­димость оказывается существенно важной; под ней не подразумевается невозможность что-либо перевести, это, скорее, характеристика оригинала, благодаря которой он как бы «дозревает» и «оживает» в переводе. Интенция переводчика, разрывающего связь между языком высказывания и его содержанием, направлена на то, что Беньямин называет «*чистым языком*», имманентным самой мысли и рождающемуся в зоне неперево­димости. Приведем еще одну цитату из «Задачи переводчика»: «... *перевод, вместо того, чтобы добиваться смысловой схожести с оригиналом, должен любовно и скрупулезно создавать свою форму на родном языке в соответствии со способом производства значения оригинала, дабы оба они были узнаваемы как обломки некоего большого языка, точно так же, как в черепках узнают обломки сосуда. ...В отношении смысла язык перевода, напротив, может – и должен – дать себе волю, чтобы позволить intentio оригинала звучать не воспроизведением, но гармонией, дополнением этого языка – того самого, в котором прево­д выражает себя, свой собственный вид intentio*»⁹.

Таким образом, именно неперево­димость, а не верность оригиналу, банальное сходство с ним, играет главную роль и должна стать смыслом экранизации. Цель экранизации – воплотить неперево­димое, иное в языке оригинала – то, что О. Аронсон называет «*потенциальным переводом*», который как бы скрыт между строками, и ухватить нерепрезентируемое оригинала – «*опыт, который неизбежно теряется при переводе*». А задача экранизации – отыскать тот тип образов, который был бы соотносим

---

⁸ Положение о переводимости как существенном свойстве некоторых произведений не означает существенность перевода как такового; оно лишь говорит о том, что заключенный в оригинале глубинный смысл выражается в своей переводимости. Отсюда явствует, что ни один перевод, каким бы хорошим он ни был, не имеет никакого значения для оригинала. Цит. по : Беньямин, В.: *Задача переводчика. Предисловие к переводу «Парижских картин» Бодлера*. <http://belpaese2000.narod.ru/Trad/benjamin.html>

⁹ Беньямин, В.: *Задача переводчика. Предисловие к переводу «Парижских картин» Бодлера*. <http://belpaese2000.narod.ru/Trad/benjamin.html>

с опытом современного существования и при этом был бы «дополнительным» текстом настолько, чтобы не была нарушена их интенция.

Нельзя не согласиться с положением, которое формулирует О. Аронсон, перенося идеи В. Беньямина на феномен экранизации: *«Таким образом, коммуникация возникает не на уровне знаков языка, не между знаковыми системами, а между разным характером опыта. И это различие тем более отчетливо, когда речь идет о кино, которое предлагает не просто иной язык, но прежде всего иной опыт самого восприятия»*¹⁰. Аронсон предлагает пересмотреть и переосмыслить понятие знака, чтобы формализовать понятие опыта. Образы в кино, которым отдается предпочтение перед лингвистическими знаками, участвующими в создании литературного образа и повествования, непосредственно связаны с социальным опытом и для кино оказываются более значимыми. Именно выявление в экранизации «чистого языка», или, по Аронсону, сферы опыта, позволяет литературному произведению продолжить существование в ином опыте восприятия, в котором знаки, сформировавшие его как нечто значимое, уже утратили свою ключевую позицию: *«Кино, в отличие от литературы, в большей степени социальная технология, чем технология произведения. Потому фильм высвобождает коммуникативную составляющую языка (образы, являющиеся следами неиндивидуального, общего опыта), менее значимую для литературного произведения. В этом случае язык кино-образов есть не что иное, как коммуникативное касание непереводаемого, а высказывание экранизации неизбежное указание на недостаточность оригинала, на его невозможность при всем своем величии быть «чистым языком». Только в указании на эту недостаточность и рождается новое смещение опыта, новая возможность литературному тексту продлить жизнь в иной среде, в иное время, среди иных уже ценностей»*¹¹.

Таким образом, рассмотрение феномена экранизации как перевода с акцентом на непереводаемость помогает выявить ее глубинную сущность, специфику, осознать ее связи (и разрыв) с литературным текстом, выйти на иной уровень восприятия данного культурного феномена в универсальных категориях бытия.

---

¹⁰ Аронсон, О.: *Экранизация: перевод и опыт*. In: Синий диван, № 3, 2003, с. 128–140.

¹¹ Аронсон, О.: *Экранизация: перевод и опыт*. In: Синий диван, № 3, 2003, с. 128–140.

Key words:

Film adaptation, original text, semiotics, intersemiotic translation, interpretation, transmutation, untranslatability, “pure language”, “potential translation”, communication.

Summary**Film Adaptation of Literary Work of Art: Issue of Translation and Phenomenon of Untranslatability**

The current study analyses the complex relationships between the literary work of art and its film adaptation in view of semiotics tradition (U. Eco, in particular using terms of translation) and in view of the phenomenon of untranslatability (V. Benjamin, O. Aronson). Regarding film adaptation as intersemiotic translation, U. Eco does not employ the term „untraslatability (i.e. everything is translatable). Developing V. Benjamin’s views (i.e. untranslatability is the original’s essential feature allowing for its continual existence in a different form of perception), O. Aronson claims that the aim of film adaptation is to embody the untranslatable, the other in original language and capture the original’s unrepresentable. This approach to film adaptation helps to discover its deep essence, specificity and connectedness (or disagreement) with the literary text, and perceive the given cultural phenomenon within the universal categories of being.

ROMÁN DOKTOR ŽIVAGO A JEHO „DRUHÝ HLAS“

Zdeněk Pechal

Pasternakův román Doktor Živago je tradičně pokládán za vrcholné dílo ruské literatury 20. století. Tradičně je zdůrazňována jeho tematičnost jako díla historického a filozofického. Především je pak zvýrazňováno jeho sepětí s klíčovými dějinnými událostmi Ruska na počátku 20. století. V seznamu vypracovávaných seminárních pracích na ruských středních školách a univerzitách jednoznačně převažují témata, která preferují přímou vazbu románu Doktor Živago na ruskou historii.¹ Všeobecně je dokazován autorský záměr vyjádřit se ke společenským poměrům Ruska první třetiny 20. století. Zde se ovšem nabízejí otázky, zda román skutečně směřuje k příčinám válečné krize v Evropě nebo k historickému výkladu okolností ruských revolucí v r. 1917 anebo k osvětlení vývoje Ruska v první třetině 20. století.

Ovšem vedle tradičního výkladu Doktora Živago jako klasicky pojatého realistického románu se od samotného počátku začaly objevovat kritické výhrady. Pokud je Doktor Živago čten optikou estetiky vrcholného období ruského románu 19. stol. a návazně pak tradičně pojaté románové estetiky 20. stol., musí kritika dospět ke slabým místům v psychologické charakteristice hrdinů. Z hlediska estetiky vrcholného realismu a jeho dialogu s pravděpodobností a ruskou skutečností nepůsobí hodnověrně dějové nahodilosti a zásahy typu *deus ex machina*.²

---

¹ viz: <http://referat.np.by>, <http://shkola.lv>. Гордович, К. Д.: История отечественной литературы XX века. Санкт-Петербург 2005. с. 168–171. Русская литература XX века. под ред. Л. П. Кременцова. Академия. Москва 2005. с. 84–85. История русской литературы XX века (20–90-е годы). под ред. С. И. Кормилова. Москва 1998. с. 312–313.

² viz např.: Чудакова, М.: Век Варлама Шаламова. <http://www.hro.org/editions/karta/2007/06/18-2.php>. Лихачёв Д. С. Размышления над романом Б. Л. Пастернака «Доктор Живаго». // Новый мир. 1988, №1. С. 5–10. Но роман Пастернака, его форма, его язык кажутся привычными, устоявшимися, принадлежащими к традициям русской романной прозы XIX века. Эта близость «Доктора Живаго» в каких-то своих элементах классической форме романа заставляет нас постоянно сбиваться на проторенную колею, искать в нем то, чего нет, а то, что есть, толковать традиционно: искать прямых оценок событий, видеть прозаическое, а не поэтическое отношение к действительности, находить за описаниями бедствий осуждение чего-то, их породившего. с. 5

Všechny výklady tohoto typu reagovaly na okolnosti kolem vydání románu. Společenské souvislosti se zdály být rozhodující. Ovšem příčiny, které zabránily publikaci Doktora Živaga v Rusku poloviny 50. let zdaleka nevyplývají pouze z textu. Čtenář Pasternakova románu by si rozhodně dovedl představit daleko průzračnější kritiku porevolučních sovětských poměrů. Ale text není publicistický. Samozřejmě je možné a snadné dohledat pasáže, které neodpovídaly ideologickému purismu sovětské literární kritiky. Ale takové pasáže byly i např. v Šolochovově Tichém Donu. Vždy však šlo o širší konstelaci sil. Pro Pasternakův román byla konstelace sil nešťastná a velmi nepříznivá. Tyto záležitosti jsou v literatuře o románu velmi dobře popsány. Vysvětlení okolností kolem publikace románu se však jen velice okrajově týkají výkladu románu samotného.

Ovšem vedle sociologizujících a historizujících výkladů a interpretací opírající se o biografii Borise Pasternaka³, se objevují výklady, které se k Pasternakovu textu staví jako k textu modernistickému. Výklady tohoto typu vycházejí z vypravěčského pojetí románové výpovědi. D.S. Lichačev mluví o lyrickém hrdinovi.⁴ N. L. Lejderman a M. N. Lipoveckij⁵ vycházejí z původního názvu románu: «Мальчики и девочки», ze stavu morálního maximalismu a dětské hry, které se proměňují na pozadí času. Začínají se prosazovat interpretace, které promýšlejí paralelu mezi biblickými novozákonními evangelií a Jurijem Živagem.⁶ Rževskij přichází s názorem, že se pasternakovský obraz přelévá za hranice předmětně – reálných souvislostí, přechází, přesahuje do prostoru za

---

³ Борисов В. М. Пастернак Е. Б. Материалы к творческой истории романа Б. Пастернака «Доктор Живаго». // Новый мир. 1988, №6, С. 205–248.

⁴ Лихачёв Д. С. Размышления над романом Б. Л. Пастернака «Доктор Живаго». // Новый мир. 1988, №1. С. 5–10. Перед нами род автобиографии – автобиографии, в которой удивительным образом отсутствуют внешние факты, совпадающие с реальной жизнью автора. /.../ И напрасно думают, что поэт, если пишет от первого лица, всегда имеет в виду одного лишь себя. Да, поэт пишет и о себе, но раскрывает свое духовное, свое поэтическое «я» необязательно через реальные события и обстоятельства, в которых находится сам. с. 5.

⁵ Лейдерман, Н. Л., Липовецкий, М. Н.: Современная русская литература. Книга 1. Москва 2001. с. 36–51.

⁶ Качургин, М. Г.: Библия и русская литература. Санкт-Петербург 1995. Лейдерман, Н. Л., Липовецкий, М. Н.: Современная русская литература. Книга 1. Москва 2001. с. 36–51.

hranicemi empirické skutečnosti. Lejderman tento přesah nazývá mystikou krajinomalby.⁷

Rozborem několika románových pasáží se pokusíme naznačit směr dialogu, který je románem veden.

Již první kapitoly románu předkládají škálu kontextů a perspektiv, z jejichž podnětů je konstituována románová realita. Úvodní pasáž představuje obraz syna na hrobu matky v den pohřbu. Obraz je komponován na základě akustického vjemu pohřební písně («Вечная память»), který prolíná rytmem do kroku nohou lidí, koní a poryvů větru. Rytmus překlenuje i klidové momenty smutečního průvodu a myšlené písňové echo tak přesahuje momentální akustický vjem. Útržky rozhovorů se proplétají s vypravěčovým viděním nenávratnosti ubíhajícího času. Scénický prostor je stále viděn na pomezí pohřební scenerie a životního celku: «Господня земля и исполнение ея, вселенная и вси живущие в ней».⁸ 15 Desetiletý chlapec se dívá otupělým a nepřítomným pohledem na svět kolem z čerstvě navršené matčiny mohyly, jako by chtěl promluvit na matčině hrobě. Příklad chlapce s vlčetem, které se chystá zavýt, náhlý chladný podzimní liják, vlídná strýcova přítomnost a odchod skládají obraz vstupní scény.

Bude-li do kompozice vstupního obrazu promítnuta navazující část noci před cestou z pohřbu, ve které sbalené věci v klášterní cele tvoří pozadí výhledu z okna na hřbitov s čerstvě navršeným matčíným hrobem, podzimní prázdnou zahradu s několika hlávkami zelí a s pohledem na ubíhající cestu, je patrné, že úvodní obrazná vizuálnost pokračuje. Akustika je zesílena pozorností k neznámým zvukům za oknem. Chlapec v noční košili s tváří na skle chce prohlédnout přes bílou sněhovou clonu noční bouře. Hřbitov, cesta i zahrada zmizely. Bouře nabývá personifikované podoby a zcela vévodí izolované noční perspektivě pohledu prostřednictvím chlapcova nazírajícího prismatu.

Uvedené prolínání akustických a vizuálních zřetelů vstupní scény může být čteno v jejich doslovně ohraničené významovosti, ale také může být vnímáno v jejich vztahování k představě životního celku, představě světa jako celku. Přes pohřební píseň zde prosvítají významy vesmírné neohraničenosti a věčnosti trvání. Jde o obrazný systém jehož soudržnost je založena na poměru k situaci,

⁷ Лейдерман, Н. Л., Липовецкий, М. Н.: Современная русская литература. Книга 1. Москва 2001. с. 38. Ржевский, Л.: Язык и стиль романа Б. Л. Пастернака «Доктор Живаго». Сборник статей, посвященных творчеству Бориса Леонидовича Пастернака. Институт по изучению СССР. Мюнхен. 1969. с. 155.

⁸ Пастернак, Б.: Доктор Живаго. Издательство «Книжная палата» Москва. 1989.

kteřá podněcuje možné hrdinovy postoje. Chlapec se dostává do situace, na kterou reaguje v souladu se svojí dosavadní zkušeností. Novost situace vyvolává reakce, které vybočují ze vžitého automatismu a nastolují zorný úhel, kterým je přesahována konvence dosavadního pohledu a je docíleno určitého odklonu od dosavadního poměru ke světu. Přes rytmus písně, slova písně, jimiž se text vztahuje k přesahům k věčnosti a celku, dochází k prohlédnutí k životnímu koloběhu, který sice na jedné straně implikuje zaběhnutou opakovanost, ale z druhé strany poukazuje k nepředvídatelnému projevu tajemného živlu světa v jeho nekonečných variacích a lhostejném časovém běhu. Pasternak se tak neustále vrací ke svému tématu, k osamocení lidského bytí uprostřed mrazi- věho vesmíru. Přítomnost uvedeného románového vstupu a perspektivy nelze nevnímat v žádné z navazujících pasáží, protože se stal součástí soudržnosti struktury a vytváří součást stálého strukturního kontextu.

Třetí kapitola první části je založena na jiném postupu. Jde o převyprávění životní prehistorie Jurije Živaga. Převyprávění není primárně založeno na prolínajících se obrazech, ale implicitním vypravěčským postoji k životním faktům. Ale i zde je možno pozorovat obraznou atmosféru scény Živagova dětství s přesahy k pohádkové idyle a vytržení z času. Soudržnost této pasáže je založena na jednotícím – organizujícím vypravěčským tónu, který nemá služebnou úlohu být spojnicí faktů, ale je důležitý svým implicitním interpretačním úsilím. Implicitním proto, že komentáře nejsou přímo vyslovovány, ale jsou přítomny v celkovém pojetí vypravěčského hlasu a jeho perspektivy.

Následující kapitola se věnuje živé scéně, vymezené časově a prostorově. Vypravěčské úsilí směřuje k demonstraci, ilustraci určitých myšlenek prostřednictvím jedné z postav (Živagův strýc), přičemž Jurij Živago je mlčenlivým svědkem těchto nahlas vyslovovaných soudů. Tímto se vytváří komplex myšlenek, v jejichž klimatu se konstituuje Živagova osobnost. Z jedné strany zde můžeme hovořit o průhledné snaze vyslovovat ilustrace dobového myšlení, ale z druhé strany se vytváří myšlenkový kontext Živagovy osobnosti, který se do jisté míry podílí, nebo může podílet na konstituování zastřené oblasti Živagova vnitřního vývoje, jakožto součásti žánru „vývojového románu“.

V páté kapitole první části se střetávají předcházející formální postupy. Přes živou scénu dialogu Nikolaje Nikolajeviče a Ivana Ivanoviče prosvítá dobová myšlenková ilustrace pauperizace. Živost scény je založena na impresi přítomného okamžiku s jemným vánkem, který zvedá listy papíru zatíženého kameny a bezprostředními vjemy horkého samovaru a vůně tabáku. Vypravěčský komentář míří k vysvětlení kontextu postav, jejich vztahů a děje a z vypravěčského

nadhledu zasazuje scénu do času a prostoru. V dialozích jsou vyslovovány myšlenky, které pokládejme za postoje jednotlivých postav, jež mohou být ilustrací dobové myšlenkové atmosféry, nebo, lépe řečeno, určitou subjektivní interpretací myšlenkového dobového ducha. Na pozadí dialogu a myšlenkové konfrontace postav je stále přítomna scéna živého dějového pozadí s řekou a okolním aktuálním dějem. Přes živou scénu – přes obraz vlaku - je tento výsek fiktivní reality propojen s jiným časoprostorovým a významovým kontextem.

Následující kapitola opět zapojuje kontext chlapeckého vjemu Jurije Živaga do živé okolní scény v její konkrétní aktuální přítomnosti. I když je vše zprostředkováno vypravěčským hlasem, nepřevládá vypravěčský monopol, ale samotná povaha scény a její „materiál“ vytváří dialog mezi vypravěčským komentářem a impresí, kterou živá scéna probouzí. V této kapitole se střetávají tři zorné úhly: vševědoucí vypravěčský komentář s průnikem do psychiky hlavního hrdiny, samovypovídající moment kontextu živé scény a její atmosféry a zřetel psychických dějů Jurije Živaga. Více však než momentální chlapecká psychická reakce (omdlení) je zajímavá rodičovská perspektiva celé scény, především otcův obraz v závěru této kapitoly.

Dále pak dominuje Jurův kontext, který souvisí s přírodou a atmosférou na venkově, kam ho odvezl strýc. Přes Jurovu psychiku je vnímána přítomná chvíle. Imprese okamžiku navozuje dětskou tíseň. Modlí se v lesní strži za matku a náhle upadne do bezvědomí. Od modlitby za otce ho vyrušil až strýcův hlas, který ho volá domů. Tato krátká scéna je vystředána obrazem otcovy sebevraždy. Opět není nic ukázáno přímo, nýbrž prostřednictvím koloritu provinčního vlaku s jeho zápachy, zvuky a mžikovými pohledy cestujících. Samotná sebevražda je vnímána pohledem Míši Gordona. Právě s jeho perspektivou souvisí jedna z ústředních myšlenek celého románu – myšlenka «о связности человеческих существований – в уверенность в их переходе одного в другое». Tato všeobecná souvislost a souvztažnost spojuje pozemské a nebeské v jednu celistvost. Smrt Jurova otce se tak ocitá v těsné blízkosti s Jurovým omdlením, kdy zřejmě nejde jen o souhru náhod, ale jistý děj, který přesahuje každodenní lidskou empirickou zkušenost. Na tento obraz je navázán strýcův pobyt na statku, nezúčastněná a lhostejně nahodilá přítomnost pasažerů ve vlaku, pohled Míši Gordona. V tomto prostředí otec Živago upadá do nebytí prostřednictvím otupujícího pití. Vedle posledních okamžiků života otce Jurije Živaga v odcizeném provinčním prostředí ruského vlaku je významný vjem Míši Gordona, který Živaga vnímá dětským pohledem. Míša Gordon vidí v Živagovi milého člověka, který mu koupil krásnou kolekci mi-

nerálů. Celá tato scéna je důležitá právě svým kontextem, ve kterém sousedí a prolínají se různorodé vjemy, osobní i nezúčastněné pohledy, záměrné, ale i zcela nahodilé. Scéna nesměřuje k dějovosti, ale spíše je ponorem do stavu bytí. Ústřední postavy jsou uváděny právě přes tento nesourodý kontext scény, prostoru a vypravěčského tónu do souvislosti s oblastí, která přesahuje lidskou empirii a navozuje představu vyšší celistvosti.

Vlak se znovu rozjel a vytváří se iluze, že pro drtivou většinu přítomných tato scéna byla jen epizodickým momentem jejich života. Pro některé z postav však událost osudově zasáhne jejich další vývoj.

Následující kapitola přenese pohled od Živagovy reality ke čtrnáctiletému Nikovi Dudorovi. Jeho otec je terorista. Matka pochází z gruzínského šlechtického rodu, který je zastoupen představou obrazu rozložitého tropického stromu. Ve čtrnáctiletém chlapci se zrcadlí zmatky dětství, které se bouří proti autoritě dospělého světa vymezujících norem. Na druhé straně chlapce přitahují doposud neprozkoumané oblasti dospělosti. Vedle psychologické kompozice Nikovy osobnosti je v těchto scénách možno spatřovat zřetelné zaměření k celkovému plynutí času. Nejde jen o konfliktní projížďku Nika s Naďou v loďce zakončenou dětskou rvačkou, ale o časový vjem. Jestliže by ještě před krátkým časem Nik vůbec nepociťoval Nadin roční věkový odstup, pak v tomto okamžiku vnímá Nadin pohled jako urážlivý, jako pohled staršího. Je na první pohled překvapující, že tak nevýrazný podnět zapříčiní Nikův agresivní výpad, ve kterém se snaží Naďu utopit. Scéna není ani tak zajímavá psychologickou motivací a kresbou, jako především hrou času, proměnou v čase, momentem rozporu, událostí dvojího času – dětským a dospělým, a především nezatelným časovým plynutím a proměnou. Vše směřuje k vývoji v čase, k nezatelnému plynutí, ve kterém ranní otisk vzpomínky na ještěrku nebo gruzínský strom na jedné straně přerůstá v dětské mysli do rozměrů obrovského živočicha a na druhé straně se mění ve vznětlivou reakci agresivního pubescenta. Přímochařý odlesk duchovního vývoje dospívající dvojice je zasazen do takového situačního kontextu, ve kterém se vedle psychologicky motivovaného syžetového zauzlení stále více prosazuje nezúčastněné plynutí času a stále se opakujícího lhostejného běhu světa.

Je nutno podtrhnout, že uvedené charakteristiky nesměřují primárně k psychologicky pojatému románu, k promýšlení možných psychologických motivací jednání vedoucích k románovému cíli, ale především k subjektivnímu zřeteli, k originálnímu, zvláštnímu, individuálnímu, jedinečnému, výjimečnému vztahu dětského subjektu k nahromaděným podnětům objektu, reality. Např. stavy Lařina dětského světa jsou podány v situačních souvislostech podzimmního

počasí, v souvislostech sociálního napětí gradujícího do společenského zlomu, stávek na železnici a pouličních střetů ponížených lidí s policií. Situační rámec je prokreslen do vizuálních detailů podzimního listí, tmy, noční syrovosti, akustiky parních lokomotiv, do obrazu teplého chleba, pečeného v suterénu nádražního bufetu, do pohybu vlaků sem a tam, do zvuků nádražních píšťal a troubení lokomotiv se sloupy parního dýmu. Do takto vytvořené atmosféry jsou zasazeny rozhovory ilustrující napjatou situaci na železnici. Do popředí jsou uvedeny postavy Antipova a Tiverzina s dějovým náznakem, který v ostrých konturách evokuje sociální protichůdnost souboje lidí na železnici s jejich sociálním protipólem. Svět podlosti a podvodu je neustále konfrontován s možným ideálem sociální spravedlnosti.

Třídenní stávka je nepřímou zprostředkována přes Tiverzinovo unavené nevyspání a náhlý podzimní mráz. Zatčení Antipova a dějovost událostí historického panoramatu je zatlačena do pozadí a románovým pasážím vévodí ryze osobní prizma vjemu. Také další události jsou zachyceny prostřednictvím úzce individuálního pohledu, tentokrát dětského – Pavla Antipova. Dějiště pouličního střetu a napjatých událostí je kaleidoskopicky předvedeno útržkovými dramatickými výřezy. Dynamika zaplněné a potom zcela prázdné ulice je dána především ozvláštněnými obrazy náhle sněhem zasypané ulice, či dragouna, který se před vyděšenými lidmi předvádí na koni. Nicméně, stále je preferován pohled zevnitř, individuální hledisko před vnějším efektem brutální síly. Do popředí je uvedena urážka ženy, kterou přetáhli bičem, před krví pouličního střetu. Tento pohled nese typologickou pečeť románové poetiky Lva Tolstého. Psychologizace a její možné motivace však nejsou cílem, nýbrž prostředkem k prozrazení individuálního zřetele, jedinečnosti scény a její samostatné vizuálnosti.

Detaily sněhu, obrazy předvádění dragouna, urážka ženy směřují význam celku od pouličního stávkového konfliktu k obecnosti dění a opakování historie lidského rodu, v němž má role jedince a jeho aktivita vedoucí k nastolení možné spravedlnosti jen velmi ohraničenou roli. Jakýkoliv momentálně významný sociální děj je v Pasternakově románu překryt obecným plynutím lhostejného času a prostoru. A to vše je prezentováno na pozadí cyklické proměny ročních období, jakožto fenoménu zcela nezávislého na lidské vůli. Nezúčastněný přírodní děj otupuje ostří významu momentálního okamžiku a dává obrazu nadhled všeobecného životního toku.

Moskevské pouliční události jsou dále sledovány pohledem Nikolaje Nikolajeviče, který do textu vnáší spojnicí s událostmi v Petrohradu a spojnicí s dalšími všeobecně známými historickými událostmi. Nikolaj Nikolajevič je ovšem

i velmi důležitý syžetový svorník. Především je pojátkem mezi Jurijem Živagem a Moskvou, s kruhem rodin Světických a Gromeko. Tím je vytvořena dějová spojnice mezi Jurijem Živagem, Toňou Gromeko a Míšou Gordonem.

Všeobecně je však jedna z postav (Jurijův strýc Nikolaj Nikolajevič) pojat jako prostředník, z jehož hlediska jsou vyslovovány obecné dobové názory na soudobý svět a jeho duchovní spory. Jde o kontext dialogů a o přímočaře vedené soudy, ve kterých jsou vyslovovány pohledy na sociálně-politickou situaci se vstupy filozofickými a náboženskými.

Autorský vypravěč má vševědoucí nadhled, který je však uplatňován spíše výjimečně a nejčastěji vede k lokalizaci děje, k ustavení obrysů událostí a k základnímu přehledu o postavách a jejich vztazích. Autorský vypravěč pak průzory jednotlivých postav vtahuje čtenářův pohled do individuálního, duchovního, psychologického, existenciálního stavu postav. Takovými průzory je přiblíženo duchovní klima Komarovského či Lary.

Gymnazistka Lara je svedena Komarovským, který patří ke generaci Lařiných rodičů. V několika úzce na sebe navazujících částech je popsán průběh Lařiny krize a vleklý a rozporuplný Lařin vztah s Komarovským. Tyto pasáže jsou zasazeny do rámce ustupujícího zimního počasí. Komplikuje se doposud černobílý půdorys postavy Komarovského. Z jedné strany jde o stínovou postavu, která se pohybuje a je neustále přítomna za horizontem románového zla. Z druhé strany se prosazuje nejednoznačný významový odstín neurčitosti a záhadnosti stárnoucího advokáta, který nabourává morálně černobílou orientaci ve figuře ve prospěch nezúčastněného pohledu na psychologickou kontrastnost. Tedy od výkladu moralistního a psychologicky motivovaného k vidění postavy jako konstatování určitého stavu světa, vidění postavy jako možného modernistického schématu a masky.

Lařiny duševní stavy jsou kauzálně začleněny do situačního rámce vývoje syžetu. Z tohoto hlediska se Laře jeví svět jako začarovaný kruh, ze kterého není úniku. Z jedné strany je předváděn syžet, z druhé strany je význam syžetových románových vztahů zatlačován do pozadí přítomností vypravěčského nadhledu, který zaujetí příběhem herní spojitostí s lhostejným během času. Tato technika z jedné strany přibližuje postavu – zosobňuje individuální zřetel, vytváří iluzi sounáležitosti, z druhé strany pak vypravěčský nadhled navozuje představu odosobnělé reality a nezúčastněného časového běhu. Osobní psychologická kauzalita je tak promítnuta do nadosobního přesahu inertní hmoty, jejíž jeden epizodický vývojový okamžik je vzhledem k obrovské časové rozlehlosti zcela zanedbatelný.

Rozpornost uvedených tendencí - vytvářet iluzi osobního pohledu postavy a současně zachovávat lhostejný, odosobněný a nezúčastněný nadhled se stal základní poetickou technikou úvodních částí románu. Za iluzi osobního a zúčastněného stále prosvitá nelitostně nezúčastněná a odosobnělá perspektiva. Z jedné strany je vytvářena iluze psychologického vhledu do figury, spolupřizívání Lařina příběhu (ne tak docela vzdálený krizi Nataši Rostovové), z druhé strany je navozován odosobněný kontext nezúčastněné časové posloupnosti a jeho neutrálního a lhostejného plynutí.

I v dalších kapitolách je možné nacházet linii mysteriózní tajemnosti, jejíž přítomnost je možné trvale sledovat za horizontem přímočarého, prvoplánového syžetového zřetězení. Jde o pokračování souhry nahodilostí, které je možné z jedné strany vykládat jako zřetelnou autorskou neobratnost, z druhé strany je ji možné pokládat za metaforické zvýraznění té oblasti dějů, která není přístupná přímočaré smyslové empirii. Stává se upozorněním na stálou přítomnost iracionálních dějů a okolností (nebo přímočáře racionálně jen velmi obtížně vysvětlitelnou souhru okolností), které mohou velmi významně zasahovat do lineárního děje. Takovéto obrazy upozorňují na proud nezřetelných, mlhavých náznaků, které navozují představu, že za viditelnou životní linkou existuje zastřená oblast motivů, zřetězení a příčinných souvislostí, jejichž přítomnost se dá jen tušit, ale které mohou sehrát v jistých životních situacích významnou roli. A opět: není důležitá filozofická stránka nevědomých dějů, ale především je navozena estetická situace, jež vyvolává iluzi významové mnohoznačnosti a matných obrysů nejasně tušené skutečnosti.

Na základě tohoto rozboru je možné na Pasternakův text pohlížet jako na tradičně realistický románový útvar. Toto vidění však považujeme za prvoplánové a zjednodušující. Naopak zdůrazňujeme stálou přítomnost paralelního světa za realistickou oponou. Realita je Pasternakem konstituována tak, aby byla vytvářena představa druhého světa, k jehož konturám pronikáme prostřednictvím modernistického gesta na první pohled realistického románového útvaru. Takto se Pasternak svojí poetikou velmi přibližuje symbolistnímu pojetí „dvojího světa“, ve kterém svět reálně spatřovaných souvislostí je pouze prostředkem k ustavení kontur čehosi podstatnějšího a celistvějšího za hranicemi přímočaré nahlížené lidské empirie. Tímto způsobem je v Pasternakově románu zvýrazněn „druhý hlas“, modernistická perspektiva, která uvádí do jednoho celku výlučnost lidské existence s celkovým prostorem a časem světa a jeho bytím. Dokladem této teze by se mohly stát závěrečné básně Jurije Živaga, které však nejsou předmětem této studie.

Key words:

Boris Pasternak, Doctor Zhivago, modernism, novel, narrator's viewpoint.

Summary**The novel Doctor Zhivago and “second voice”**

The basic poetic technique of the novel is considered to be a tension between the personal viewpoint of the character and the perspective of indifferent, depersonalised point of view. The modernistic technique uncovers a parallel world “second voice” behind the realistic curtain of traditional novel in which the individual's exclusivity in limited time and space is included in the integral state of being.

CHARAKTER NÁZVŮ BUNINOVÝCH PRÓZ

Miroslav Zahrádka, Česká republika, Olomouc

I. A. Bunin napsal v roce 1929 článek *Jak píšu* (Как я пишу) a v něm zdůraznil: „Rozhodující význam má první věta. Ta určuje především rozměr díla a vyznění celého díla vcelku.“ Obdobně, i když ve vymezenějším měřítku, lze hovořit o smyslu názvu. Bunin sice o názvu nehovoří, ale sám fakt, že v mnoha případech jej změnil a publikoval některé povídky v různé době pod dvěma až třemi různými tituly, svědčí o tom, že tomu věnoval pozornost a přikládal problému jistý význam. Na rozdíl od první věty, která nese informaci čtenáři, ale ještě důležitější je pro samotného autora pro rozběh vyprávění či představu o místě a čase příběhu a jeho hrdinovi, název vytváří spisovatel až po dokončení díla, kdežto pro čtenáře je to první informace, která může nasměrovat jeho vnímání celého dalšího textu.

Povídka *Sosny* (Сосны) například začíná: „Večer, ticho domu zavátého sněhem, venku v lese kvílí vánice... Ráno u nás v Platonovce umřel obecní strážník Mitrofan...“ Obsažný začátek uvádí základní „koordináty“ příběhu, ale název povídky orientuje čtenáře na jinou rovinu, na niterný smysl díla. Nebo jiný příklad: „Na hřbitově, nad vršíčkem čerstvě nasypané hlíny, stojí nový dubový kříž, pevný, těžký a hladký. Pošmourne dubnové dny...“ To jsou první věty povídky *Lehký dech* (Легкое дыхание). Jejich určitost je uvedena názvem, který naznačuje mnohoznačnost. Nebo ještě: „Vesnická usedlost, začátek března, první týdny velikého půstu... Žiji jako poustevník, od rána do večera pracuji.“ Tak začíná lyrická povídka *Půst* (Пост), a opět je název mnohoznačný. Velmi často jsou první věty u Bunina telegraficky stručné a přesné, vypovídají o mnohém, a titul navádí čtenáře k pochopení mnohovrstevnatosti obsahu. To je pak zpravidla dovršeno větami závěrečnými.

Ještě častěji však má název zcela jednoznačný význam – ukazuje na hlavní postavu díla. Tak jsou pojmenovány nejznámější Buninovy prózy – *Pán ze San Franciska*, *Mítova láska*, *Případ korneta Jelagina*, *Život Alexeje Arseňjeva*, *Lika*, ale ještě dalších sedm desítek jeho prací. Bunin jako by chtěl pokračovat v tradici Turgeněvových *Lovcových zápisků* a vytvářel širokou galerii typů převážně hrdinů z vesnice – šlechticů i mužiků, které nazývá přímo jménem nebo prostřednictvím charakteristického znaku. U Turgeněva: *Chor a Kali-*

nyč, *Můj soused Radilov* nebo *Zpěváci, Starosta, Hamlet Ščigrovského újezdu*. U Bunina: *Taňka, Statkář Vorgolskij, Ignat* nebo *Učitel, Bratři, Syn, Stařena*. Dokonce i v *Temných alejích*, kde bychom mohli předpokládat názvy emocionální, s motivem lásky a smrti, upírá spisovatel svůj zrak především na hlavní postavy povídek a pak na mnohoznačnější názvy s motivem místa a času děje, event. na motivy zvířecí a přírodní. Výjimečné tu jsou, podobně jako v celé Buninově tvorbě, názvy akční (*Pomsta*). Autor napsal a přímo v titulu svých krátkých lyrických povídek, jež lze označit jako básně v próze, delších i menších novel pojmenoval nejen desítky ruských typů, ale prostřednictvím jejich osudů zobrazil široký prostor ruského života, jednotlivých prostředí (převládá ovšem vesnice), a také vyslovil svůj soud o Rusku, svůj citový vztah k němu i k světu. Vytvořil desítky hrdinů své doby, ale současně je zasadil do věčně trvajících ruské přírody ve všech ročních dobách a nekonečně mnohotvárných projevech. Jen výjimečně vyloučil krajinomalbu a soustředil se na hrdinu, jeho příběh a psychiku (*Případ korneta Jelagina*). Bunin vlastně psal celý život velký lyrický román o Rusku a ruských lidech. Řeší v něm zásadní filozofické otázky života a smrti, mezilidských vztahů, štěstí a životní disharmonie. Tuto problematku pak přenáší i na neruské své hrdiny a syžety, na své biblické či budhistické příběhy a motivy.

Bunin pojmenovává své práce podle **hrdinů** ve všech obdobích své tvorby. V devadesátých letech používá téměř výjimečně názvy s motivem hrdiny a místa. Již v prvních letech tvorby se věnuje svému kardinálnímu tématu úpadku šlechtických hnízd a doprovodnému tématu vesnické chudiny. Statkáře líčí jako podivíny v sarkastickém duchu: „*Šaman*“ a *Moťka* („Шаман“ и Мотька – 1890), *Malí statkáři* (Мелкопоместные – 1891), *Statkář Vorgolskij* (Помещик Воргольский – 1892). Tyto úpadkové typy líčí v črtách, v nichž cítíme zřejmý vliv Gogolových *Mrtvých duší*, Vorgolskij jako by byl příbuzný Nozdrjova. Ještě častěji jej však zaujaly typy vesnických lidí: *Fedosjevna* (Федосевна – 1891), *Taňka* (Таňка – 1892), *Kastrjuk* (Кастрюк – 1892), *Učitel* (Учитель – 1896, také pod názvem *Tarantella* s podtitulem *Ze života vesnické inteligence*), *Kukačka* (Кукушка – 1898). Některé tyto črty a povídky Bunin nezařadil do sebraných spisů, byl si patrně vědom jejich závislosti na vzorech a svého nezformovaného stylu. Výrazně se však v nich projevuje autorovo sociální citění: v povídce *Fedosjevna* soucit s chudou stařenou, v *Učiteli* s osudem vesnického učitele, který se marně snaží vyrovnat šlechticům, v *Kukačce* s chudým válečným vysloužilcem, sloužícím pánům. Ve dvou povídkách však už spisovatelův styl uzrává. V *Taňce* se propojuje téma strádání chudé rodiny a kajícího se

šlechtice, který má dobrý pocit z toho, že udělá radost malé holčičce. I povídka *Kastrjuk* už má rysy zralého Buninova stylu s výraznou krajinomalbou a působivým zobrazením osudu vesnického staříka. V povídce *Velga* (Велга - 1895), „severní legendě“, čteme jeden z prvních milostných příběhů, jež budou pro Bunina charakteristické. Stylizovaným legendárním stylem vypráví o velké lásce, jež vítězí nad smrtí. Smutná, tragická je i povídka *Bez rodokmenu* (Без роду - племени - 1897), připomínající budoucí milostné trojúhelníky *Temných alejí*. Válečný vysloužilce se vyskytuje i v povídce *Meliton* (Мелитон - 1900), připomínající *Lovcovy zápisky*. Je to jen portrét člověka poctivého, osudu odevzdaného, žijícího jako poustevník (původní název byl *Poustevna*). Bunin byl tehdy určitou dobu proti dějovým povídkám, chtěl psát především o přírodě a lidech v ní. V povídkách s motivem hrdiny se tak už v devadesátých letech objevují základní tematické okruhy, v nichž se bude pohybovat celé Buninovo dílo - příroda, vesnice, osud šlechtických hnízd, láska a tragédie.

Podobně tomu je i v povídkách s motivem **místa děje**. První z nich - *Průsmyk* (Перевал - 1892) líčí vypravěčův těžký přechod horským průsmykem, který symbolizuje překonávání duševního utrpení, a příchodem k lidem a slunci, což jej „opět nadlouho oklame“. Vedle krajinomalby tu zaujme zobrazení duševního procesu, impresionisticky viděných pocitů, v čemž lze spatřovat prvky Maupassantovy prózy. I tento „cestopis“ s akcentovanými dojmy se bude u autora mnohokrát opakovat. Bude prolnut jako *Průsmyk* i úvahami o smrti. To nalzáme i v autobiografických „cestopisných“ črtách *Svaté hory* (Святые горы, i s názvem *Na Donci* - 1895) a „*Kozáckou stezkou*“ („Казацким ходом“, i s názvem *Na „Čajce“* - 1898). Dvě povídky s motivem **místa** měly původně název s motivem **hrdiny**, což bylo příznačnější: *Na statku* (На хуторе, i pod názvem *Fantasta* - 1892) líčí nostalgické vzpomínání na lásku a smutný život na upadajícím hospodářství osamělého šlechtice, *V poli* (В поле, i s názvem *Peciválové* - Байбаки - 1895) obdobné dožívání zchudlého barina a chmurné vzpomínky na promarněný život. Ve všech detailech tu dominují projevy rozpadu a neschopnosti starého šlechtice dostat se z bída. Povídka *Na chatě* (На даче, i s názvem *Den na chatě* - 1895), kde se tolstojovec střetává v nekonečných debatách s městskými inteligenty, připomene budoucí Gorkého drama *Letní hosté*. Také život vesničanů zobrazil Bunin v několika povídkách s motivem **místa**: *V cizí zemi* (На чужой стороне - 1893) a *Na konec světa* (На край света, s podtitulem *Ze zápisníku* - 1894) popisuje smutný odjezd hladové vesnice na Dálný východ, *Na vesnici* (В деревне, s podtitulem *Ze vzpomínek dětství* - 1897) líčí rodící se dětský vztah k vesnici, přírodě a rodině.

I v těchto povídkách a črtách s motivem místa bychom při důkladné analýze našli v podstatě většinu témat budoucích autorových próz.

Z jiných motivů se v názvech raných spisovatelových povídek vyskytuje jednou **čas** - *Pozdě v noci* (Поздней ночью - 1899), kde autor velmi úsporně vylíčil duševní prožitky, vzpomínky a milostnou scénu jedné noci, jednou motiv **ptáka** - *Skřivánčí píseň* (Песня жаворонка - 1887), což je vzpomínka na dětství, v němž si chlapec začíná uvědomovat přírodu kolem sebe, jednou jakési označení **žánru** - *Zprávy z domova* (Вести с родины - 1893), kde Bunin křečovitě kriticky popisuje kontrast neplodných „vědeckých“ sporů a hrůz z hladové vesnice.

Jiná skladba titulních motivů bude v Buninově próze prvního desetiletí XX. století. V řadě krátkých autobiografických próz dominuje motiv **místa**. Jsou to místa spisovatelových cest do Alp, Turecka, Libanonu, Palestiny a Egypta. Črty tohoto typu jsou částečně zařazeny do cyklu *Ptačí stín* (Тень птицы -) a obsahují autorovy dojmy z těchto zemí, jeho zápisy o historických událostech i zamyšlení nad smrtí. Některé črty obsahují vzpomínku na dětství (*Nad městem* - Над городом - 1900), na nešťastnou lásku (*Z výšky* - С высоты - 1904), na cestu po nově vybudované železniční trati (*Nová trať* - Новая дорога - 1901) a na jízdu ze statku do vesnice na trh (*Předvečer trhu* - Подторжье - 1909). Poslední črta byla původně určena do novely *Vesnice*, ale autor ji posléze nevyužil. Obsahuje popis trhu, cikánů, koupě koně, dialog při smlouvání aj. Motiv místa v názvu nenaznačuje tedy místo děje, ale předmět, krajinu, město, místo, které je popsáno a které autora inspiruje ke vzpomínkám a úvahám.

Druhým nejfrekventovanějším motivem v názvech děl z let 1900-1909 je **čas**. Jsou to už vesměs povídky, takže sám motiv času naznačuje jistou dynamiku děje. Dvě z nich budou využity v románu *Život Alexeje Arseňjeva*: v povídce *U pramene dní* (У истока дней, také pod názvem *Zrcadlo* - 1906) autor píše o tom, jak si jako dítě začínal uvědomovat věci kolem sebe, v povídce *V srpnu* (В августе - 1901) obsahuje jemnou krajinomalbu letního dne i duševní prožitky vypravěče, jeho stesk po ženě. Je to první fragment, který se stane součástí budoucího románu *Život Alexeje Arseňjeva*. Puškinské motivy zpracovává Bunin v povídce *Nový rok* (Новый год - 1901): líčí tu jednu šťastnou milostnou noc v moři budoucího „nesmyslného života“. Tehdy také vzniká první povídka z *Temných alejí* - *Na podzim* (Осенью - 1901). Nádherná noc lásky na břehu moře zůstává v životě muže i ženy jediná, zítra se ona vrátí k nemilovanému manželovi. Je to jedna z umělecky nejsilnějších povídek rané

Buninovy tvorby, plná poetických detailů přírody a silných citových prožitků. Závěr ovšem plně odpovídá tragickým koncům v povídkách budoucího cyklu. I psychologická miniatura *Desátého září* (Десятого сентября – 1903), kterou autor nebude zařazovat do sebraných spisů, má tragický závěr, nejbliž však k novele *Mítova láska*. K Temným alejím pak patří i povídka *Červánky celou noc* (Заря всю ночь – 1903), kterou spisovatel přepracoval v roce 1926, v níž překrásné milostné představy mladé dívky se střetávají s banální skutečností. Jakkoli Bunin jen výjimečně použije motiv **lásky** v názvu, jsou tímto motivem prostoupeny syžety desítek jeho povídek a novel, ale i románu. Přístupy k rozpracování motivu jsou spjaty s motivem **času**.

V prvním desetiletí XX. století se poprvé dostávají do autorových názvů i motivy **předmětů, věcí, přírodních jevů**. Již v roce 1900 je to v lyrické a nesyžetové próze *Antonovská jablka* (Антоновские яблоки), vynikající ukázce Buninova umění impresionistické kresby podzimu, krajiny, provoněné zralými jablky a prostoupené smutkem nad rozpadem šlechtického hnízda. Pocity štěstí a idyličnosti jsou tu spjaty s motivem „ticha“, ale to se mění ve stesk a smutek. Toto ticho slyší vypravěč i v autobiografické lyrické povídce *Ticho* (Тишина – 1901), ale tam to prožívá na Ženevském jezeře obklopen majestátem přírody a velikosti osobností, které to ticho slyšely před ním – Goethe, Byron, Maupassant, Ibsen aj. I postavy z Ibsenova dramatu *Když my mrtví procitneme* to prožívají jako štěstí, ale je v tom i předzvěst smrti. Motiv ticha v povídce *Zlaté dno* (Золотое дно – 1903) už postrádá jakýkoli náznak štěstí, je ironizován a vyjadřuje rozpad a smrt šlechtických hnízd na pozadí „zlatého dna“, bohaté země a lesa. Smrt pak je přímo pojmenována a zobrazena v povídce *Sosny* (Сосны – 1901), k ní však Bunin opět vytváří kontrast v kráse zimní přírody a v pocitu plnosti života, jehož součástí smrt je. Podobné kontrastní motivy nacházíme i v lyrické miniatuře *Mlha* (Туман – 1901) – ticho, smrt, věčnost, opuštěnost člověka na moři a v mlze, ale světlo, slunce, radost za raního rozbřesku. Stesk je i ve scéně setkání barina s cikány a krásnou cikánkou v miniatuře *Oheň* (Костер – 1902). Jiné setkání vyličil autor v povídce *Ptáctvo nebeské* (Птицы небесные – 1909): student Voronov se vrací na rodičovský statek a ve sněžných polích potkává zebřáka. Jakoby spolu hovoří, ale ve skutečnosti každý myslí na něco jiného. Je mezi nimi smrt, ale i hrůzná propast mezi šlechtickou inteligencí a prostým člověkem, který v mrazu umírá. Tolstojovský karatajevský klidný vztah mužiků k smrti, známý z povídky *Tři smrti* a z *Vojny a míru*, zde vyjádřený symbolem nebeských ptáků, studenta děsí, ale jeho sentiment je neplodný a prázdný. Motiv **ptáka** v blízkém smyslu Bunin použil

v názvu črty i celého cyklu cestopisných črt *Ptačí stín* (Тень птицы - 1907), o němž tu již byla řeč. Stín legendární sovy přináší všemu, na co padá, „velikost a nesmrtnost“, v cyklu tedy na slavnou historii Středního východu. Naopak motiv **bilého koně** ve stejnojmenné povídce (Белая лошадь - 1907) je znamením smrti. Autor ne náhodou rozvažoval jiný název - Bílá smrt, povídka však ve spisech figuruje i pod názvem Astma. Spisovatel se k tématu vrátil v roce 1929, měla to být nejspíš část větší prózy.

Desátá léta přinášejí do Buninovy tvorby opět novou skladbu názvů. Znovu tu dominují motivy **hrdinů, času a přírodních jevů**. Vůbec nejfrekventovanější je motiv **hrdiny**. Velkou jejich část napsal autor na Capri, kde se stýkal s Gorkým, a možná proto je jeho pozornost nasměrována na obyčejného ruského mužika. Tehdy vznikl jakýsi nový cyklus, blízký Turgeněvovým *Lovcovým zápiskům*, v němž nacházíme celou galérii ruských typů, charakterů a osudů. V povídce *Starodávný člověk* (Древний человек, také pod názvem Sto osm - 1911) je to vesnický stařík Taganok, žijící sice dlouho, ale mimo historii, odevzdaně. V povídce *Cvrček* (Сверчок - 1911), kterou Bunin četl Gorkému, jenž byl hluboce dojat, je hrdinou venkovský sedlář. Ten vypráví pohnutou historii smrti svého syna, který zmrzl při bloudění v mlze. Vyprávění se zájmem poslouchají i páni z pustnouiho statku, ale o jejich soucitu se spisovatel nezmiňuje. Cvrček tu ovšem není typ chudáka, autor v něm akcentuje *člověka*, který bojuje a nerezignuje ani v tragických situacích. V jiné, dost naturalistické povídce *Ignat* (Игнат, také pod názvem Lásky - 1912) Bunin líčí osudy pastýře Ignata paralelně s osudem lehkomyšlné Ljubky a střetává tu opět pasívní charakter mužika s cynickým zpanštěním dominantní ženy. Ruský stesk a vodka ničí bohatýra, mohutného mužika v povídce *Zachar Vorobjov* (Захар Воробьев - 1912). Lesní hlídač, jehož lidé celý život urážejí a který proto trpí paranoiou, se mstí a zabíjí mužika, jenž k němu jde krást. To je hlavní postava povídky *Jermil* (Ермил, také pod názvem Zločin - 1912). Odsouzen ke službě v klášteře, nestává se však mnichem, neboť je „moc velkej zločinec“. Na Capri vznikla i povídka *Kníže mezi knížaty* (Князь во князях, také pod názvem Lukjan Stěpanov - 1912), která sice není kompozičně vypracovaná, ale je charakteristická pro tehdejší autorův názor na ruské charaktery. V konfrontaci životního stylu bohatého mužika, který žije primitivně v zemljance, a chudnoucích statkářů, žijících „na vysoké noze“, nachází spisovatel obecnou „ruskost“. „Zdá se mi, že způsob života a duše ruských šlechticů jsou stejné jako u mužiků. Všechny rozdíly jsou dány materiální převahou šlechtického stavu,“ říkal Bunin v roce 1911 v besedě s redaktorem časopisu *Moskovskaja vesť*. Je tehdy přesvědčen,

že „kniha o ruských šlechticích není ještě daleko dopsána“, že „po Tolstém a Turgeněvovi zůstala ještě v této literatuře mezera“. Právě povídka *Князь во князях* je pokusem tyto teze umělecky realizovat.

Hlavní postava povídky *Ličarda* (Личарда - 1913), která patří k „turgeněvskému“ caprijskému cyklu, avšak nyní více zaměřenému na podivínské, extrémní, třebaže opět ruské typy, je vesnická žena, která dohazuje pánům mladé dívky. V povídce *Plačtivý Jan* (Иоанн Рыдалец - 1913) jsou - přesně podle Buninovy teorie - dva podivínské typy: jurodivý Jan, věčně naříkající a nadávající pánovi, a pán, který se cítí natolik spřízněn s jurodivým, že si přeje být pochován společně s ním. Potulný zpěvák, zpívající legendu o sirotkovi, zlém maceše a slabém otci, tedy píseň migrující po celé Evropě, je další postavou tohoto typu - v povídce *Zpěvák Rodion* (Лирник Родион - 1913). V povídce *Z dobré rodiny* (Хороших кровей - 1913) vystupuje sebevědomý hospodář, který vyniká v chovu koní a hubení krys. Povídka *Svatí* (Святые, také pod názvem *Hříšnice Alina* - 1914) je o dvou lidech, ženě a muži, kteří po hříšném životě hynou způsobem, který je přivedl k svatosti.

Fragment *Klaša* (Клаша, také pod názvem *Klaša Smirnovová* aneb *První krok* - 1914), zřejmě začátek nedokončené větší prózy, už nepatří do cyklu o podivínech. Autor tu kreslí charakter osiřelé tiché, hodné dívky, před níž se otevírá nový život, možná šťastný, možná však dramatický. Sugestivně napsaná povídka *Kazimír Stanislavovič* (Казимир Станиславович, původní názvy byly *Lev Kazimirovič* a *Temná osoba* - 1916) je pro Bunina dost netypická. Pracuje s tajemstvím, které je postupně rozkrýváno. Zchudlý šlechtic se tajně zúčastňuje svatby své dcery, která neví o jeho existenci. Pláč hlavního hrdiny v hotelu a myšlenky na sebevraždu obnažují ponižení a zmarněný život, který si Kazimír Stanislavovič sám zavinil. S bolestí v srdci tu autor napsal příběh možná nejodkrytěji odsuzující negativní úlohu šlechticů v dějinách Ruska. Také povídka *Aglaja* (Аглая - 1916) o vesnické dívce a její smrti v mládí a v klášteře je prostoupena tajemstvím, tentokrát s biblickými prvky. Pláč a smrt jsou hlavními motivy povídky *Stařena* (Старуха - 1916), kde hlavní postava, stará kuchařka ve službách u pánů, pláče nad svým údělem, nad umírajícími ve válce a vlastně nad celým lidstvem. Autor je tu netypicky aktuální, když odsuzuje válku, ale i futuristické extrémy v literatuře. „Podivínský cyklus“ je dovršen povídkou *Krajan* (Соотечественник, původně pod názvem *Trifon Čujev* - 1916) o brjanském mužikovi s jeho dobrodružnou rozpornou povahou, šikovností, odvahou, vytrvalostí, ale i s neklidem, steskem a sklonem k alkoholu. „Podivínské“ i „nepodivínské“ postavy, jež spisovatel akcentuje i uvedením do názvu,

jsou součástí jeho umělecké analýzy ruské duše, ale i jeho uvažování o relativitě lidských charakterů. Toto ideové i umělecké směřování autora se realizuje i v novelách s neruskými náměty, opět však s názvy, obsahujícími označení hlavních hrdinů, ovšem s širokým zobecňujícím významem. To je známá novela *Bratři* (Братья – 1914), detailně popisující hlavní město britské kolonie Ceylonu Colombo, ale sledující v těchto detailech utrpení dvou hrdinů – chudého ríkši a bohatého Angličana. Příčinou strádání není však u ríkši především chudoba, k sebevraždě ho vede ztráta nevěsty vinou Angličana. Avšak i Angličan duševně trpí věčnými rozpory života a smrti i vlastní účastí na strádání lidí z porobeného národa. Oba jsou tedy bratry v utrpení, jak to plyne z budhistic-kých kánonů, jež doprovázejí celý příběh. Druhou podobnou novelou je *Pán ze San Franciska* (Господин из Сан Франциска, původní název *Smrt na Capri*, inspirovaný Mannovou *Smrtí v Benátkách* – 1915). I zde převažuje popis – plavby na luxusním parníku do Itálie, zábav v caprijském hotelu a znovu zábav na zpáteční cestě do Ameriky. Z popisů vystupuje však křehkost a relativita lidského života tváří v tvář smrti, jež mění zjevnou vitalitu amerického boháče v skrývané jeho tělo v podpalubí. Jakousi variantou tohoto tématu je fragment z větší zamýšlené prózy *Otto Stein* (Отто Штейн – 1916), v níž hlavní postava, mladý německý vědec, „přezíravým germánským pohledem“ sleduje lidi jiné národnosti při plavbě z Itálie do Afriky. Bunin jako by tu podlehl tehdejšímu válečnému šovinismu, ale dominantní myšlenkou šovinismus není. Opět jde o relativitu vztahů mezi lidmi, zatím to ovšem spisovatel nerozvinul.

Motiv **hrdiny** v názvu mají ještě další Buninovy prózy desátých let. Patectickým biblickým stylem je psána povídka *Prorokova smrt* (Смерть пророка, také pod názvem *Mojžíšova smrt* – 1911), patřící do středněvýchodního cestopisného cyklu *Ptačí stín*. Vypráví legendu o odchodu Židů z Egypta až do osamělé smrti Mojžíše v jeskyni. Emocionální styl charakterizuje i jánošíkovskou legendu *Píseň o chocovi* (Песня о хоще – 1916), moldavském zbojníkovi, bojovníku proti turecké nadvládě. Je psána se sympatiemi k chocovi a také dobře končí jeho osvobozením z vězení. Jiná povídka z té doby by patřila svým obsahem do cyklu *Temné aleje*: je to povídka *Syn* (Сын – 1916). Je to vyprávění z koloniálního Alžiru a hrdiny jsou Francouzi. Je tu výborně zobrazená psychika stárnoucí ženy, stále se bránící citu k podstatně mladšímu muži. Jeho city jsou líčeny expresivněji, její však hlouběji. Závěr je tragický: rozhodnou se společně zemřít, avšak on má sílu, aby zastřelil ji, ne však sebe. Sugestivně je psána i povídka *Čangovy sny* (Сны Чанга – 1916), která jakoby pokračuje v řadě **zvířecích** próz ruských spisovatelů, které svého hrdinu dekla-

rují už v názvu – od Tolstého a Turgeněva po Čechova či Kuprina. Pes Čang patří kapitánovi, který na své lodi spěchá k milované ženě a dcerce, dočká se zrahy a končí v zoufalství, v alkoholu a celkovém morálním úpadku jako sebevrah. Vše je nazíráno (jako třeba v Tolstého povídce *Cholstoměr*) očima zvířete a prostoupeno buddhistickými idejemi hledání pravdy a štěstí. Opět tu dominuje tragické téma lásky, zrahy a smutného konce.

V desátých letech vstupuje do Buninových názvů opět motiv **času**. V povídkách s tímto názvem se setkáváme s jedním nevšedním jevem. Už nejen tragičnost je pro ně charakteristická, ale i netypická pro Bunina krutost a naturalistické detaily líčení události a okolností. Paradoxně však vyznívají názvy zcela nevinně a mírně – Noční rozhovor, Všední dny, Poslední den, Jarní večer, Poslední jaro, Poslední podzim aj. Až do roku 1914 je to spjato s Buninovým ostře kritickým pohledem na vesnici, který se projevil v novele *Vesnice*. Z názvů s motivem **hrdinů** s těmito povídkami lze srovnat pouze povídku *Jermil*.

Noční rozhovor (Ночной разговор – 1911) je polemicky zaměřen proti naumovsko-něfjodovskému, idylickému pojetí vesnice a mužika. Gymnazista, syn barina, trpí iluzemi o mužících, pracuje a nocuje s nimi na poli, ale dochází k velkému zklamání, když slyší, jak si mužici klidně vyprávějí o vraždách, ubití statkáře a ničení věcí na statku za nedávných rolnických nepokojů. Pět vypravěčů se tu ukazuje jako pět krutých charakterů a chlapec rozčarován spěchá domů. I ve *Všedních dnech* (Будни – 1913) podobné setkání s krutým mužikem vede mladého seminaristu k myšlence, že bude lépe s sebou nosit revolver. V povídce *Poslední den* (Последний день – 1913) je naopak hrdinou zdivočelý zkrachovaný statkář, který po prodeji usedlosti v ní ničí vše, na co přijde. Autor tento snad nejzoufalejší příběh o úpadku šlechtického hnízda doprovází neobyčejně krutými a odpudivými detaily ničení, týrání a zabíjení psů. Povídka *Jarní večer* (Весенний вечер – 1914) vzdor svému názvu vypráví o temném mužikovi, propíjejícím svůj majetek a vraždícím žebráka pro jeho skryté peníze. Těžko přijmout názor tehdejšího kritika, který v této povídce uviděl autorův obrat od mračného pojetí vesnice, kdy prý Bunin „opět v mužikovi člověka našel“.¹ Prózy *Poslední jaro* (Последняя весна – 1916) a *Poslední podzim* (Последняя осень – 1916) vyznívají také tragicky, ale už to není tragédie temné vesnice, nýbrž tragédie války a jejího dopadu na vesnici. Apokryf *Třetí zakokrhání* (Третьи петухи – 1916) vyznívá smířlivě vůči vrahům, jimž odpouští i proti vůli boží Tomáš, jemuž zavraždili rodinu. Trojí zakokrhání

¹ Bunin I. A.: *Sobranije sočiněnij* v 9 tt., t. 4, M. 1966, s. 481.

z biblického příběhu sv. Petra jakoby vrací spisovatele k dávno překonanému tolstojovství. Ke krutosti se však znovu spisovatel obrací v povídce *Zimní sen* (Зимний сон – 1918), v níž jsou v téměř telegrafickém stylu, bez buninských detailů krajinomalby, na 3 stranách zachyceny dva kontrastní syžety – milostný příběh dvou mladých lidí a tragédie, při které opilý syn vraždí svého otce, zkrachovalého a nyní žebrajícího boháče. Prózy desátých let s motivem času vrcholí deníkovými zápisy let 1918–1919, které nesou název *Prokleté dny* (Окаянные дни). Autor tu popisuje své depresivní stavy, vyvolané porevolučními událostmi a nepořádky v Petrohradu, Moskvě a Oděse. Katastrofický charakter popisů je tu doprovázen nevybíravým slovníkem spisovatelova odsouzení bolševiků, Gorkého i Bloka. Je zvláštní, že právě motiv času v názvech je spjat s tragickým obsahem próz, ale sotva to lze považovat za náhodu.

Také prózy s **přírodním** nebo **věcným** motivem v názvu v desátých letech mívají krutý či tragický děj nebo aspoň smutnou a nepřijemnou atmosféru. Zjevně autobiografická črta *Prach* (Пыль – 1913) je proniknuta nevábnyými vzpomínkami na mládí a prachem – na ulici, na stromech i v pocitech hlavní postavy barina Chruščova. Povídka *Číše života* (Чаша жизни, také pod názvy O. Kir nebo Dům – 1913) rozvíjí téma nesmyslnosti života lidí s malými či nízkými cíli: vzdělaný Gorizontov vzdor svému široce perspektivnímu příjmení žije asketicky s myšlenkou dlouhého života (vypít číši do dna), nešťastná žena se protrpí životem s myšlenkou na dědictví (dům), kterého si však stejně neužije. Dějová povídka je tu nenápadně mravně a filozoficky naléhavá. Obdobně i mistrovsky napsaná povídka *Lehký dech* (Легкое дыхание – 1916), která vypráví o tragickém konci mladé emancipované ženy, pro niž svoboda je nade vše, obsahuje motivy, jdoucí od mravních ideálů některých hrdinek Tolstého nebo Turgeněva. Autor je nedeklaruje, mnohostranná metafora je však zřejmá.

Když byl Bunin na Capri, vznikly v roce 1913 další prózy, jež spolu s povídkami s názvem, obsahujícím motiv hrdiny, odrážejí autorův kritický vztah k vesnici. *Stará tráva* (Худая трава, také pod názvem Obrok – 1913) umělecky silně zaznamenává proces umírání starého člověka, ale především cynickou lhostejnost okolí – příbuzných i popa – ke smrti. Motem tu je přísloví „Stará tráva musí z pole ven“. Lyrický obrázek *Nové osení* (Всходы новые, také pod názvem Jaro – 1913) podobně jako Stará tráva věrně zachycuje přírodu i různé okolnosti vesnického života, ale nehledě na tragické typy a osudy lidí vyzařuje radostnou jarní náladu. V téže době spisovatel píše hrůzný obraz moru a cholery jako trest boží za lidské hříchy *Hospodinovo kopí* (Копье господне, také s názvem Rána kopím, jak Arabové říkají moru – 1913). Autor tu katastro-

ficky vylíčil nekonečnou plavbu po Rudém moři, již obklopuje smrt ze všech stran. Jak jsme již zaznamenali při hodnocení smyslu motivu času, atmosféra války přispěla ke zhrubění Buninových syžetů, k akcentování krutosti v lidech a mezi lidmi. Dějové linie povídky *Uši jako smyčky* (Петлистые уши - 1916) naznačují, že tu vznikal román, ale zastavil se na jedné postavě - záhadné osobnosti námořníka Sokoloviče, odrážející cynické rysy společnosti a doby. Autor navázal na Dostojevského román *Zločin a trest* a ukázal na prohlubování tohoto cynismu člověka, který vraždí, avšak jeho svědomí mlčí, a naopak vrah cítí ulehčení.

Jak je patrné, Buninova próza desátých let je většinou dějovější, katastrofičtější a tragičtější. Tato tendence pronikla tentokrát více i do některých názvů. Mají v řadě případů **akční** charakter, což je vcelku u Bunina výjimečný jev. Ze středověkových dojmů čerpá autor námět povídky *Křik* (Крик - 1911), kde motiv křiku na parníku je jednak varováním před morem, zuřícím na březích, jednak výkřikem zoufalství otce, kterému odvedli syna do armády. Povídka *Poslední setkání* (Последнее свидание - 1912) pojednává o nevydařené lásce dvou zchudlých statkářů - šlechtice Strešněva a sousedky Věry Alexejevny - a o poslední noci, kterou spolu stráví. On se jako Oněgin vrací na svou usedlost zklamaný, vědom si zmarnění svého života, ale kolem něho žije příroda svůj „tichý, krásný a šťastný život“. Příběh typický pro vesnický idiotismus (je to z r. 1913!) je v základě povídky *Já ani neceknu* (Я все молчу): arogantní a despotický boháč Roman tu krutě zachází s lidmi i s vlastním synem, sám zkrachuje a stává se žebrákem. V davu žebráků kolem kostela Bunin charakterizuje různé jejich typy i Romanova syna Sašu, který s nimi zpívá o „mukách k nepřetržení“. Tragikomickou historií vypráví knihovník v povídce *Příhoda z archivu* (Архивное дело, taky pod názvem Sváteční povídka - 1914). Starý archivář, entuziasta, věřící ve velké poslání svého podzemního archivu a přesného sbírání faktů o době, umírá po urážkách, jimiž ho zahrne hlasatel svobody Stankevič, když archivář Fisun použije záchodu, určeného jen pro vysoké hodnostáře. A vypravěč to zaznamenává jako typický jev doby.

Neznámější Buninovy prózy z desátých let mají ovšem v názvech motiv **hrdiny** a také motiv **místa děje**. Zdivočelou, zaostalou a věčně opilou vidí spisovatel vesnici let 1905-07 v delší novele *Vesnice* (Деревня - 1909-1910), když vypráví o úpadku šlechtických hnízd, o kruté vzpouře rolníků, vedených opilcem a lenochem, a o vesnických podvodných zbohatlících. Není nic světlého v tomto obraze vesnice, jehož detaily spisovatel dokonale znal. Ani M. Gorkij nemohl přejít mimo tyto detaily, i když se v novele *Léto* snažil

najít ty perspektivnější stránky života. Bunin je nenašel ani v minulosti, když zobrazil kruté mravy nevolnického Ruska, rozpadající se způsob života statkářů a celkový úpadek vesnice v „novele-románu“, „šlechtické elegii“ *Suchodol* (Суходол – 1911). Autor považoval toto své dílo za paralelu k *Vesnici*: zajímala ho prý hlavně „duše ruského člověka v hlubokém smyslu, zobrazení psychologických rysů Slovana“.² Z vyprávění sice nevymizel dosud stesk nad koncem „hnízd“, avšak jejich obraz je stejně kritický a nemilosrdný, jako obraz vesnice. Povídka *Na veselé samotě* (Веселый двор – 1911) tvoří s dvěma předešlými novelami originální trilogii, což je dáno i použitím motivu **místa děje** v názvu. Ten má ovšem sarkastický význam, protože vesnice je tu líčena obdobně jako v novele tohoto jména a lidé tu žijí a tragicky hynou stejně zdvořoce. Možná tu leckterý čtenář najde skrytý soucit aspoň s osudy žen a s bezvýchodností osudu vesnice vůbec. K těmto povídkám přimyká úzce i povídka *U silnice* (При дороге – 1913), patřící svou tonalitou k *Temným alejím*. Je v ní zobrazen otřesný a tragický osud dcery majitele dvorce a lichváře, sledovaný po mnoho let od dětství až po dospělost. Monotonnost života, touha po něčem světlejším, potřeba lásky, střídání motivu pláče a ticha, zklamání a marné naděje, to vše doprovází životaběh děvčete, až vše pro Parašku končí definitivní desiluzí, hrůzou, divokou vzpourou a šílenstvím. Deník z cesty z Egypta na Ceylon *Vody mnohé* (Воды многие – 1911) obsahuje kromě popisu plavby a jejich účastníků především úvahy nad božími příkázáními a citáty ze žaltáře. Jsou prolnuty vzpomínkami na rodiče a myšlenkami o velikosti boží tváří v tvář velikosti moře. Název deníku vzal autor z 29. žalmu: „Bůh silný slávy hřímání vzbuzuje, Hospodin to činí nad vodami mnohými.“³ Cestopisný cyklus *Ptačí stín* (Тень птицы) z minulého desetiletí byl sestaven z podobně **místně** označených črt a obsahoval analogické náboženské úvahy. Nikde jinde nebyl Bunin tak silně inspirován biblickými, budhistickými a jinými religiozními tématy, jako tomu bylo v těchto cestovních zápiscích. Byla to možná kompenzace k bezútěšnosti obrazu ruského života.

Dvacátá léta jsou dobou spisovatelova života v emigraci. V jeho tvorbě to bude znamenat jednak přimknutí k ruské tematice, někdy nostalgické, jindy přímo tragické, jednak už i výskyt námětů francouzských. V názvech opět dominuje motiv **hrdiny**. Lyrický idylický obraz staré dobré Rusi, vzpomínka na

² Bunin I.A.: *Sobranije sočiněnij* v 9 tt., t. 3, M. 1966, s. 477–478

³ Cituji podle posledního vydání kralického z roku 1613: *Bibli svatá, Kniha žalmů*, žalm 29/3.

pracující rolníky-sekáče v letní přírodě a za zpěvu písní najdeme v črtě *Sekáči* (Косцы – 1921). Když srovnáme obraz vesnice z povídek předrevolučních s obrazem vzniklým daleko od domova, pochopíme kontrast autorovy pozice i uměleckého přístupu. Z Krymu je legenda *Temir-Aksak-chán* (Темир-Аксахан – 1921), vyprávěná žebrákem: o chánovi, který zažil slávu a končí jako žebrák. Turgeněvy *Lovcovy zápisky* připomíná povídka *Soused* (Сосед – 1924), kde se Bunin opět vrací k tématu rozpadu šlechtických hnízd a vytváří bizarní postavu krachujícího statkáře, který však se nemůže nechlubit svými milostnými dobrodružstvími a svou vzdělaností. Jinou podivínskou postavu vytváří Bunin v povídce *Šílený umělec* (Безумный художник – 1921): malíř posedlý ideou namalovat své největší dílo – svatou rodinu – namaluje nakonec expresivní obraz válečného šílenství, jenž koresponduje s jeho šílenými vidinami. Naopak postava samostatného mužíka, pracovitého, se světem vyrovnaného i přes svá neštěstí, kterému říkají „Boží strom“, je opět nostalgickým návratem k „dobré“ Rusi. V povídce *Boží strom* (Божье древо – 1927) autor přímo vychutnává krásu a kreativnost jazyka vesnického člověka i odkaz minulosti v ruských příslovích a úslovích. „Ruská“ je i krátká povídka *Svatý* (Святитель – 1924) o dávno zemřelém „svatém“ člověku, jehož obraz se jako ikona těší zvláštní úctě tambovského mužíka. Autobiografická je povídka *Sněžěnka* (Подснежник – 1927), jež vypráví o desetiletém gymnazistovi, který bydlí ve městě u cizích lidí a touží po otcově přítomnosti. Podivuhodná je historie lásky spisovatelovy čtenářky, která vznikla na základě četby jeho knih, aniž kdy autora viděla, v povídce *Neznámý přítel* (Неизвестный друг – 1923). Spisovatel se ptá, jaká byla motivace této ženy, již neodpověděl a které to přináší bolest a rozčarování. Opět tedy známý buninský syžet desiluze a nešťastné lásky.

Hluboce ruské jsou i povídky a novely s rozvinutým dějem. Především to je jedna z nejsilnějších próz I. Bunina – *Mítova láska* (Митина любовь – 1924), korespondující s cyklem *Temné aleje*. Vypráví se v ní o veliké lásce studenta, statkářského syna, k povrchní dívce, toužící po herecké kariéře. Autorovi se tu skvěle podařilo zobrazit peripetie lásky, tělesné i duševní milostné prožitky, naděje, pochybnosti, netrpělivé očekávání, rozčarování po koupené „lásce“ s vesnickou ženou, až po úlevnou sebevraždu po definitivním rozchodu. I obraz přírody se tu mění v závislosti na duševním stavu hrdiny. Nenaplněná, třebaže ne tragická láska je tématem povídky *Ida* (Ида – 1925), právě tak sugestivního díla. Podle skutečné události napsal Bunin jinou novelu o tragické lásce – *Případ korneta Jelagina* (Дело корнета Елагина – 1925), která se podstatně liší od autorovy tvorby svými akcenty na faktech, absenci krajinomalby a otázkami,

jež si spisovatel klade nad rozpory v duši i jednání koketní herečky, v níž však stále žije touha po opravdovém štěstí, spojená s myšlenkou na smrt. I příčiny vraždy herečky z rukou jejího milence jsou tu zkoumány téměř detektivním způsobem. Bunin tu použil i materiálů procesu s Jelaginem-Bartěněvem, řeči obhájce, připomenul tragické rozuzlení lásky následníka rakousko-uherského trůnu Rudolfa, banality z deníku Marie Baškircevnové atd. Literární reminiscenci je do jisté míry povídka *Alexej Alexejevič* (Алексей Алексеич - 1927) o smrti a pohřbu společenského, leč zbytečného člověka, který po sobě nezanechává trvalou vzpomínku, podobně jako Tolstého Ivan Iljič

Francouzské náměty s názvem, v němž se vyskytuje motiv **hrdiny**, jsou nečetné. Patří k nim lyrická reflexe *Slepec* (Слепой - 1924) nad slepým žebřákem, který děkuje za almužnu slovy „mon bon frère“. Autor se tu zamýšlí nad otázkou rovnosti lidí, která se mu však jeví jako nedosažitelná. Podle dokumentů vznikla povídka *Bohyně Rozumu* (Богиня Разума - 1924) o slavné francouzské herečce, která kdysi sehrála za revoluce úlohu Bohyně Rozumu a která je dnes zapomenuta. Bunin pod vlivem kontaminace francouzské a ruské revoluce se tu ostře vyslovuje proti francouzské revoluci a proti ateismu a akcentuje náboženské hodnoty.

Je zřejmé, že názvy s motivem **hrdiny** jsou často použity v povídkách a novelách o tragické lásce, o podivínech, a vyjadřují jistý dobový autorův extrémismus - v desátých letech k negativnímu obrazu vesnice, ve dvacátých - k jeho idylickému obrazu. Ve dvacátých letech to můžeme pozorovat i v povídkách s názvy **místními**: i v nich je autor nakloněn spíše k smířlivosti a idyle, když vypráví o ruské skutečnosti a ruských lidech. Třeba autobiografická povídka *Na nočním moři* (В ночном море - 1923) obsahuje scénu setkání dvou mužů, bývalých soků v lásce, po mnoha letech a také po smrti jejich idolu. Vše přebolo a oba se na vše dívají klidně. V povídce *Bylo jednou jedno království* (В некотором царстве - 1923) se dokonce vypráví pro Bunina netypický příběh jedné šťastné milostné noci, na niž budou oba vzpomínat. Ve druhé polovině desetiletí se tonalita syžetů mění opět ve směru většího criticismu k Rusku i k hrdinům: v povídce *V sadu* (В саду - 1926) starý měšťan se stylizuje jako skeptik, v povídce *Rus pevnost hledající* (Русь града разыскивающая - 1927) autor odhaluje falešného proroka, jurodivého, který má z toho živnost. Název je ironický. Spisovatel se znovu vrací k postavám podivínů, jak je tomu i v bretaňském námětu o záhadném Norovi v povídce *Starý přístav* (Старый Попр - 1927), což byl zřejmě začátek větší práce. Povídka končí Norovým odjezdem, jakýmsi závěrem-nezávěrem s třemi tečkami.

V názvech s motivem **věci** pozorujeme obdobnou tendenci. V povídce *Meteor* (Метеор - 1920) jde opět o meteor vášnivě lásky, v povídce *Laptě* (Ляпти - 1924) o obětavém Něfjodovi, který pro radost nemocného chlapce obětuje život. Avšak už v roce 1925, v povídce *Mordvinský sarafán* (Мордовский сарафан) zanechává milostné sblížení s nemilovanou ženou jen perěknou pachuč. V krátké črtě *Kniha* (Книга - 1924) je autor přesvědčen, že spisovatel má právo zanechat po sobě stopu ve formě knihy, jako to dělají lidé, kteří svými jmény a nápisy popisují stěny památek nebo vyhlídek (to je v črtě *Nápisy* - Надписи /ale i s názvem *Schöne Aussicht*/ - 1924). To jsme hovořili o ruských námětech. A v povídkách s neruskými náměty tuto idyličnost neznamenáváme. Nepřijatelná je například pro Bunina kremace, kterou s odpudivými detaily kreslí v povídce *Oheň požírající* (Огонь пожирающий - 1923), kde se dáva v Paříži spálit krásná žena. Historii Ceylonu a dojmy z autorovy cesty obsahuje črta *Město Cara Carů* (Город Царя Царей - 1924) a zdaleka to není obraz ráje, třebaže jde o svaté město Anaradchapura.

Několik prozaických miniatur dvacátých let má v názvu motiv **zvířete** či **hmyzu** - *Mouchy* (Мухи), *Tučňáci* (Пингвины), *Vrubouni* (Скарабеи). Jsou napsané v roce 1924 a mají chmurný reflexivní ráz. V ich-formě se autor zamýšlí nad smyslem života ochrnutého mužika, zažívá depresivní sen, kdy vše kolem něho se zdá pusté a beznadějně, ve vzpomínce na Egypt přemýšlí o čase a umírání.

V roce 1930 pak spisovatel vytvořil celou sérii krátkých próz s podobnou pochmurnou intonací. Znovu k tomu mimo jiné použil názvů se zvířecími motivy. V několikařádkové miniatuře *Kohouti* (Петухи - 1930) nebo v *Jeřábech* (Журавли - 1930) trpí vypravěč nespavostí nebo marností, s jakou se žene za štěstím. Ani dětské motivy v miniatuře *Slon* (Слон - 1930) nebo *Telců hlavička* (Телячья головка - 1930) nemají světlejší charakter a vyzařuje z nich rozpačitost a smutek. Alegorická *Prasátka* (Поросята - 1930) mají sice anekdotický ráz, ale kochání zvířat ve špinavém rybníku má hlubší smysl. *Sokol* (Сокол - 1930) je nepříjemná vzpomínka na rozkrádání šlechtických usedlostí v roce 1917. V těchto lyrických mikropovídkách se Bunin jakoby vyrovnává s těžkými vzpomínkami z vlasti, a tak si kompenzuje některé idylické obrazy z jiných povídek. Idyla nebyla nikdy jeho dominantním životním pocitem a žánrem. To si znovu uvědomujeme, když čteme miniatury s motivem **hrdiny**. Výsměchu nad svým osudem se dočká postava z povídky *Hrbáčův román* (Роман горбуна - 1930), nadávek zase chudá vesnická dívka, znásilněná starostou v povídce *Lidojedka* (Людоедка - 1930), v miniatuře *Vražedkyně*

(Убийца - 1930) napsal autor portrét mladé ženy, která zavraždila nevěrného milence. Útěšněji vyznívají syžety, jež Bunin převzal z próz F. Mistrala a zařadil do svých *Provencálských vyprávění* (Провансальские пересказы - 1930-31). Jsou to jakési apokryfy o bohem potrestaném a napraveném kováři (*Mistr nad mistry* - Мэтр всех мэтров), o tom, jak se poutník do Svaté země stal po velkém utrpení svatým (*Mladý poutník* - Юный пилигрим), o dětech, které chtějí vidět mudrce putující k Ježíškovi (*Mudrci z Východu* - Волхвы), o staré poutnici do Svaté země, jež přestála plavbu po moři, aby pak klidně zemřela na souši (*Poutnice* - Паломница).

Cyklus miniatur s motivem **hrdiny** má ovšem i optimističtější, klidnější i veselejší tituly. Povídka *Dědeček* (Дедушка - 1930) obsahuje ironický portrét starého pokrytce, který skrývá své chutě pod skromnými slovy, *Nájemník* (Постоялец - 1930) vypráví o úředníkovi, který po nocích kokrhá, *Podivíni* (Блаженные - 1930) o galérii jurodivých, *Marie* (Марья - 1930) o stařeně, která ožívá při tanci a udivuje grácií svých pohybů, *Tulák* (1930) o starém tulákoví, jehož chůze je naodiv lehká a mladá, *Stařena* (Старуха - 1930) o vesnické ženě zajímavých vlastností, *Sestřička* (Сестрица - 1930) o ošetřovatelce, na niž ve vlaku žádostivě hledí ranění při cestě z fronty.

Ve všech těchto malých prózách roku 1930 a několika dalších let Bunin nahodil portréty a epizody z Ruska i Francie, z nichž každá mohla být, a leč která také byla, základem pro rozvinutější tvar novely či románu. Všechny svědčí o neobyčejném talentu pozorovatele lidí a detailů jejich charakterů i chování. Podobnou schopnost autor osvědčuje i v popisech **místa**, o němž píše a jehož motiv vkládá do názvu miniatury. Ty vynikají hutným mistrovským popisem a lyrikou, která ponechává ději jen nepatrný prostor. *Soutěska* (Ущелье - 1930) je jednostránkový obrázek předvečerní přírody v horách s mihnoucími se postavami tatarských dětí, *Zanikající dům* (Обреченный дом - 1930) právě tak hutný a stručný popis moskevské ulice, kde došlo k vraždě, *Muravská cesta* (Муравский шлях - 1930) ještě stručnější záznam cesty a vzpomínka na Tatary, kteří tu před staletími šli do Ruska, *Na Bazarné* (На Базарной - 1930) je pestrý popis obchůdků a zboží na jedné moskevské ulici, oživený scénkou smlouvání při koupi rakve, *Z cyklu Putování* (Из цикла Странствия - 1930) je popis různých míst Moskvy, doprovázený dost chmurnými reflexemi nad pravými a falešnými bogomolci, „*Ostrov sirén*“ („Остров сирен“, také pod názvem *Capri* - 1932) je popis ostrova Capri a jeho historie. Jedině jedna miniatura s **místním** názvem je syžetová: lidový apokryf *Tarascon* (Тараскон - 1931) z Provencálských vyprávění.

Cyklus lyrických miniatur, který vznikl na začátku třicátých let, má také řadu názvů s motivy **času, věcí a přírody**. Budu se jim věnovat, než přistoupíme k výkladu dalších próz z dvacátých let. Většina kratičkých próz má veselý, ba rozmarný anekdotický charakter. *Poledne* (Полдень – 1930) je obrázek horkého dne u rybníka, oživený koupáním děvčat a závěrečným motivem nader, *Letní den* (Летний день – 1930) zachycuje scénu skádlení ševce a psa, *Nebe nad stěnou* (Небо над стеной – 1930) zaznamenává humorný případ havárie kočáru a láteření italského kočího, *Kometa* (Комета – 1930) je opět komická scénka o blížící se kometě, proti níž vesnický starosta zakrývá prkny vikýř, *Maska* (Маска – 1930) vypráví o mladé ženě, jež chce vytěžít kapitál z lidské lítosti nad její údajnou ztrátou manžela na frontě. Do takových „pohodových“ líčení a scén patří z Provensálských vyprávění i *Hvězda* (Звезда – 1930), dialog vypravěče se starým pastýřem při pozorování hvězdné oblohy: vypravěč nazývá hvězdy odbornými názvy, pastýř vykládá své lidové pojetí, oba se však společně kochají krásou nebe. Do této skupiny próz patří i *Případ s kufrem* (История с чемоданом – 1931) o trápení, které vypravěči přinesl na cestě do Turecka nový kufr.

Tehdy však vznikly i miniatury pochmurného až tragického rázu, do nichž autor vkládá i filozofické reflexe. V jednostránkové próze *Portrét* (Портрет – 1927–30) žije osamělý muž v bytě s portrétem neznámého člověka, který se tak dávno stal jen obrazem. Miniatura, kterou autor ani nezařadil do sebraných spisů, navozuje řadu existenciálních otázek, jež možná spisovatel sám nedocenil. Ještě kratší *Dopis* (Письмо – 1930) je zpověď vojáka, který trpí smrtí svých druhů, dokud sám nepadne a dopis končí třemi tečkami. V *Požáru* (Пожар – 1930) se prolínají motivy požáru, hospodářova hoře, spáleného peří holuba a jásajícího slunce. Téměř telegrafické vystižení složité lidské situace a okolností, charakteristické pro delší Buninovy prózy, je v takových miniaturách skvěle kultivováno. Rozvinutější jsou motivy v povídce *Dřevomorka* (Грибок – 1930), která je krutou anekdotou s tragickým koncem. Anekdoticky vyznívá i scénka *Červené lucerny* (Красные фонари – 1930) – líčení rvačky prostitutek se zákazníkem, jíž přihlíží nezkušený gymnazista. Ve scéně *Landaaur* (Ландо – 1930) se majitel dači projíždí ve velkém kočáře, který mu věnoval majitel pohřebního ústavu. Vše je tu černé – koně, vousy kočího, sám kočár –, „ve smrti je vše osobité“. *Předvečer* (Канун – 1930) obsahuje několik paralelních motivů, jež na půl stránky emotivně kreslí dramatickou společenskou situaci roku 1916 – bohatý nadutec ve 2. třídě vlaku, bosák, ubohé boty mužika a závěr: „Byl však už podzim šestnáctého.“

Věcné i **časové** motivy v názvech miniatur dokreslují obraz, jaký jsme viděli u povídek s motivem **hrdiny** nebo **místa**. Autor jako kdyby si ověřoval nosnost jednotlivých motivů v malých prózách, než je uplatní ve svém stěžejním díle *Život Alexeje Arseňjeva* (Жизнь Арсеньева – v roce 1930 vyšly jeho první části!). Cyklus miniatur svým pestrým obsahem odráží mnohohrannost života člověka a jeho okolí v momentech štěstí a pohody, ale častěji v náladách pochmurných a v tragických situacích, k nimž autor tíhl vždy a mimořádně pak ve dvacátých letech. Kromě *Mítovy lásky* o tom mj. svědčí „noční“ povídky *Noc odříkání* (Ночь отречения – 1921) s pojetím života jako „sladké iluze“, *Půlnoční blyškovice* (Полуночная зарница – 1921) s motivy harmonického splnutí s přírodou, nešťastné hrbaté dívky s myšlenkou na sebevraždu, *V nočním moři* (В ночном море – 1923) s motivem neopětované lásky, *Noc* (Ночь – 1925) – filozofická reflexivní povídka o člověku, bohu, mládí a stáří, s citáty z Budhy, Tolstého a bible. Goetha cituje spisovatel v povídce *Nevčasné jaro* (Несрочная весна – 1923) – „Gefühl ist alles“ – , aby konfrontoval své pocity z ubohé a špinavé porevoluční Moskvy (zdá se mu vulgární jako Jeseninovy verše) a z vesnice, v jejíchž hrobech a minulosti je více života než v moskevské přítomnosti. I tyto prózy mají svůj svěbytný význam, ale cítíme je i jako *myšlenkovou* přípravu na budoucí román.

Román vznikal postupně ve 20. a 30 letech a není náhoda, že v jeho názvu je jméno, a jméno je i v názvu 5. části – *Lika* (Лика). Je autobiografický, název *Život Arseňjeva* (jak zní v ruštině) je však přece jen zobecněnější než český překlad *Život Alexeje Arseňjeva*. Hrdina prožívá dětství a mládí, první lásky a zklamání, četbu i reflexe o ní a otázkách smrti, náboženství a společnosti, ale zároveň ten Arseňjev je ruský šlechtic, reflektující úpadek svého stavu, hluboce vnímající ruskou přírodu a kulturu, takže kniha je o Arseňjevovi a Rusku, právě tak jako Pasternakův *Doktor Živago* je o Živagovi a Rusku, Bulgakovův *Mistr a Markétka* o těchto dvou a Rusku, Gorkého *Život Klima Samgina* o Samginovi a Rusku. A vůbec to není idylický život, naopak prostřednictvím těchto hrdinů prohlédá Rusko dramatické, protikladné, pestré, složité a tragické. U Bunina to vede do temných alejí lásky i katastrofických pocitů, jak o tom svědčí jeho menší umělecká próza, vznikající paralelně s románem.

Kromě několika povídek, které mají buď anekdotický ráz, jako *Vesta pana Michalského* (Жилет пана Михальского – 1932), zesměšňující jemně Gogola, nebo milostný charakter, jako „*Za takové noci...*“ („В такую ночь... – 1949), vyprávějící tolstojovským způsobem (Levinovo vyznání Kitty, maskované řeči o něčem jiném) o šťastné lásce, mají jeho povídky smutný až tragický obsah.

Historie nenaplněné lásky Francesca Petrarky k Lauře je psána vysokým stylem v povídce *Krásnější než slunce* (Прекраснейшая солнца – 1932), reflexe o mládí a stáří ve vyprávění starého Kurda v povídce *Mládí a stáří* (Молодость и старость, také pod názvem *O opici* – 1936), jedna z variant *Mítovy lásky*, jen s vynecháním sebevraždy, je v povídce *Duben* (Апрель – 1938), nepěkná vzpomínka na ztrátu nevinnosti je obsažena v povídce *Počátek* (1943). Je pozoruhodné, že se tu Bunin někdy uchyluje k názvům **akčním**, aby ukázal tragickou tvář světa. Je to v povídce *Při návratu do Říma* (Возвращаясь в Рим – 1937), pojednávající o smrti římského vojevůdce, v črtě „*Un petit accident*“ (1949) o smrti ženy při dopravní nehodě na pařížské ulici, v povídce *Památný bal* (Памятный бал – 1944), kdy název má zjevně ironický ráz, když se vypráví o nepřijemné scéně na plese. Všechna tato malá próza je však jen doprovodná tvorba cyklu *Temné aleje*, který vznikl ve druhé polovině třicátých a první polovině čtyřicátých let a čítá dohromady téměř čtyři desítky povídek.

Název cyklu pochází z Ogarjevových veršů „Была чудесная весна... Кругом шиповник алый цвел, Стояла темных лип аллея“, a Bunin tu vyjádřil své rozporné reflexe o lásce, která se mu jevila jako „něco nevysvětlitelného, božského i ďábelského“, jako „nejtajnější a smrtelně blahá intimita“, a jak kritik G. Adamovič napsal, i jako „velké štěstí, a to i tehdy, když není opětována“, ale i jako iluze i desiluze, vedoucí k tragédii. Názvy povídek obsahují nejčastěji jméno či označení **hrdiny**, **postavy** (12 čísel), a **místa** (9 čísel). Pět názvů naznačuje **čas děje**, šest má **věcný** či **přírodní** ráz, výjimečně jsou názvy **zvířecí**, **akční** či **žánrové**, ale i ty by mohly nejednou nést název s motivem **hrdiny** (povídky *Krkavec*, *V Paříži* aj.). Zde se projevila Buninova dokonalá znalost lidských charakterů a lidské psychiky, jakož i schopnost vystihnout adekvátní detaily prostředí. Vychází z poznání ruského člověka a v Rusku se také odehrává většina dějů, ale rozšiřuje své analýzy člověka i v prostředí Paříže, Palestiny, Indie aj., takže cyklus má vlastně charakter „románu v povídkách“, románu o temných alejích lásky člověka vůbec. Lze jej nazvat i originální „encyklopedií“ lásky, neboť zaznamenává nejrůznější momenty a odstíny citů, jež vznikají mezi mužem a ženou: poetické, povznášející prožitky v povídkách *Rusja*, *Pozdní hodina*, *Chladný podzim*, rozporné, nečekané, někdy až bolestně kruté emoce např. v povídce *Múza*, prvotní milostnou touhu a uspokojení v povídkách *Kmotra* či *Počátek*, obnažené projevy instinktů a vášně v povídkách *Slečna Klára*, *Železná srst*, desiluze, nevěru, deprese či sebevraždy v dalších číslech cyklu atd. Autor

jakoby stále hledá harmonii vztahů , ale ta je jen dočasná, má trpký příděch a nejednou končí tragédií, když štěstí dvou je spojeno s utrpením třetí osoby.

První série cyklu je uvedena povídkou *Temné aleje* (Темные аллеи - 1938-41), jejíž děj je zasazen do doby Alexandra II. Po třiceti letech se tu setkává starý důstojník se svou první láskou, tehdy panskou služkou Naděždou, nyní hospodskou, pro niž byl také prvním mužem v životě. Oba si tu uvědomují své bývalé, ale netrvalé štěstí, kouzlo prvního vzplanutí, ale současně si nedovedou představit společný život. Bunin nevyhrotil děj až k tragičnosti, ale rozpornost „temných alejí“ již rozvinul dostatečně. K tragédii dochází v povídce *Kavkaz* (Кавказ - 1937), kde je poprvé zpracována situace štěstí dvou kontra neštěstí třetího.

Zkoumáme-li však povídky podle motivů v názvech, zjistíme, že právě motivy **hrdiny**, **hrdinky** tu navozují nejobsažnější a nejrozpornější repertoár milostných vztahů a lidských prožitků. Jsou mezi nimi i obsáhlejší povídky jako *Táňa*, *Genrich a Natali*. *Táňa* (Таня - 1940) je možná nejobnaženější erotickou prózou cyklu. Vypráví o lásce mladičké služky a statkářova syna Petra, o jejích peripetiích, o postupném ochladnutí jeho vztahu a o její věrnosti svému prvnímu milenci. Autor naznačuje, že možná i jeho láska přece jenom trvá, ale jeho novému příjezdu na vesnici zabrání revoluce roku 1917. *Genrich* (Генрих - 1940) je podobně otevřený milostný příběh, tentokrát o lehkomyšlných vztazích, nevěře, vášni a žárlivosti. Končí zavražděním žurnalistky Genrich z rukou zrazeného milence. *Natali* (Натали - 1941) také patří k Buninovým nejlepším milostným povídkám. Je to příběh velkého štěstí lásky, třebaže milenec zpočátku šlii vášni k Natali a uléhá s druhou, třebaže oba žijí svůj život odděleně, až se konečně shledávají v radostném svazku. Ona umírá při porodu, ale oba jsou v závěru přesvědčeni, že nešťastná láska neexistuje. V těchto větších povídkách, které ne náhodou jsou nazvány jmény trpících žen, jsou složité vztahy mezi mužem a ženou vyjádřeny mimořádně detailně a obnaženě. A náhlé závěry zpravidla mají zcela lakonickou a věcnou formu (v *Natali* je to nečekané: „V prosinci zemřela na Ženevském jezeře po předčasném porodu.“). V povídkách proniknutých láskou dýchá citem každý detail kresby prostředí, zvláště přírody, jejíž „nálada“ hluboce souzní s psychikou protagonistů.

Zrazenou láskou trpí většinou ženy, které opouští jejich milenec: v povídce *Stopa* (Степа - 1938) je to svedená a pak zamilovaná dcera staříka, od níž po prvním milování a slibech odjíždí mladý kupec, podobně i v povídce *Host* (Гость - 1940) takto náhodný host opouští kuchařku, pro niž byl prvním

milencem v životě, v miniatuře *Husička* (Дурочка - 1940) vyhání seminarista kuchařku, s níž má synka, a ona pak žebrá po vesnicích, v povídce *Antigona* (Антигона - 1940) je příčinou vyhnání Antigony její milostný vztah se studentem, závěr však není tak dramatický, vášnivá láska umělcovy dcery k nestálému milenci vede hrdinku povídky *Galja Ganskaja* (Галя Ганская - 1940) k sebevraždě, v povídce *Slečna Klára* (Барышня Клара - 1944) ubíjí vášnivý Gruzín prostitutku, která mu hned nevyhoví (zde opět autor použije velmi obnažených sexuálních detailů), pochmurná „sexuální“ tragédie se sebevraždou znásilněné ženy se odehrává v povídce *Železná srst* (Железная шерсть - 1944), jejíž název má dvojznačný smysl a děj leskovovský ráz.

Jen v několika povídkách cyklu však je obětí zamilovaný muž. *Zojka a Valerije* (Зойка и Валерия - 1940), tedy povídka se jmény **hrdinek**, vypráví o milostných hrátkách dvou dívek, které končí sebevraždou studenta Griši. Něžnou nostalgickou vzpomínkou končí povídka *Rusja* (Руся - 1940), v níž za milostný vztah s žačkou vyhánějí učitele z domu. Krátká povídka *Krasavice* (Красавица - 1940) je o nenávisti druhé ženy úředníka k jeho synovi z prvního manželství. I v povídce *Krkavec* (Ворон - 1944) trpí syn despotického otce, když mu ten ukradne jeho lásku. Jakási studie složitého citu láska-vděčnost-nenávist je obsahem povídky *Kmotra* (Кума - 1943).

Názvy s motivem **místa**, pro Bunina neméně charakteristické, jsou až na jednu výjimku (*Parník „Saratov“* - Пароход „Саратов“ - 1944) „pohodovější“. Dokonce i scéna návštěvy dětí v kapli, kde leží mladík, který se zastřelil, má klidný až ironický ráz (v povídce *Kaple* - Часовня - 1944). A také střelba šejcha na archeologa, který se miluje s jeho neteří, vyznívá částečně anekdoticky (povídka *Na jaře v Judeji* - Весной в Юдее - 1946). Až idylicky pak působí příběh lásky bílého generála a ruské servírky v povídce *V Paříži* (В Париже - 1940) nebo vzpomínky ruského emigranta na moskevské setkání s milou dívkou, s níž se však už nikdy neviděl (*V jedné známé ulici* - В одной знакомой улице - 1944). *Restaurace na řece* (Речной трактир - 1943) je také vzpomínkou na to, jak vypravěč „zachraňoval“ před svědцем mladou ženu, avšak dnes pochybuje o správnosti svého činu. V této povídce si Bunin vyřizuje účty s Brjusovem jako známým svědцем žen. I tento příběh se odehrává v Moskvě. Miniatury *Camarque* (Камарг - 1944) a *Houpačka* (Качели - 1945) jsou pak už oslavou ženské krásy a něžné lásky. Ani vztah mladíka s prostitutkou a její perspektiva v povídce „*Madrid*“ („Мадрид“ - 1944) nejsou tragické.

Také prózy s motivem **času** v názvu jsou méně dramatické než ty s motivem **hrdinů**. V povídce *Pozdní hodina* (Поздний час - 1938) jde opět o milou vzpo-

mínku pařížského emigranta na chvíle milování v jakémisi ruském provinčním městě, v miniatuře *Počátek* (Начало – 1943) o prvním vzplanutí milostné touhy u malého chlapce, v *Chladném podzimu* (Холодная осень – 1944) sice o smutný osud ženy, ale i o její vzpomínku na jednu nádhernou noc lásky. V povídce *Čistě pondělí* (Чистый понедельник – 1944) se vypráví o milostné noci a následném odchodu ženy do kláštera. Oba milenci si tu počinají na první pohled dost iracionálně, ale rozhodnutí ženy má svou logiku.

Ani povídky s motivem **věci** v názvu nemají většinou tragický ráz. V miniatuře *Smaragd* (Смарагд – 1940) se nedává romantická dívka svěst mladým Toljov, za což se jí dostává označení „hloupá a skoro svatá“. V povídce s velmi odvážnými sexuálními scénami *Vizitka* (Визитная карточка – 1940) dojde k bouřlivé milostné noci dvou náhodných cestujících na parníku a ke klidnému rozloučení. Vypravěč „indický“ povídky *Sto rupií* (Сто рупий – 1944) vzpomíná na své okouzlení a vzápětí desiluzi při setkání s ženskou krásou, která se však ukáže jako prodejná. Krátká povídka *Druhá konvice na kávu* (Второй кофейник – 1944) je spíše anekdotická: vypráví o modelce a milence umělců, mj. Korovina a Šaljapina, jak se se svým údělem svěřuje jednomu z nich. Jediné povídka „*Doubky*“ („Дубки“ – 1943) končí vraždou nevěrné ženy.

Vcelku lze o názvech cyklu *Temné aleje* říci, že svědčí o Buninově prioritě podat především charakter člověka a jeho emoce, a následně pak jeho prostředí (přírodu) a příběh. Proto ona převaha názvů s motivem **hrdiny**. Ostatně jsme se s tímto jevem setkali v celém jeho díle. Zároveň vyniká právě v těchto prózách výrazný autorův lyrismus a reflexivní vztah ke svým postavám a líčenému prostředí (přírodě). Procházka desítkami buninských názvů nás přesvědčuje o originalitě spisovatelova díla i o jeho vývoji jednak k historickému i intimnímu pesimismu až katastrofismu, jednak však i k sebeutvrzování jako tvůrce a umělce. Svědčí o tom krátká povídka *Bernard* (Бернар) z roku 1952. Prohlíná se v ní postava Maupassantova Bernarda z cestopisných črt *Sur l'eau* a Buninova námořníka Bernarda, který zemřel spokojeně se slovy „Je crois bien que j'étais un bon marin“. A Bunin pak v závěru říká o sobě: „Zdá se mi, že jsem si jako umělec zasloužil právo o sobě ve svých posledních dnech říci něco podobného tomu, co řekl před svou smrtí Bernard.“

Key words:

Titles of Bunin's prose – motives – genre – theme – meaning.

Summary

The current study investigates the meanings of titles of I. Bunin's works of prose in different stages of the author's development, the relationship between the title and the opening sentences of the work, and the sense of the final phrases as well. The names of the heroes, location and time of the event, and motives of nature have special significance in the titles of Bunin's prose. The type of the title together with the content of the work is closely connected with its general style.

Резюме

Статья раскрывает смысл названий бунинской прозы на разных этапах ее развития, взаимоотношение заглавия и первых предложений произведения, как и смысл его заключительных фраз. Особенное значение имели в бунинских названиях имена героя, место и время действия, природные мотивы. Тип заглавий в соотношении с содержанием произведения связан с общим его стилем.

C. KRONIKA

Personální stav katedry slavistiky:

Vedoucí katedry:	doc. PhDr. Eva Vysloužilová, CSc. (vedoucí sekce ruské filologie)
Zástupce vedoucí katedry:	PhDr. Milena Machalová
Tajemník katedry:	PhDr. Ladislav Vobořil, Ph.D. prof. Josef Anderš, DrSc. (vedoucí sekce ukrajinské filologie) PhDr. Ivana Dobrotová, Ph.D. prof. PhDr. Helena Flidrová, CSc. (vedoucí lingvistického oddělení rusistiky) Dr. Michal Hanczakowski, polský lektor dr. Nataliya Malinevská, CSc. Jekaterina Mikešová Mgr. Ulyana Kholod, Ph.D. Mgr. Jitka Komendová, Ph.D. Mgr. Marie Kratochvílová Mgr. Elena Opletalová doc. PhDr. Zdeněk Pechal, CSc. (vedoucí literárněvědného oddělení rusistiky) Mgr. Jindřiška Pilátová, Ph.D. prof. PhDr. Marie Sobotková, CSc. (vedoucí sekce polské filologie) doc. Ludmila. Stěpanova, CSc. doc. PhDr. Zdeňka Vychodilová, CSc. Mgr. Petra Zavřelová – mateřská dovolená Michaela Dadáková
Sekretářka katedry:	Mgr. Bohdana Hégrová
Doktorandské studium (interní):	Mgr. Naďa Brázdilová Mgr. Iwona Burešová/Waniová Mgr. Jan Gregor Mgr. Lucie Junková Mgr. Katarína Laučíková Mgr. Jakub Paczesniak Mgr. Kateřina Tichá Mgr. Petr Tilkeridis (od 1. 9. 2006)
Externisté:	Mgr. Jarmila Potomková prof. PhDr. Miroslav Zahrádka, DrSc. Mgr. Petra Rudinská

Diplomové práce obhájené na katedře slavistiky:

Vedoucí: prof. Josef Anderš, DrSc.

Magisterské diplomové práce:

Marek Cwienczek: Funkce a významy genitivu v ukrajinštině ve srovnání s češtinou (na materiálu publicistických textů).

Vedoucí: PhDr. Ivana Dobrotová, Ph.D.

Magisterské diplomové práce:

K. Werner: Kreativita v polských publicistických textech.

Vedoucí: prof. PhDr. Helena Flídrová, CSc.

Magisterské diplomové práce:

Zlataše Vlašicová: Lexikálně-gramatická charakteristika textů „Můj dům“ z ruského časopisu pro ženy.

Magdaléna Landsmannová: Lexikálně-gramatická analýza ruské definice.

Jana Hromadová: Prostředky vyjádření jistotní modality v ruském odborném stylu a jejich české ekvivalenty.

Vedoucí: Mgr. Ulyana Kholod, Ph.D.

Bakalářské diplomové práce:

Alex Elgart: Jurko Izdryk.

Vedoucí: Mgr. Jitka Komendová, Ph.D.

Bakalářské diplomové práce:

Tereza Dvořánková: Expresionismus v díle Leonida Andrejeva.

Hana Doskočilová: Střet tradiční kultury a nové civilizace v románu V. Rasputina Loučení.

Vedoucí: PhDr. Milena Machalová

Bakalářské diplomové práce:

Petra Posledníková: Specifika filmového překladu - titulky (současný ruský film).

Magisterské diplomové práce:

Zuzana Pokorná: Lexikálně-gramatická analýza ruských inzerátů (prodej, pronájem, výměna bytů a nemovitostí) v porovnání s českými inzeráty.

Vedoucí: Dr. Nataliya Malinevska, CSc.

Bakalářské práce:

Anna Kohutiková: Základní tematické okruhy v tvorbě Vasylja Symonenka.

Vedoucí: Jekaterina Mikešová

Bakalářské diplomové práce:

Ondřej Martínek: Situace a význam rusky psaných periodik vydávaných na území České Republiky. (obhájeno na katedře žurnalistiky)

Vedoucí: doc. PhDr. Zdeněk Pechal, CSc.

Bakalářské práce:

Hana Prchliková: Motivické srovnání Zamjatinova románu *My* a tzv. „anglické dialogie“.

Kamila Pohunková: Parodické postupy v Bělkinových povídkách A. S. Puškina.

Magisterská diplomové práce:

Kristýna Bělecká: Osobitost románů „Буранный полустанок“ a „Плаха“ v rámci obecných poetických postupů děl Čingize Ajtmatova.

Vedoucí: Mgr. Jindřiška Pilátová, Ph.D.

Magisterské diplomová práce:

Kateřina Pilná: Morfologicko-syntaktická charakteristika textu turistického průvodce (srovnání ruštiny a češtiny).

Vedoucí: prof. PhDr. Marie Sobotková, CSc.

Bakalářské diplomové práce:

Eva Spilková: Literární tvorba Julia Słowackého ve francouzských překladech.

Markéta Baranová: Pokus o analýzu povídek Bruna Schulze z perspektivy psychologického vývoje hrdiny.

Magisterské diplomové práce:

Jan Jeništa: Dezertéři z konzumní společnosti. Tvorba nejmladší generace 70. let v současné polské kultuře.

Vedoucí: doc. Ludmila Stěpanova, CSc.

Bakalářské diplomové práce:

Lenka Pospíšilová: Botanická terminologie v ruštině (lidové názvy květin a bylin).

Magisterské diplomové práce:

Vladimíra Bittnerová: Komentovaný překlad tematického průvodce po východních Čechách pro ruské turisty.

Karapetyan Oxana: Ustálená slovní spojení Slova o pluku Igorově a jejich překlad do současné češtiny.

Špíchalová Petra: Sloveso mít a jeho ruské ekvivalenty.

Vedoucí: PhDr. Ladislav Vobořil, Ph.D.

Magisterské diplomové práce:

Bohumila Štolpová: Hlavní problémy textové lingvistiky na materiále ruských vědeckofantastických povídek.

Vedoucí: doc. PhDr. Zdeňka Vychodilová, CSc.

Magisterské diplomové práce:

Petr Kovář: Způsoby převádění cizojazyčných vlastních jmen a jejich zkratk v současném ruském tisku.

Alice Foldynová: A. P. Čechov: Černý mnich (srovnání několika českých překladů).

Vedoucí: doc. PhDr. Eva Vysloužilová, CSc.

Magisterské diplomové práce:

Kateřina Schejbalová: Tituly, názvy povolání a funkcí žen v současné ruštině.

Jiné aktivity:

Prof. Josef Anderš, DrSc.

- předseda oborové rady pro obor ruský jazyk na FF UP
- člen oborové rady pro obor srovnávací slovanská filologie na FF UP
- člen oborové rady pro obor polský jazyk na FF Ostravské univerzity
- školitel doktorandů (E. Opletalová)
- člen Komise „Gramatická stavba slovanských jazyků“ při Mezinárodním komitétu slavistů
- člen výboru České asociace ukrajinistů (Praha)

Prof. PhDr. Helena Flidrová, Csc.

- předsedkyně komise pro zkoušky z ruštiny v rámci doktorského studijního programu UP
- členka oborové rady pro ruský jazyk na FF UP v Olomouci a FF MU v Brně
- členka oborové rady pro obor srovnávací slovanská filologie na FF UP
- členka oborové komise pro doktorské studium v oboru paleoslovenistika a slovanské jazyky na FF MU v Brně
- členka oborové komise doktorského studia pro obor ruský jazyk na FF UKF v Nitře
- členka komise pro rigorózní zkoušky z oboru ruský jazyk na FF UP
- školitelka doktorandů Mgr. B. Hégrové a Mgr. M. Špiritové

PhDr. Ivana Dobrotová, Ph.D.

- 2006 pokračování Grantu Evropské unie SOKRATES - SLAVIC - NETWORK LINGUA 1 (člen českého řešitelského týmu)
- 2006 Rozvojový projekt FRVŠ: Inovace studijního předmětu Polské realie (spoluřešitel)
- Univerzita Martina Lutthera v Halle, Německo 12.-14. 5. 2006: mezinárodní evaluační seminář koordinátorů programů SOKRATES LINGUA 1
- Univerzity St. Kliment Ohridski Sofie, Bulharsko 28. 9.-1. 10. 2006.: mezinárodní evaluační konference programu SOKRATES LINGUA 1
- Slezská univerzita Katovice, Polsko 4.-6. 6. 2007- závěrečná mezinárodní konference programu SOKRETS LINGUA 1,

- program Sokrates - Erasmus: Univerzita v Lipsku, květen 2006 - přednáškový pobyt

Ulyana Kholod, Ph.D.

- Dne 6. 2. 2006 se uskutečnila obhajoba disertační práce „Vyjadřování modalit v češtině a ukrajinštině (na základě materiálů krásné literatury)“.

PhDr. Milena Machalová

- výuka ruštiny na Letní škole slovanských studií
- výuka češtiny pro cizince v kursech českého jazyka (organizuje Institut celoživotního vzdělávání)

Dr. Natalija Malinevska, CSc.

- „Fonetický system ukrajinského jazyka XVII. a počátku XVIII. století podle textů písní, psaných latinkou“. 11. 5. 2006 - FF UP

Jekaterina Mikešová

- 22. 11. 2006 - Jednodenní seminář „Rovnice pro e-learning“, uspořádaný CDiV UP v Olomouci v rámci projektu MŠMT ČR.

doc. PhDr. Zdeněk Pechal, CSc.

- člen Vědecké rady FF UP Olomouc
- člen Vědecké rady FF MU Brno
- člen pracovní skupiny Akreditační komise pro filologii
- člen oborové rady FF UP - ruská literatura, srovnávací slovanské literatury
- člen oborové rady FF MU - ruská literatura
- člen oborové rady FF UK - slovanské literatury
- přednáškový pobyt (8.-6. 7. 2006)- Greifswald - Institut für Slavistik Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, Socrates-Erasmus
- přednáškový pobyt, přípravná návštěva (10. 5.-14. 5. 2006) - Belgie - Hogeschool Gent, Socrates-Erasmus

- grantový projekt: Modulární skladba filologických oborů. Rozvojový program.
- spoluřešitel Výzkumného záměru: Pluralita kultury a demokracie. Id. kód: MSM6198959211.

Mgr. Jindřiška Pilátová, Ph.D.

- Uniwersytet Wrocławski. Instytut filologii słowiańskiej. Zakład języka rosyjskiego, Polsko, 19. 11. - 26. 11. 2006, stáž v rámci programu Erasmus-Socrates
- absolvování programu celoživotního vzdělávání (Centrum distančního vzdělávání UP Olomouc), kurz: Distanční minimum

prof. PhDr. Marie Sobotková, CSc.

- členka Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego
- členka komitétu České asociace slavistů
- členka Slavistické společnosti Franka Wollmana
- členka oborové rady pro obor Dějiny ruské literatury,
- členka oborové rady Teorie a dějiny slovanských literatur MU Brno
- předsedkyně oborové rady Srovnávací slovanská filologie
- Koordinátorka Erasmus PROGRAMME v rámci FF UP
Erasmus PROGRAMME: se Slezskou univerzitou v Katovicích, Univerzitou v Lipsku, Univerzitou v Lodži, Univerzitou v Poznani, Jagellonskou Univerzitou v Krakově, Univerzitou MCS v Lublinu a Varšavskou univerzitou.
- Aktivní účast v mezinárodních grantech
SOCRATES PROGRAMME - SLAVIC NETWORKING - LINGUISTIC AND CULTURAL INTEGRATION - 2004/2007:
Slavic Networking Lingua Project - jazyková a kulturní integrace - slavistický net - členka řešitelského týmu a koordinátorka za Českou republiku
prof. Sobotková
Řešitelka:
2007 Rozvojový projekt FRVŠ - Databáze k předmětu Polské realie

doc. Ludmila Stěpanova, CSc.

- přednáškový a studijní pobyt 16. 9.–4. 10. 2006. Univerzita Zagreb - CEEPUS

PhDr. Ladislav Vobořil, Ph.D.

- Přednáškový pobyt v rámci Socrates Erasmus, University of Durham, Durham 25. 04.–02. 05. 2006.
- Přednáškový pobyt v rámci CEEPUS II, Sofijská univerzita Klimenta Ochridského, Sofia 04. 06.–20. 06. 2006
- Přednáškový pobyt v rámci Socrates Erasmus, Vratislavská univerzita, Vratislav 19. 11. – 26. 11. 2006.

PhDr. Zdeňka Vychodilová, CSc.

- členka Jazykovědného sdružení ČR
- členka Jednoty tlumočnicků a překladatelů
- členka oborové rady pro ruský jazyk na FF UP
- členka komise pro státní rigorózní zkoušky z ruského jazyka na FF UP
- členka komise pro zkoušky z ruštiny v rámci doktorského studijního programu na UP
- školitelka interní doktorandky Nadi Brázdilové
- výuka češtiny pro cizince pro Středisko distančního vzdělávání FF UP
- externí vyučující VOŠS sociální CARITAS v Olomouci
- spoluřešitelka výzkumného úkolu rusko-české literární vztahy (součást grantového výzkumu ÚTRL FF UK v Praze)

doc. PhDr. Eva Vysloužilová, CSc.

- člen zkušební komise pro zkoušky z ruštiny v rámci doktorského studijního programu UP
- členka oborové rady pro ruský jazyk na FF UP v Olomouci
- členka oborové rady pro obor srovnávací slovanská filologie na FF UP
- členka komise pro doktor. zkoušky na PdF UK v Praze (lingvodidaktika ruského jazyka)
- předsedkyně komise pro rigorózní zkoušky z oboru ruský jazyk na FF UP v Olomouci

- školitelka doktorandů Mgr. Jana Gregora a Mgr. Lucie Junkové
- pomocná školitelka Mgr. Havrilákové (UPJŠ Prešov)
- předsedkyně poroty 8. celostátní vědecké soutěže z ruského jazyka, PdF UK Praha, duben 2006
- člen předsednictva ČAR
- examinátor odborné ruštiny pro FTK

Bibliografie publikační činnosti členů katedry slavistiky FF UP za rok 2006:

- a) vědeckovýzkumné stati a monografie
- b) odborné stati
- c) recenze vědeckých prací
- d) recenze literárních a jiných děl
- e) učebnice a skripta
- f) překlady
- g) zprávy a glosy v denním tisku
- h) ostatní
- ch) recenze na práce členů katedry, ohlasy

Josef Anderš

- a) 1. Реченнєві структури з дієслівно-ад'єктивними предикаторами в українській мові. – In: UCRAINICA II. Současná ukrajinstika. Problémy jazyka, literatury a kultury. AUPO. Facultas Philosophica. Philologica 89 – 2006. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2006, 1. a 2. část, s. 9–14. ISBN 80-244-1316-7; ISSN 0231-634X
- 2. Větné struktury a jejich typologie (na materiálu slovanských jazyků). – In: Pocta Evě Mrhačové. Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě. Ostrava 2006, s. 27–30.
- 3. До типологічної характеристики слов'янського речення. In: Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана. Збірник наукових статей. Київський національний лінгвістичний університет. Київ 2006, с. 290–293. ISBN 80-7368-209-5
- e) 4. Ukrajínština vážně i vesele. 3. vydání, přepracované a doplněné. Olomouc 2006, 213 s. ISBN 80-244-1437-6

- h) 4. Міжнародна зустріч українців Середньої і Східної Європи. In: Opera slavica. Slavistické rozhledy, roč. XVI, r. 2006, č. 4, s. 63-66. ISSN 1211-7676

Helena Flídrová

- a) 1. Lingvistické a extralingvistické aspekty skupinové komunikace. In: Kultura - priestor interdisciplinárneho myslenia 4. Zborník z medzinárodného vedeckého sympózia. FF UKF, Nitra 2005 (vyšlo 2006), s. 229-233. ISBN 80-8050-834-8
2. O nekotorych osobnostjach naučnoj reči v oblasti sintaksisa prostogo predloženiya (v rusko-češskom sopolstavitel'nom plane). Rossica Olomucensia XLIV (za rok 2005), 1. část, Olomouc 2006, s. 271-278. ISBN 80-244-1313-2
- c) 3. Znovu nezapomínejme ruštinu. (rec. E. Vysloužilová „Nezapomínejme ruštinu“, 2. vyd., Olomouc 2004) Opera Slavica XVI, 2006, 2, s. 53-54. ISSN 1211-7676.
- h) 4. Životní jubileum doc. PhDr. Evy Vysloužilové, CSc. (spoluautorka Z. Vychodilové). In: Rossica Olomucensia XLIV (za rok 2005), 1. část, Olomouc 2006, s. 17-18. ISBN 80-244-1313-2
- ch) 5. M. Vágnerová: Flídrová, H. - Žaža, S.: Sintaksis ruskogo jazyka v sopolstavenii s češskim (rec.). Opera Slavica XV, 2005, č. 4, s. 59-60.
6. J. Sokolová: Flídrová, H. - Žaža, S.: Sintaksis ruskogo jazyka v sopolstavenii s češskim (rec.). Rossica Nitriensia, 1, 2006, s. 34-36.
7. Z. Trösterová: Flídrová, H. - Žaža, S.: Sintaksis ruskogo jazyka v sopolstavenii s češskim (rec.). Sborník prací FFBU, A 54, Linguistica Brunensia, MU 2006, s. 246-249.

Ivana Dobrotová

- a) 1. Recepja literatury polskiej w wybranych szkołach średnich w Republice Czeskiej. In: Literatura polska w świecie. Zagadnienia recepcji i odbioru. Katowice 2006, s. 267-274. ISBN 83-87819-74-3 (spolu s M. Hancza-kowskim)
- d) 2. M. Balowski, Zachodnio - i wschodniosłowiańskie pożyczki leksykalne w języku Adama Mickiewicza. In: BOHEMISTYKA 3/2006. roč. VI - ISSN 1642 - 9893, s. 255-258.

Ulyana Kholod

- b) 1. Modalita vložených slov a vět – sborník příspěvků z 5. mezinárodní konference setkání mladých lingvistů FF UP v Olomouci, 17.–19. května 2004, str. 157–162.
2. „Ponjattja markovanosti ta nemarkovanosti u vyraženni katehoriji modalnosti v ukrajinskij ta českij movach (na materialach perekladiv chudožnich tvoriv)“ – Ucrainika II, Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. UP v Olomouci 2006, str. 195–204.
3. „Pojem sekundárního modálního významu ustalených frazeologických spojení v češtině a ukrajinštině (na základě textů krásné literatury)“ – sborník ze VII. mezinárodní studentské konference SLAVICA IUVENUM 2006, str. 41–47.

Jitka Komendová

- a) 1. „Пламя пылающее на противников“: Спор о вере в Житии св. Константина и Житии Стефана Пермского, In: Anzeiger für Slavische Philologie, Graz 2005, s. 141–149.
2. Reisen der russischen Fürsten in die Horde: der Kulturdialog in den Chroniken. In: The Medieval Chronicle IV, Amsterdam – New York 2006, s. 105–111.
3. Петербург и Арктика: столкновение культур в прозе Юрия Рытхэу до конца 80-х годов. In: Okno na Europe – Okno v Evropu, Gdańsk 2006, s. 295–300
4. Концепт волхва в „Житии Стефана Пермского“. In: Материалы XXXV международной филологической конференции. Выпуск 17: История русской культуры, Санкт-Петербург 2006, s. 3–9.
5. Modely apoštolského působení v nejstarším písemnictví Rusi. In: „Rýžoviště zlata a doly drahokamů“. Sborník pro Václava Huňáčka, Červený Kostelec 2006, s. 167–180.
6. Komunikační strategie náboženských polemik ve středověké Rusi. In: Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti, Červený Kostelec 2006, s. 37–47.
7. К методологии изучения древнерусского жития (на материале Жития Стефана Пермского). In: Rossica Olomucensia XLIV (za rok 2005), s. 409–414, ISBN 80-244-1313-2

8. Ženy středověké Rusi. Možnosti a limity ruské gender history, Dějiny – teorie – kritika 2/2006, s. 203–212.
- b) 9. Nová hledání staré Rusi. Současné ruské bádání o Rusi kyjevského a úředního období, Dějiny – teorie – kritika 2/2005, s. 213–223.
10. Poslední apoštol středověké Evropy. Život svatého Stěfana Permského, Dějiny a současnost 10/2006, s. 21–23
- c) 11. Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska. Tradice a alternativy. Červený Kostelec 2005, Slovanský přehled 3/2006, s. 442–443.
12. Provokativní obraz ruských dějin (Pipes, Richard: Rusko za starého režimu, Praha 2004), Aluze 1/2006, s. 195–197
- d) 13. „Pskovské zvony bijí na poplach“. Dokument o devastaci památek ruského středověku, Navýchod 3/2006, s. 18–19.
- ch) 14. Kovačičová Ol'ga: Čas a priestor v kultúre stredovekej Rusi. Rec. na: Komendová, Jitka: Středověká Rus a vnější svět. Olomouc 2005, Slovak Review, 15, 2006, s. 88–90.
15. Michal Routil: rec. na: Komendová, Jitka: Středověká Rus a vnější svět. Olomouc 2005, Dějiny a současnost 3/2006, s. 47.

Nataliya Malinevská

- b) 1. Vidbyttja fonolohičnoji systemy ukrajinskoji movy v atroponimiji XVI – počatku XVII stolittja“. – Ucreinica II, Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. UP v Olomouci 2006, s. 89–95.

Jekaterina Mikešová

- b) 1. Dva svazy spisovatelů. Situace současné běloruské literatury. In: Tvar, 14/2006, s. 9.
2. Evropská literatura, ale se zpožděním. Rozhovor s G. Labadzenkou. In: Tvar, 14/2006, s. 9.
3. Překladatelka ve stínu... Rozhovor s Mariannou Tajmanovou o překladu Kunderových Zrazených testamentů do ruštiny. In: Host, 10/2006, s. 34–36.

Zdeněk Pechal

- a) 1. Dílo ve hře kontextů. In: Svět literatury. XVI, 34. 2006. s. 82–84. ISSN 0862-8440.
2. Петербург «Двойника» Достоевского. In: Okno na Europe. Zagadnienia kulturowej tożsamości Petersburga i jego rola w historii powszechnej. Uniwersytet Gdańsk. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. 2006. s. 213–226. ISBN 83-7326-379-9.
3. Повесть «Выстрел» А. С. Пушкина. Основа конфликтной ситуации: Сильвио или граф? Маски рассказчиков. In: Болдинские чтения. Музей-заповедник А. С. Пушкина, Издательство «Вектор» ТиС. Нижний Новгород 2006. s. 20–27. ISBN 5-93126-030-7.
4. Роман М. Горького в контексте русской литературы XIX века и модернизма. In: Материалы XXXV международной филологической конференции. История русской литературы. Издательский Дом С.-Петербургского государственного университета. Санкт-Петербург 2006. s. 128–137. ISBN 5-8465-0542-2.
5. Интерпретация литературного текста и метаморфозы его контекстов. In: Rossica Olomucensia XLIV. Univerzita Palackého v Olomouci 2006. s. 443–456. ISBN 0139-9268.

Jindřiška Pilátová

- a) 1. „Souhra expresivních prostředků v novinovém titulku (na materiálu češtiny, ruštiny a angličtiny).“ In: Tzv. základní výzkum v lingvistice – desideratum, nebo realis? Sborník příspěvků z 5. Mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů. UP Olomouc 2006, s. 272–277. ISBN 80-244-1368-X
2. «Особые приемы экспрессии в заголовках бульварной прессы (на материале русского, чешского и английского языков). » In: Przegląd Rusycystyczny 3 (115). Polskie Towarzystwo Rusycystyczne. 2006, s. 89–96. ISSN 0137-298X
3. «Отражение общественно-политического события в русской и чешской газете. » In: Rossica Olomucensia, UP Olomouc 2006, s. 227–234 ISBN 80-244-1313-2

Marie Sobotková

- b) 1. Konstanty Ildefons Gałczyński w środowisku czeskim. In: Dzieło i życie Konstanty Ildefonsa Gałczyńskiego, T I, T. II. S. 739–753. Collegium Columbinum 2005, Kraków. ISSN- ISBN 83-89973-09-X
2. O internetových metamorfózách literárních textů a žánrů (spolu s J. Fialou). In: Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu. Sv. II 2005, s. 106–117. Vydavatel Slezská univerzita Opava. ISSN- ISBN 80–7248–338–2
3. Hra jako životní postoj v českých a polských textech o Eulenspiegelovi ze 16. a 17. století (spolu s J. Fialou). In: Homo ludens v literatuře. Red. Libor Pavera. Slezská univerzita Opava, Opava 2006. S. 83–98 ISSN- ISBN 80–7248–385–4
4. O internetových metamorfózách literárních textů a žánrů. (spoluautor J. Fiala) In: Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu. Sv. II. Stabilita a labilita žánrů. Opava 2005. S. 106–117.
5. Slavic-net. upol. cz – Prezentace slovanských jazyků a kultur na internetu. (spoluautoři J. Fiala a I. Dobrotová) In: Česká a slovenská slavistika na počátku 21. století. (Stav–metodologie–mezinárodní souvislosti). Brněnské texty k slovakistice VIII. Ústav slavistiky FF MU, Brno 2005. S. 215–225.
6. masło. of. pl w wersji polskiej i czeskiej. In: Literatura na świecie. Zagadnienia recepcji i odbioru. Uniwersytet Śląski Katowice, 2006. S. 235–249. ISSN- ISBN 83-87819-74-3

Ludmila Stěpanova

- a) 1. К истории функционирования одного латинского библеизма в русской речи. In: Проблемы изучения и преподавания русского языка и литературы. Вестник факультета русского языка и литературы Университета китайской культуры. 9. Тайбэй, 2006. S. 97–100. ISSN 1811-8461. Тайвань
2. Словарь М. И. Михельсона «Русская мысль и речь» как источник для исторического изучения фразеологии. In: Rossica Olomucensia XLIV (za rok 2005). Olomouc, 2006, s. 829–836. ISBN 80-244-1313-2 ISSN 0139-9268
- c) 3. гес.: Словарь хорватских компаративных фразеологизмов со славянскими параллелями: Željka Fink Arsovski i kol.: Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema, Zagreb: Knjigra 2006, 439 c., ISBN 953-7421-00-7. In: Opera Slavica. XVI. Brno 2006. Č. 4. S. 70–72. ISSN-1211-7676.

- h) 4. ... В. Мокиенко. Двойной славистический юбилей. In: *Rossica Olomucensia XLIV* (za rok 2005). Olomouc, 2006, s. 21–32. ISBN 80-244-1313-2 ISSN 0139-9268

Ladislav Vobořil

- b) 1. Современный русский анекдот в свете интенциональности, акцептабельности и ситуативности. In: *Rossica Olomucensia XLIII* (za rok 2004), Olomouc 2005. s. 95–113. ISBN 80-244-1100-8, ISSN 0139-9268.
2. Давайте пофорумимся!» Форум как жанр индивидуальной коммуникации в Интернете. In: *Przegląd rusycystyczny XXVIII*. Nr3 (115) 2006. „Śląsk“ Wydawnictwo naukowe, Katowice 2006, s. 113–119. ISSN 0137-298-X.
3. Категория каузативности и выражение причинно-следственной связи в русском и чешском языках. In: *Rossica Olomucensia XLIV* (za rok 2005), Olomouc 2006. s. 103–110. ISBN 80-244-1313-2, ISSN 0139-9268.

Zdeňka Vychodilová

- a) 1. Местоименные лексемы «ten» и «этот» полифункциональные средства выражения связности текста в чешском и русском языках. In: Проблемы изучения и преподавания русского языка и литературы. Материалы V международной научной конференции. Тайбэй. Вестник факультета русского яз. и лит. Университета китайской культуры. S. 116–120. Vyd. Fakulta ruského jazyka a literatury Univerzity čínské kultury Taibei, Taiwan, ISSN 1811-8461
2. К одной функции чешской адъективной местоименной лексемы «ten» в сопоставлении с ее русским эквивалентом «этот». *Przegląd Rusycystyczny*, 115, č. 3, s. 120–124. ISSN 0137-298X
3. Старое и новое в системе современного русского языка на фоне развития Славии. In: *Rossica Olomucensia XLIV* Olomouc 2006, s. 33–42. 103–110. ISBN 80-244-1313-2, ISSN 0139-9268.
4. Recepte ruské literatury na Moravě mezi dvěma světovými válkami. In: *Kultúra – priestor interdisciplinárneho myslenia 4*. Zborník z medzinárodného vedeckého sympózia konaného dňa 21.–22. 9. 2004 na Univerzite Konštantína Filozofa. Nitra 2005 (vyšlo 2006), s. 120–126. ISBN 80-8050-834-8

- c) 5. A. Valcerová: Hľadanie súvislostí (recenzní posudek na monografii)
- h) 6. Životní jubileum doc. Evy Vysloužilové, CSc. (spoluautorka H. Flídrová). In: *Rossica Olomucensia XLIV* (za rok 2005), 1. část, Olomouc 2006, s. 17–18. ISBN 80-244-1313-2

Eva Vysloužilová

- a) 1. Tlumočení a interkulturní komunikace, *Rossica Ol. XLIV* (za rok 2005), 2. část, 605–610, ISBN 80-244-1313-2
- 2. Komunikativní aspekty malého publicistického žánru (na textech dopisu – dotazu čtenářů v ruském denním tisku). Zborník z medzinárodného vedeckého sympózia. FF UKF, Nitra 2005 (vyšlo 2006), s. 463–470, ISBN 80-8050-834-8
- ch) 3. H. Flídrová: Znovu nezapomínejme ruštinu. (rec. E. Vysloužilová „Nezapomínejme ruštinu“, 2. vyd., Olomouc 2004). *Opera Slavica XVI*, 2006, 2, 53–54. ISSN 1211-7676

Miroslav Zahrádka

- a) 1. Russkaja zarubežnaja literatura i literatura v Rossii. In: *Russkoje zarubež'je – duchovnyj i kul'turnyj fenomen*. Mat. meždunar. konf., č. 1, Moskva 2003, s. 8–13.
- 2. Emocionální motivy v názvech ruské literatury. *Rossica Olomucensia XLIII* (za r. 2004), *Ol* 2005, s. 35–45
- 3. „Barevné“ názvy. In: *Sb. k 70. narozeninám M. Hraly, AUC, Translatologica pragensia VII*, P 2002, s. 201–209 (vyšlo v r. 2006)
- 4. Čechov a Lejkin. In: *Jak čteme ruské klasiky* (z konf. ke 100. výr. smrti A. P. Čechova), P 2005, s. 149–153
- 5. Peripetie a percepce ruské literatury u nás po roce 1945. In: *Český překlad II (1945-2004)*, Ústav translatologie FF UK P 2005, s. 280–286
- 6. Daniil Granin i Peterburg. In: *Okno na Europe, Gdańsk 2006*, s. 313–323
- b) 7. Svetozar Vitek, právník, divadelní ředitel, publicista, vysokoškolský učitel. In: *Z paměti literární Olomouce II*, *Ol* 2006, s. 295–299
- c) 8. Solženicyn o dějinách rusko-židovských vztahů. (Rec.: A. Solženicyn, *Dvěstě let pospolu, I. a II.*, P 2004 a 2005), *Olomoucký den* 9. 11. 2005

9. Kniha o ruském pohledu na Prahu od XVIII. do XXI. století (Rec.: Praga. Russkij vzgljad..., M 2003). Opera slavica 2005, 3, s. 46
10. Publikace o ruských literárních disidentech (Rec.: I. Ryčlová, Ruské dilema, Bo 2006). Olomoucký den 27. 2. 2006
- d) 11. Poutavé čtení o zajímavých lidech české kultury od F. Cingera (Rec.: F. Cinger, Bylo jich deset, P 2001; Tři osudy, P. 2005; Smějící se slzy, P 2005). Olomoucký den 12. 11. 2005
12. Ticháková olomoucká sága pokračuje (Rec.: M. Tichák, Když padly hradby, Ol 2005). Olomoucký den 30. 12. 2005
13. Kniha o Romech získala dvě ceny (Rec.: Martin Šmaus, Děvčátko, rozděluj ohniček, P 2005). Olomoucký den 11. 5. 2006
14. Kolářův sborník mapuje kulturní život Olomouce (Rec.: Z paměti literární Olomouce, Ol 2006). Olomoucký deník 6. 6. 2006
15. Nový lingvodidaktický časopis (Lingva Viva, Čes. Budějovice). Opera slavica 2006, č. 1, s. 49
16. Publikace o inovačních trendech v cizojazyčné výuce (Rec.: Svet cudzích jazykov Dnes, Blava 2004). Opera slavica 2006, č. 1, 54–55
17. Epizody ze života přemyslovských knížat (Rec.: M. Moučková, Za časů přemyslovských knížat, P 2006). Olomoucký deník 23. 8. 2006
18. Varhaník Schindler kráčí Olomoucí (Rec.: 4 svazky Tajemné Olomouce od A. Schindlera). Olomoucký deník 8. 11. 2006
- Divadelní recenze:
19. To by Goldoni koukal na svůj Poprask (Rec.: C. Goldoni, Poprask na laguně, Divadlo Šumperk, premiéra 26. 11. 2005), Olomoucký den 2. 12. 2005
20. Tři poznámky k olomouckým Třem sestřám A. P. Čechova, Olomoucký den 12. 12. 2005
21. Krysař V. Dyka zapískal a zaujal šumperské obecenstvo (Rec.: V. Dyk, Krysař, Div. Šumperk 21. 1. 2006), Olomoucký den 31. 1. 2006
22. Kachna na pomerančích (Rec.: W. D. Home-M. G. Sauvajon-J. Janeček, Kachna na pomerančích, Div. Šumperk 11. 3. 2006), Olomoucký den 22. 3. 2006
23. Dolly Leviová, tentokrát v Šumperku (Rec.: M. Stewart-J. Herman, Hello, Dolly!, Div. Šumperk 9. 9. 2006), Olomoucký deník 14. 9. 2006

Přednášková činnost členů katedry slavistiky:

- a) přednášky vědeckovýzkumné a odborné
- b) vědeckopopulární
- c) ostatní

Prof. Josef Anderš, DrSc.

24.–26. 8. 2006. Třetí Olomoucké sympozium ukrajinistů „Současná ukrajinistika: problémy jazyka, literatury a kultury“. Příspěvek: „Větné struktury se slovesně-adjektivními predikátory v ukrajinském jazyce“.

PhDr. Ivana Dobrotová, Ph.D.

20. 4. 2006 Nové metody prezentace slovanských jazyků na internetu. FF UP Olomouc (spolu s prof. M. Sobotkovou a prof. J. Fialou)

13.–15. 9. 2006 Dywersyfikacja instancji nadawczych w komunikacie reklamowym. Univerzita Mateja Bela v Banské Bystrici: Kontinuitné a diskontinuitné otázky jazykovej komunikácie.

9.–11. 6. 2006 Struktura i treść tzw. body reklamowego. Univerzita A. Mickiewicza, Poznań: III. Kongres zahraniční polonistiky.

13.–15. 4. 2006 Reklamní texty v polských časopisech pro ženy. Sofia Univerzity St. Kliment Ohridski, Bulharsko: Slované. Balkán. Evropa.

Ulyana Kholod, Ph.D.

9. 3. 2006, FF Ostravské Univerzity, mezinárodní studentská konference SLAVICA IUVENUM, příspěvek „Pojem sekundárního modálního významu ustálených frazeologických spojení v češtině a ukrajinštině (na základě textů krásné literatury)“.

16.–17. května 2006, FF UP v Olomouci, konference mladých lingvistů, příspěvek „Modální metafora v českých a ukrajinských příslovích“.

21.–23. června 2006 FF Univerzity v Łodzi „Diachronia w badaniach nad językiem i w dydaktyce szkoły wyższej“, příspěvek „Istoryčno – kulturni osoblyvosti formuvannja zachidnoho variantu ukrajinskoji literaturnoji movy kincja XIX počatku XX stolittja ta problemy movnoji normy“.

24.–26. srpna 2006 FF UP, Olomoucké sympozium ukrajinistů, příspěvek „Ponjattja markovanosti ta nemarkovanosti u vyraženni katehoriji modaljnos-

ti v ukrajinskij ta českij movach (na materialach perekladiv chudožnich tvoriv)“.

11.–12. října 2006 FF UK v Praze, konference mladých slavistů, příspěvek „Jazyk a kultura Lemků v moderním světě“.

Mgr. Jitka Komendová, Ph.D.

13.–18. 3. 2006 XXXV Международная филологическая конференция, Санкт-Петербургский государственный университет

пříspěvek: „Концепт волхва в Житии Стефана Пермского“

Dr. Natalija Malinevska, CSc.

21.–23. června 2006 konference na FF Univerzitě v Łodzi „Diachronia w badaniach nad językiem w dydaktyce szkoly wyższej“, příspěvek „Poliski dialektyzmy u fonetyci staroukrajinskych textiv XVII stolittija, pysanych latynyceju“.

Jekaterina Mikešová

20. 4.–21. 4. 2006 – Vilnius (Litva), Mezinárodní seminář o české literatuře po roce 1989 „Čas vybuchl II“, příspěvek „Současná česká literatura ve filmech“.

doc. PhDr. Zdeněk Pechal., CSc.

13.–18. 3. 2006 XXXV Международная филологическая конференция, Санкт-Петербургский государственный университет

пříspěvek: «Роман М. Горького в контексте русской литературы XIX века и модернизма».

11.–15. září 2006 XXXIV Болдинские чтения. Spolupořadatelé: Музей-заповедник А. С. Пушкина, Státní univerzita N. I. Lobačevského v Nižním Novgorodě.

пříspěvek: «Медный всадник» как дихотомия контекстов».

20.–21. října 2006 Проблемы поэтики. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky.

пříspěvek: «Поэтика двойственности в эстетике русского романа».

26.–27. října 2006 г. Русская литература перелома XIX и XX века. Гданьский университет. Историко-филологический факультет. Институт восточнославянской филологии.

пříspěvek: Связность структурных контекстов романа Андрея Белого «Петербург».

27. listopadu 2006 Dostojevskij dnes. Společnost Dostojevského, Katedra rusistiky PdF UK, Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna.

пříspěvek: Interpretační možnosti Dvojníka F. M. Dostojevského.

Mgr. Jindřiška Pilátová, Ph.D.

20. 4. 2006, Katedra aplikované lingvistiky FF UP Olomouc, konference Cizí jazyky na Univerzitě Palackého, příspěvek: «Výuka překladu a tlumočení v sekci rusistiky katedry slavistiky (FF UP)»

15–17. 5. 2006, Katedra bohemistiky FF UP Olomouc: VII. mezinárodní setkání mladých lingvistů: Svět za slovy a jejich tvary, svět za spojením slov., příspěvek: „Obraznost v ruském, českém a anglickém tisku (na zpracování jedné události)“.

21.–23. 9. 2006: Inštitút rusistiky, ukrajinizistiky a slavistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, Slovensko – mezinárodní konference. В поисках эквивалентности III., Язык правды, ошибок и лжи, příspěvek: «“Правдивое” отражение события в русской, английской и чешской прессе».

23.–25. 11. 2006: Wrocław, Poland. Uniwersytet Wrocławski. Instytut filologii słowiańskiej. Zakład języka rosyjskiego. VIII Międzynarodowa konferencja: Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis – konfrontacja – przekład, příspěvek: «Компрессивное наименование в русском и чешском языках, его функция в тексте».

a) 1. «Основные положения когнитивной лингвистики: сопоставление языков» – 20. 11. 2006: Uniwersytet Wrocławski. Instytut filologii słowiańskiej. Zakład języka rosyjskiego, Polsko (stáž Erasmus – Sokrates)

2. «Принципы функционирования и формирования субстандарта в современном русском языке» – 21. 11. 2006: Uniwersytet Wrocławski. Instytut filologii słowiańskiej. Zakład języka rosyjskiego, Polsko (stáž Erasmus – Sokrates)

prof. PhDr. Marie Sobotková, CSc.

10.–11. 9. 2003, Homo ludens v české a slovenské literatuře, Ústav bohemistiky a knihovnictví, FPF SU v Opavě.

29. a 30. září 2005, v rámci grantu GA AV ČR A9189301 Žánrové metamorfózy v evropských souvislostech, Slezská univerzita Opava, mezinárodní workshop na téma: Stabilita a labilita žánrů.

3.–5. prosince 2003, Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. Dzieło i życie K. I. Gałczyńskiego, Akademia Pedagogiczna Kraków,

16.–18. května 2005, Literatura polska w świetle. Zagadnienia recepcji i odbioru. Slezská univerzita Katovice

12. prosince 2005, Česká a slovenská slavistika na počátku 21. století. (Stav – metodologie – mezinárodní souvislosti).

doc. Ludmila Stěpanova, CSc.

a) 1. Жаргонизмы в современном русском языке. Přednáška pro učitele středních a základních škol. Okresní pedagogické středisko, Zábřeh na Moravě, 12. 4. 2004.

2. „Pragmatická funkce ruských a českých frazeologických jednotek v diachronii“. Příspěvek na Mezinárodní konferenci „Slovanská frazeologie a pragmatika“. Univerzita Zagreb. 17. 9. 2006.

3. Словарь Михельсона как... Příspěvek na Mezinárodní konferenci „Slovanské parémie III“, OU, Ostrava, 21. 11. 2006.

b) 4. Современная общественно-политическая обстановка в России. Přednáška pro učitele středních a základních škol. Okresní pedagogické středisko, Zábřeh na Moravě, 12. 4. 2006.

PhDr. Ladislav Vobořil, Ph.D.

23.–25. 11. 2006, Instytut filologii słowiańskiej, Wydział filologiczny UW, mezinárodní slavistická konference Wyraz i zdanie w językach słowiańskich (opis, konfrontacja, przekład), VIII, příspěvek: Лингво-прагматический анализ языка интернетовских дискуссионных форумов.

PhDr. Zdeňka Vychodilová, CSc.

15.-17. květen 2006, Univerzita Konštanína Filozofa Nitra, mezinárodní konference Nitrianské rusistické dni. Příspěvek: „Frazémy s lexémy „ten“ a „to“ v češtině v porovnání s jejich ruskými ekvivalenty“.

Prof. PhDr. Miroslav Zahrádka, DrSc.

- a) 1. 14. 9. 2006 – příspěv. na konf. o díle V. Astafjeva v Krasnojarsku - telemostem
- 2. 20. 9. 2006 – mezinár. konf. v Prešově, příspěv. o projektu Slovníku rus. - čes. lit. vztahů
- 3. 13. 10. 2006 – rusist. seminář Lysá nad Labem - o projektu Slovníku
- c) 4. 17. 7. 2006 – příspěv. na lit. čtení v zahradě J. Sedláka (Šternberk)
- 5. 18. 10. 2006 – příspěv. na večeru Svet. Vítka (Besední sál Muzea umění Ol)

D. KRONIKA
III. OLOMOUCKÉHO SYMPOZIA UKRAJINISTŮ

III. OLOMOUCKÉ SYMPOZIUM UKRAJINISTŮ

Ve dnech 24.–26. srpna 2006 se v Uměleckém centru Univerzity Palackého v Olomouci konalo již třetí Olomoucké sympozium ukrajinistů střední a východní Evropy, zorganizované ukrajinistickou sekcí katedry slavistiky Filozofické fakulty UP. Téma sympozia: současná ukrajinistika: problémy jazyka, literatury a kultury.

Sympozium, jehož se účastnilo více než 50 vědců z vysokoškolských a akademických pracovišť v České republice, Ukrajině, Rakousku, Polsku, Slovensku a Rusku, zahájil předseda organizačního výboru a vedoucí sekce ukrajinistiky Josef Anderš, který srdečně přivítal přítomné hosty. Dále účastníky pozdravil W. Engelbrecht, proděkan Filozofické fakulty UP, Eva Vysloužilová, vedoucí katedry slavistiky FF UP, M. Kočerhan, profesor Kyjevské národní lingvistické univerzity, M. Moser, profesor Ústavu slavistiky Vídeňské univerzity, a V. Tkačuk, 1. tajemník velvyslanectví Ukrajiny v ČR. Úkolem vědců bylo zhodnotit výsledky své badatelské práce za dva roky, které uplynuly od doby konání 2. olomouckého sympozia ukrajinistů (2004), a prodiskutovat aktuální jazykové, literárněvědné a kulturologické problémy dnešní ukrajinské společnosti ovlivněné oranžovou revolucí. Jednání probíhala v plenárních zasedáních a ve třech sekcích – jazykovědné, literárněvědné a kulturologické.

Na *plenárním zasedání* sympozia byly předneseny tyto referáty: **J. Anderš** (Olomouc) se věnoval větným strukturám se slovesně-adjektivními predikátory v ukrajinském jazyce, **M. Kočerhan** (Kyjev) hovořil o úspěchu a úkolech srovnávací jazykovědy na Ukrajině, **M. Moser** (Vídeň) se zabýval jazykem haličských učebnic sedmdesátých let 19. stol. a **H. Bieder** (Salzburg) morfoloogickou terminologií v haličských mluvnicích 19. stol. **J. Vaňko** (Nitra) přednášel o ukrajinsko-slovenských syntaktických paralelách a odlišnostech (nástin problematiky). Zajímavý byl referát **O. Ostapčukové** (Moskva) „Doslov k „abecední válce“: cyrilické vydání spisů T. Padury“. Rovněž vystoupení **L. Stavýcké** (Kyjev) o rodovém rozměru olfaktorické komunikace a **D. Budňakové** (Kellcie) o systému etnokultury i národního svědomí byla vyslechnuta se zájmem.

Problematickou vývoje spisovné ukrajinštiny a jejího fungování v současné ukrajinské společnosti se zabývala *jazykovědná sekce*. Byl jí věnován referát **N. Malinevské** (Olomouc) o odrazu fonologického systému ukrajinského jazyka v antroponymii 16. – počátku 17. stol.; dále referát **V. Mojsijenka** (Žitomir) o odrazu fonému /r/ v památkách severoukrajinského areálu 16.–17. stol.; referát

M. Alexejevové (Moskva) o lemkovských nářečích v Polsku a na Ukrajině; referát *S. Sokolovové* (Kyjev) o způsobech slovesného děje s nejednomorfémovými způsoby vyjádření v současné ukrajinštině; referát *L. Kolibabové* (Kyjev) o slovtvorném potenciálu polysémantického slovesa a podmínkách jeho realizace v substantivních deverbativech; referát *M. Archanhelské* (Rivne) o nominantech-maskulinizmech v systému hodnotících koordinát; referát *V. Truba* (Kyjev) o rodových zvláštnostech některých slovních druhů; referát *V. Fursovové* (Kyjev) o „nesklonnosti“ podstatných jmen cizího původu na pozadí pádového systému ukrajinského jazyka; referát *L. Naumenkovové* (Kyjev) o konceptech „byznys“, „marketing“, „management“ v diskurzu; a referát *N. Kondratenkové* (Oděsa) o jazykové hře v postmoderním diskurzu.

Studium ukrajinštiny ve srovnání s češtinou a jinými slovanskými i neslovanskými jazyky byl předmětem zájmu několika přednášejících: *U. Kholodová* (Olomouc) se zabývala pojmy příznakovost/nepříznakovost ve vyjádření kategorie modálnosti v ukrajinštině a češtině (na materiálech překladu uměleckých děl); *O. Kondzeljová* (Rivne) se věnovala zásadám funkčně sémantického pole při popisu vybízejících prostředků ukrajinštiny a polštiny; *O. Baranovská* (Krakov) hovořila o problémech studia ukrajinštiny jako cizího jazyka; a *H. Molnarová* (Olomouc) přednášela o germanizmech v ukrajinském a českém substandartu.

Náplň programu a aktuálnost problematiky *literárněvědné sekce* je možno nastínit v následujících bodech:

1. teoretické aspekty ukrajinské literatury různých vývojových období. *L. Tarnašynská* (Kyjev) se věnovala ukrajinskému „šestdesátnictví“ v porovnání s českým, slovenským a polským. *O. Turganová* (Zaporoží) se zabývala metažánrovými příznaky antické tragédie v ukrajinské dramaturgii konce 19. – počátku 20. st. Jednalo se o transformaci kanonických rysů antické tragédie v dramaturgii Lesi Ukrajinky, L. Sarycké-Čerňachivské, V. Pačovského aj., což umožnilo zjistit existenci metažánrových příznaků starořecké tragédie a jejich modernizaci v díle každého ze spisovatelů zkoumaného období. 2. tvorba málo prozkoumaných spisovatelů. Dva referáty byly věnovány N. Korolevové. *M. Vaskiv* (Kamjanec-Podilskij) se zabýval žánrovými a stylovými zvláštnostmi romanistiky N. Korolevové. Ukázal, že tvůrčí styl spisovatelky směřuje od monologického románu k polyfonickému. Referát *K. Buslajevové* (Zaporoží) zdůraznil myticko-poetické dominanty v literárním dědictví spisovatelky. 3. fungování univerzálií v uměleckém díle spisovatele. *T. Rjazancevová* (Zaporoží) analyzovala obrazy a motivy Slova o pluku Igorově v básních O. Stefanovyče. *T. Jevtušynová* (Oděsa) se zabývala konceptualizací prostorové

orientace ve frazeologických jednotkách jazykového obrazu světa V. Stefanyka. **I. Nemčenková** (Oděsa) hovořila o uměleckém detailu v kompozici novel M. Chvylyjového, **H. Vivat** (Oděsa) o opozici Dobro / Zlo a její realizaci v lyrice V. Stuse a T. Grebeňuková o motivu dědičného hříchu v próze O. Zabužkové. 4. teoretické aspekty žánrových specifik uměleckého díla. Referát **N. Maljutinové** (Oděsa) byl věnován paradigmatické rodových a žánrových transformací v ukrajinské dramaturgii konce 19. – počátku 20. st. **N. Vydašenková** (Charkov) zkoumala systém obrazů denikového žánru ve vztahu k obraznému systému uměleckého díla. 5. zvláštnosti teoretických problémů současné literární vědy, zejména psychoanalytiky. Pozoruhodný byl referát **S. Kyryljukové** (Černivci) věnovaný psychoanalytickému rozměru tvůrčí osobnosti ukrajinské literatury jako teoretickému problému současné literární vědy.

V *kulturologické sekci* se jednalo o studiu jazyka v kulturně sémiotickém prostoru v synchronii a diachronii, zkoumání jazykových a kulturních konceptů z hlediska kognitivní sémantiky, výzkumu jazykové situace na Ukrajině v aspektu sociolingvistických paradigmat. Referát **V. Radčuka** (Kyjev) byl věnován vzájemnému působení jazyků jako základu jazykových změn; na základě pozorování současných tendencí a dynamiky jazykové situace byly zdůvodněny možné varianty jazykového vývoje na Ukrajině. **I. Mejzerská** (Oděsa) se soustředila na strukturní a funkční rozdíly mezi konceptem a lexikálním významem slova z pohledu kognitivní lingvistiky, hovořila o perspektivách vlastního výzkumu jazykových konceptů s hláskovým příznakem v ukrajinštině. Zajímavý byl referát **S. Rudenkové** (Kyjev), který se zabýval tradicemi pravoslavné kuchyně v kontextu zachování národní kultury a svěbytnosti Ukrajinců. Etnolingvistická problematika dominovala také v referátu **O. Tyščenka** (Rivne), který zkoumal obřadní nominace na ukrajinsko-polském pomezí. Otázkám studentské samosprávy jako prostředku socializace mládežnického spolku se věnovala **L. Šejinová** (Žytomyr). L. Ponomarenková (Zaporoží) sledovala vztah slova a mýtu v pracích M. Müllera a O. Potebni. **J. Dvořáková** (Olomouc) analyzovala tři filmy Olexandra Dovženka – *Zvenyhora*, *Arsenál* a *Zemlja*; ve svém zajímavém referátu se pokusila ukázat, proč tato mistrovská díla jsou aktuální i dnes. Referátová část konference byla uzavřena příspěvky vědců z ukrajinského Žitomira – **L. Ševcovové**, **O. Berezjukové** a **K. Klymovové**, věnovanými otázkám lingvodidaktiky a etnopedagogiky.

Na závěr je třeba ještě jednou zdůraznit, že III. olomoucké sympozium ukrajínistů se vyznačovalo širokým tematickým rozsahem, bohatým zastoupením různých lingvistických, literárněvědných a kulturologických oborů a disciplín

a aktivní účastí vědců z různých zemí střední a východní Evropy. Přednesené referáty se těšily velkému zájmu posluchačů, vyvolaly živou diskusi, což svědčí o aktuálnosti projednávané teoretické problematiky. K úspěšnému průběhu symposia taktéž nemalou měrou přispělo publikování ke konferenci sborníku referátů UCRAINICA II. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. AUPO. Facultas Philosophica. Philologica 89 – 2006. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2006, 1. a 2. část, 654 s.

Řádné IV. olomoucké symposium ukrajinistů střední a východní Evropy se uskuteční 28.–30. srpna 2008 (viz <http://www.ukrajinistika.upol.cz>).

ROSSICA OLOMUCENSIA XLV

Výkonný redaktor: doc. PhDr. Zdeněk Pechal, CSc.

Odpovědný redaktor: Mgr. Jana Kreiselová

Technický redaktor: RNDr. Miroslava Kouřilová

Publikace neprošla ve vydavatelství jazykovou redakcí.

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci,

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.upol.cz/vup

e-mail: vup@upol.cz

Olomouc 2007

1. vydání

Ediční řada - *Sborníky*

ISBN 978-80-244-1765-3

ISSN 0139-9268